

De acta der Nationale Synode te 's Gravenhage, 20 Juni—1 Augustus 1586.

Onder al de Nederlandsche Synoden van de 16^e eeuw is er zeker wel geene, aan wier notulen zóóveel zorg besteed is, als aan de acta der Haagsche Synode van 1586. De scriba Wernerus Helmichius was, blijkens zijn brief aan Arnoldus Cornelii d.d. 10 Sept. 1587 (Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Deel IV, blzz. 72 vgg.), van het gewicht zijner taak diep doordrongen. Terwijl de vergadering bijeen was, had hij „alle de degelicksche acten” opgeteekend, „so vele hy met de penne had kunnen achterhalen”. Daarna had hij gewacht totdat hij den noodigen tijd zou hebben, om die acten uitvoerig uit te werken en „geheel int nette te stellen”. En toen hij nu met dien arbeid zich bezighield, werkte hij geheel onder den indruk, dat „de acten eens Nationalen Synodi verre sien”; waardoor hij zich dan ook gedrongen voelde, den assessor te raadplegen, zoowel over de manier van uitwerking bij eene der hoofdzaken, als over de juiste bewoordingen van een paar bijzondere punten, om die „oock te recht in Actis te insereren”.

Dat Helmichius dien arbeid niet slechts begonnen maar ook voleindigd heeft, blijkt b.v. uit zijn brief aan Arnoldus Cornelii d.d. 7 Nov. 1587 (t. a. p. blzz. 75 vgg.), waarin advies gevraagd werd over de quaestie, of hij, ten verzoeke van de Waalsche Synode, haar „de copye authentyck ofte het originael” van „de geheele acta” ter vertaling zou uitleenen, dan wel „eenige extracten van sekere saken 'tsij van Coolhaes of andere” haar zou geven. Over de voltooiing van dat werk is er zelfs nog meer dan een bloot getuigenis. Er is ook een zichtbaar bewijs

in een paar extracten uit „de originale acten”, het eene, geschreven en geteekend door Helmichius zelven, uit de notulen van den 31^{en} Juli, en het andere een afschrift van een extract uit de notulen van den 1^{en} Augustus; beide dus uit de acta van de allerlaatste zittingen. Welke stukken (hierachter opgenomen in de Bijlagen sub E, 4 en sub F, 1) o. a. ook dit belang hebben, dat zij (met een ander nog overgebleven authentiek uittreksel, uit de notulen van den 21^{en} Juli; reeds in 1884 door J. J. van Toorenenbergen openbaar gemaakt in het Archief voor Nederl. Kerkgesch., Dl. I, blzz. 133 vg.) als het ware proeven zijn van de wijze waarop het geheel was bewerkt.

Toch is al die arbeid zoo goed als vergeefsch geweest; want de bedoelde acta zijn reeds spoedig zóó spoorloos verdwenen, dat zelfs geen der jongere tijdgenooten ze weêr aan den dag kon brengen. In Augustus 1618 is er door den Amsterdamschen Kerkeraad naar gezocht; maar de uitslag was, dat „men niet en can vinden de Acta vant Jaer 80 [*lees*: 86] waarmede dese kerck opgeleyt wort het Synodus Nat. te bevorderen” (zie F. L. Rutgers, het Kerkverband der Ned. Geref. Kerken, Ed. 1882, blz. 14). En, wat nog veel meer zegt, kort daarna moest zelfs door de Dordtsche Synode dat verlies geconstateerd worden. In de nog al summierlijk gestelde Post-acta is dit wel niet opgeteekend; maar het blijkt toch uit de particuliere notulen, die de Amsterdamsche ouderling Theodorus Heyngius (Dirick Heynek) voor zichzelf gehouden heeft. Immers, in dat handschrift (uit de Bibliotheca Heringana naar de Utrechtsche Bibliotheek overgegaan, en aldaar gecatalogiseerd onder de Varia Nr. 10) staat op blz. 227, bij de 170^e zitting, van Dinsdag 28 Mei 1619 voormiddag: „Is oock een yeder gelastet om op te speuren (soo veel doenl.) de acten des voorgaenden *Synodi Nationalis*, die tot noch toe niet gesien syn, ende derhalven niet en hebben kunnen opgelesen worden”. Blijkbaar is het destijds niet gelukt, het verlorene stuk terug te vinden; en natuurlijk kan dit thans nog veel minder verwacht worden.

Maar niet slechts ontbreken die volledige acta. Ook van de Kerkenordering, gelijk zij door de Haagsche Synode gewijzigd werd, is het authentieke stuk niet meer over, of althans niet

bekend. Toch is het zonder twijfel behoorlijk opgemaakt, ter vergadering zelve. Van allerlei andere stukken is de redactie aan gedeputeerden overgelaten, daar verscheidene leden, toen men zes weken was bijeen geweest (van Vrijdag 20 Juni tot Vrijdag 1 Augustus), zeer op sluiting aandrongen; maar de brieven van Helmichius, waarin die overhaaste sluiting vermeld en betreurd wordt (aan Cornelii, d.d. 30 Aug. en 6 Sept. 1586, t. a. p. blzz. 51—56), geven tevens het bewijs, dat men met de Kerkenordering van te voren nog was klaar gekomen. Dit wordt bevestigd door het bovenbedoelde afschrift uit de notulen van den 1^{en} Augustus; waaruit blijkt, dat Leycester kort vóór die laatste zitting de Kerkenordering moet ontvangen hebben. En te dien aanzien kan zelfs nog iets naders worden afgeleid uit het afschrift, dat te vinden is in het „Boek van Cabeljau” (Oud-Archief v. d. N. H. K. Nr. I, 2, blzz. 345—374). Daar toch wordt aan de artikelen der Kerkenordering nog toegevoegd: „Onder stondt gheser. in 's Graaven-Haaghe, den 29 Iuulii 1586”; en daarop volgen dan 23 namen, omtrent welke duidelijk blijkt (zie hierachter de aantekening bij het stuk dat sub C. in de Bijlagen is opgenomen), dat zij niet ontleend zijn aan de naamlijst der leden, maar dat daarin een afschrift wordt gegeven van de onderteekening der Kerkenordering. Deze is dus ter Synode zelve niet slechts in gereedheid gekomen, maar ook nog geteekend; en dan hoogstwaarschijnlijk drie dagen vóór de sluiting, op den 29^{en} Juli. Intusschen, ook dit stuk schijnt te zijn verloren gegaan.

Bij ontstentenis van de authentieke stukken kunnen dus de acta der Haagsche Synode slechts naar afschriften gegeven worden; en dan natuurlijk alleen voor zoover die afschriften er iets van mededeelen, d. w. z. alleen de Kerkenordering en de antwoorden op eenige Particuliere Vragen; terwijl voor alle andere handelingen der Synode de kennis van elders moet verkregen worden, met name uit de stukken, die tot hare besluiten aanleiding gaven of die daarvan het gevolg waren.

Van de bedoelde acta schijnt echter geen afschrift over te zijn, dat wegens inhoud of onderteekening of schrift of bekenden

oorsprong boven de bekende uitgaven in betrouwbaarheid van redactie zou uitmunten. Althans, dit is niet het geval met de twee afschriften, die in het Oud-Archief van de Nederlandsche Hervormde Kerk gevonden worden; van welke het eene (in het „Boek van Cabeljau”, Nr. I, 2, 4, e) niet slechts de Kerkenordening bevat (blzz. 345—374), maar ook de antwoorden op de Particuliere Vragen (blzz. 377—383), en het andere (waarover hierboven, blz. 345, reeds gesproken is) alleen de Kerkenordening. Dit laatste geeft eigenlijk de Kerkenordening naar de redactie van 1581, met de wijzigingen van 1586 op den kant en tusschen de regels; door welke manier van overschrijven de nauwkeurigheid wel eenigszins heeft geleden. En het afschrift van Cabeljau is, behoudens de spelling, met den gedrukten tekst bijna geheel gelijkloidend.

Volgens de gecommiteerden, die vóór ruim anderhalve eeuw een groot aantal stukken van het Oud-Archief gecatalogiseerd hebben, zou hier nog een derde afschrift aanwezig zijn. De foliant, die geboekt is als Nr. I, 3, bevat nl. een stuk (blzz. 551—586; niettegenstaande zijn grooten omvang in den gedrukten catalogus onvermeld gebleven), dat door eene oude hand (niet die van den schrijver zelve) buitenop gekenmerkt is als „Kerkenordre 1586”, en dat in het geschreven register van bedoelde gecommiteerden ook als zoodanig wordt vermeld. Dit stuk echter is geheel iets anders. Het is ruim tweemaal grooter dan de Kerkenordening van 1586; het bevat wel eenige bepalingen, die ook daarin voorkomen, maar toch lang niet alle; en voorts is het een geheel zelfstandig en oorspronkelijk werk, waarin voor de Nederlandsche Kerken en Scholen (lagere, hoogere en hoogste) eene zelfs tot kleine bijzonderheden afdalende regeling in zeer goede formuleringen wordt uitgewerkt. Uit den inhoud blijkt, dat het moet zijn opgesteld tusschen 1608 en 1618, en dat het moet afkomstig zijn van één of meer mannen, die in den strijd van die dagen geheel aan de zijde der Gereformeerden stonden, die goed op de hoogte waren van de zaken welke zij wilden regelen, en die ook organiseerend talent hadden. Maar in geen geval kan het met de Synode van 1586 in verband staan; en bij hare acta hoort het dan ook niet thuis.

De Kerkenordering, naar de redactie van de Haagsche Synode, is het eerst uitgegeven in 1612, in de Delftsche uitgave van „De Kercken-ordeningen der Ghereformeerder Nederlandtscher Kereken” (blzz. 64—78); en daarna is zij dikwijls herdrukt. Zoo b.v. in de volgende uitgaven van dit boekje (waarvan de 5^e druk, in 1730 door G. Nauta bezorgd, in 1771 ook opgenomen is achter den 2^{en} druk van het „Compendium der Kerkelijke Wetten van Vriesland”); in de onderscheidene uitgaven van het sedert 1732 uitgegeven „Kerkelijk Handboekje” (in den eersten druk blzz. 197—228); in 1626 door P. Bor Czn. in zijne „Historie der Nederlandtsche Oorlogen” (Boek XXI, blzz. 79—81; in de uitgave van 1680, Deel II, blzz. 790—794); in 1683 in het „Groot Placaet-Boeck” (Deel III, blzz. 446—451); in 1792 in het „Kerkelyk Placaatboek” (Deel III, blzz. 520—532); in 1832 door W. Broes in zijn geschrift „de Kerk en de Staat” (Deel IV, blzz. 377—392); in 1865 in de „Oude Kerkordeningen” van C. Hooijer (blzz. 270—279). Onder alle deze uitgaven zijn er echter slechts twee, waarin ook de antwoorden op de Particuliere Vragen zijn opgenomen, nl. die van het Kerkelyk Placaatboek (t. a. p. blzz. 533—537) en die van Hooijer (t. a. p. blzz. 280—283).

In alle deze uitgaven heeft de een den ander telkens nagedrukt, waarbij dan gewoonlijk de spelling eenigszins met den tijd in overeenstemming werd gebracht. Bij dit laatste is men echter lang niet altijd naar vaste beginselen te werk gegaan, en evenmin met de noodige consequentie. En voorts heeft het bij de uitgave ook wel eens ontbroken aan de noodige nauwkeurigheid, waardoor het aantal van de reeds in de eerste uitgave aanwezige drukfouten in den loop des tijds steeds vermeerderd is ¹⁾.

---

1) Zoo b.v. zijn in latere uitgaven zelfs onderscheidene woorden bij vergissing uitgevallen: in art. 1 *ende Ceremonien*; in art. 23 *te willen*; in art. 70 *ten zy dat hy hem bekeere*; in art. 74 *Avontmale*; enz. De fouten, die reeds in de eerste uitgave gevonden worden, komen in de hier volgende uitgave, door de vergelijking met het afschrift in het „Boek van Cabeljau”, van zelf aan het licht, en worden, voor zooveel zij belangrijk zijn, in de noten aangeteekend.

Daarom zal in deze uitgave de tekst van de eerste uitgave letterlijk worden overgenomen; slechts met verbetering van eenige notoïre drukfouten; d. i. dus voor de Kerkenordening de tekst der uitgave van 1612, en voor de antwoorden op de Particuliere Vragen die van het Kerkelyk Placaatboek. Hierbij is het boven vermelde afschrift in het „Boek van Cabeljau” gecollationeerd; en wezenlijke varianten, ook zelfs minder belangrijke, zijn dan met de letter C in de noten opgenomen.

De Bijlagen, die aan deze acta zijn toe te voegen, kunnen onder zes rubrieken worden gerangschikt:

- A. Stukken in zake de samenroeping der Synode;
- B. Geloofsbrieven van de ter Synode gedeputeerden;
- C. Naamlijst van de leden der Synode;
- D. Instructiën van de ter Synode gedeputeerden;
- E. Stukken, die bij de Synode zijn ingekomen of die van haar zijn uitgegaan, over onderscheidene zaken;
- F. Stukken in zake de uitvoering der Synodale besluiten door de Overheid en door de Kerken zelve.

Bij de opneming dezer stukken zal eenigszins worden afgeweken van den tot dusver gevolgden regel van volledige overneming. Dit werd noodig of althans wenschelijk geacht, opdat deze uitgave niet een al te grooten omvang verkrijgen zou; en bij sommige stukken was er tegen de bedoelde bekorting ook geen overwegend bezwaar. Natuurlijk zal bij ieder stuk, dat niet in zijn geheel gegeven wordt, steeds gezorgd worden dat dit duidelijk blijke. En voorts zal bij alle stukken zonder onderscheid telkens worden opgegeven, waar het origineel te vinden is; met bijvoeging, voor zooveel noodig, van critische opmerkingen.

Kercken-ordeninghe der Nederlandtsche
Ghereformeerde Kercken van beyder
talen, ghestelt inden Nationalen Synode,
Te samen beroepen ende ghehouden
by last van zijn Excelentie, in s' Graven-Haghe den 20 Junii
Anno 1586.

1. Om goede ordre inder Ghemeente Christi te onderhouden, zijn daer inne noodigh de Diensten, T' samencomsten, Opsicht der Leere, Sacramenten ende Ceremonien, ende Christelijke straffe. Waer van hier nae ordentlijk sal gehandelt worden.

Vande Diensten.

2. De Diensten zijn vierderley: Der Dienaren des Wordts, der Doctoren, Ouderlinghen, ende Diaconen.

3. Het sal niemant, al-hoe-wel hy een Doctor, Ouderlinck ofte Diaken is, geoorloft zijn den dienst des Wordts ende der Sacramenten te betreden, sonder Wettelijk daer toe beroepen te zijn: Ende wanneer yemant daer teghen doet, ende meermael vermaent zijnde, niet afstaet, soo sal de Classe oordeelen, ofmen hem voor eenen scheurmaecker verclaren, ofte op eenighe ander wijze Straffen sal.

4. De Wettelijke Beroepinge der ghener die te vooren inden Dienst niet gheweest en zijn, soo wel inde Steden als ten platten Lande, bestaet: Ten eersten in die *Verkiesinghe*, de welcke gheschieden sal door den Kercken-

Raet ende Diakenen , mitsgaders het oordeel der Classen ¹⁾, ofte van twee ofte drie Naest-gheseten Dienaren , ende in plaetsen daer gheen Kercken-Raet en is , door de Classe met bidden ende vasten. Ten anderen , in de *Examinatie* ofte ondersoeckinghe beyde der Leere ende des Levens , de welcke by de selve staen sal , vanden welcken sy vercoren werden : Wel-verstaende dat Nieuwelinghen , Mispriesters , Monicken , ende die andersins eenighe Secte verlaten hebben , niet sullen toeghelaten worden , voor dat sy seker tijt beproeft zijn. Ten derden , inde *Approbatie* ende goet-kenninghe der Overheyte vande plaetse respectivelick (de welcke sy sullen aenghegheven worden , om te vernemen of sy hares Levens ofte Borgherlijcken wandels halven eenige Wettelijcke oorsaecke heeft te wederspreken) ende der gantscher Ghemeynte , Wanneer den naeme des Dienaers den tijt van veerthien daghen inder Kercken vercondicht zijnde , geen hindernissen daer teghen en coomt. Ten laetsten , inde opentlijcke *Bevestinghe* voor der Ghemeynte , de welcke met behoorlijcke Stipulatie ²⁾ ende af-vraginghen , vermaninghen , Ghebedt ende oplegginge der handen vanden Dienaer die de bevestinghe doet (ofte eenigen anderen , daer meer Dienaren zijn) toegaen sal , Naer het *Formulier* daer van zijnde. Wel-verstaende dat de oplegginghe der handen sal mogen ghedaen worden inde Classicale vergaderinghe aenden nieuwen ghepromoveerden Dienaer , die ghesonden wordt inde Kercken onder t' Cruyce.

5. Nopende die Dienaers die nu alreede inde dienst des Woorts zijnde tot een ander Ghemeynte beroepen werden , sal desgelijcx soodanighe beroepinghe gheschie-

1) Deze tweede naamval enkelvoud is bij C.: *des Klassis*.

2) Bij C. het meervoud: *stipulation*.

den, soo wel inde Steden als te platte Lande, by den Kercken-Raet ende Diakenen¹⁾, ende het oordeel ofte advijs vande Classe, ofte ymmers van twee ofte drie Naest-gheseten Dienaren der selver, soo het selve gheschieden can, Ende inde plaetsen daer gheen Kercken-Raet en is, by de Classe: alwaer de voorsz. beroepenen verthoonen sullen goede Kerckelijcke *attestatie* van Leere ende Leven. Ende alsoo den Magistraet vander plaetse respectivelijck aenghegheven, ende der Ghemeynte den tijt van veerthien daghen voorghestelt zijnde als boven, sullen met voorgaende Stipulatie ende gebeden bevestight werden.

6. Sal oock gheen Dienaer dienst moghen aennemen in eenighe particuliere Heerlijkheden, Gasthuysen ofte andersins, ten zy dat hy voor henen gheadmiteert ende toeghelaten zy, volghende die voorgaende *Artijckelen*: ende sal oock niet min als ander der Kercken-ordeninghe onderworpen zijn.

7. Niemant en sal tot den Dienst des Wordts beroepen worden, sonder hem in een seker plaetse te stellen, ten waer dat hy ghesonden worde om hier ofte daer te Predicken inde Gemeynten onder t' Cruyce, ofte andersins om Kercken te vergaderen.

8. Een Dienaer eens Wettelijcken beroepen zijnde, mach die Ghemeynte daer hy sonder Conditie aenghenomen is, niet verlaten, om elders een beroepinghe aen te nemen, sonder bewillinge des Kercken-Raets met de Diakenen ende de ghene die te vooren in dienste van²⁾ Ouder-

---

1) Bij C. staat dit woord; maar in de uitgave van 1612 werd hier bij vergissing *Dienaren* afgedrukt, en deze kennelijke fout is in alle volgende uitgaven overgenomen.

2) Niet bij C., maar in alle uitgaven, van 1612 af, staat bij vergissing *ende* voor *van*.

linx-schap ende Diaken-schap gheweest zijn, mitsgaders die vande Magistraet ende met voorweten vande Classe, Ghelijck oock gheen ander Kercke hem sal moghen ontfanghen, eer hy Wettelijcke ghetuygenisse zijns afscheyts vande Kercke ende Classe, daer hy ghedient heeft, verthoont hebbe.

9. Op d' andere zijde sal den Kercken-Raet, als Representerende die Ghemeente, oock ghehouden zijn haer Dienaers van behoorlijcke onderhoudt te versorghen, ende sonder kennisse ende oordeel des Classis niet te verlaten, de welcke oock, by ghebreecke van onderhoudt, sal oordeelen of die voorschreven Dienaers te versetten zijn, ofte niet.

10. Dewijle een Dienaer des Woorts eens Wettelijck, als boven, beroepen zijnde, zijn leven lanck aenden Kercken-dienst verbonden is, soo sal hem niet gheoorloft zijn hem tot een anderen staet des levens te begheven, Ten zy om groote ende wichtighe oorsaecken, daer van die Classe kennisse nemen ende oordeelen sal.

11. Soo het gheschiet dat eenighe Dienaers door ouderdom, sieckte ofte andersins onbequaem worden tot oeffeninghe hares Dienstes, soo sullen sy nochtans des niet te min de eere ende den name eens Dienaers behouden, ende van die Kercke die sy ghedient hebben, eerlijcken in haren nootdrufft (ghelijck oock de Weduwen ende Weesen der Dienaren int ghemeen) versorghet worden

12. Soo eenighe Dienaers om die voorschreven ofte eenighe ander oorsaecken haren dienst voor eenen tijdt onderlaten moesten (t' welck sonder advijs des Kercken-Raets niet gheschieden en sal) soo sullen sy nochtans tot allen tijden de beroepinghe der Ghemeenten ¹⁾ onderworpen blijven.

1) Bij C. staat hier, evenals art. 21 (tweemaal), 23, enz. het enkelvoud zonder *n*.

13. Het zal niemant gheoorloft zijn, den dienst zijnder Kercken onderlatende ofte in geenen sekeren dienst zijnde, hier ende daer te gaen Predicken buyten consent ende autoriteyt des Synodi ofte Classis: Ghelijck oock niemandt in een ander Kercke eenighe Predicatie sal moghen doen ofte Sacramenten bedienen, sonder bewillinghe des Kercken-Raets.

14. Der Dienaren Ampt is inden Ghebeden ende bedieninghe des Woordts aen te houden, die Sacramenten uyt te rijcken, op haer mede-broeders, Ouderlinghen ende Diakenen, mitsgaders de Ghemeenten¹⁾ goede acht te nemen, ende ten laetsten met die Ouderlinghen die Kerckelijcke Discipline te oeffenen, ende te besorghen dat alles eerlijck ende met order gheschiede.

15. Onder de Dienaren des Woordts²⁾ sal ghelijckheit gehouden worden, aengaende de Lasten hares Dienstes, mitsgaders oock in andere dinghen soo veel moghelicken is, volghende het oordeel des Kercken-Raets, ende (dies van noode zijnde) des Classis: het welcke oock in Ouderlinghen ende Diakenen te onderhouden is.

16. Het Ampt der *Doctoren* ofte *Professoren* inder Theologie is, de heylighe Schriftuere uyt te legghen, ende de suyvere Leere teghen de Ketterijen ende Doolinghen voor te staen.

17. Die Ghemeynten sullen Arbeyden, datter Studenten inder Theologie zijn, die *ex bonis publicis* onderhouden werden.

18. Inde Kercken daer meer bequame Predicanten

---

1) Bij C. staat voor deze twee woorden: *op de ghansche Ghemeijnte*.

2) Bij C. wordt hier, en vervolgens ook meestal, het woord *Ghodts* nog bijgevoegd.

zijn, salmen t' ghebruyck der Propositionen aenstellen, om door sulcken oeffeninghen eenighe tot den dienst des Woordts te bereyden. Wel-verstaende dat gheen PropONENTEN die gemeente openbaerlijck vanden Predick-stoel sullen Leeren, dan die Wettelijck gheexamineert ende bequaem ghekent zijn inde *Vniversiteyt* ofte Classe: ende en sullen nochtans haer niet vervorderen die Sacramenten te bedienen, totter tijt toe sy volcomelijcken beroepen ende bevesticht zijn.

19. De Kercken-Raden sullen alomme toesien datter goede School-Meesters zijn, die niet alleen die kinderen leeren lesen, schrijven, spraecken ende vrije Consten, maer oock die selfde inder Godtsalicheyt ende inden Catechismo onderwijsen.

20. De Ouderlinghen sullen door het oordeel des Kercken-Raets ende der Diakenen vercoren worden, Soo dat het na de gheleghentheydt van een yder Kereke vry sal zijn, soo veel Ouderlinghen alsser van noode zijn de Gemeente voor te stellen, om van die selve (ten ware datter eenigh beletsel voor-viele) gheapprobeert ende goet ghekent zijnde, met openbare Ghebeden ende stipulationen bevesticht te worden: ofte een dobbel ghetal, om het halve deel by der Ghemeente vercoren op de selve wijze inden Dienst te bevestighen, volghende het formulaer daer van zijnde.

21. Der Ouderlinghen Ampt is, behalven t' ghene dat boven, Artijckel veerthien, gheseyt is, hen met den Dienaar des Woords gemeyn te zijn, opsicht te hebben dat de Dienaren, mitsgaders hare ander medehulpers ende Diakenen hare Ampt ghetrouwelijcken bedienen, ende die besoeckinghe te doen, naer dat de gheleghentheydt des tijts ende der plaetsen, tot stichtinghe der Ghemeenten soo voor als naer het Nachtmael can lijden, om bysonder de Lidmaten der Ghemeenten te vertroosten ende te

onderwijzen, ende oock andere tot de Christelijcke Religie te vermanen

22. De selve wijze die vande Ouderlinghen gheseyt is, salmen oock onderhouden in de Verkiesinghe, approbatie ende bevestinghe der Diakenen.

23. Der Diakenen eyghen Ampt is, de Aelmoessen ende ander Armen-goederen neerstelijck te versamelen, ende de selve ghetrouwelijcken ende vlijtighlijck naer den eysch der behoefighen, beyde der inghesetenen ende vreemden met ghemeyn advijs uyt te deelen, de benauden te besoecken ende te vertroosten, ende wel toe te sien dat de Aelmoessen niet misbruyckt en worden, waer van sy rekeninghe sullen doen inden Kercken-Raet, ende oock (soo yemandt daer by wil zijn) voor der Ghemeenten, tot sulcken tijdt als het de Kercken-Raet goet vinden sal.

24. De Diakenen sullen ter plaetse daer Huyszit-Meesters ¹⁾ ofte andere Aelmoesseniers zijn, op de selve beghereen goede Correspondentie met hen te willen houden, ten eynde de Aelmoessen te beter uytghedeelt moghen worden onder de ghene die meest ghebreck hebben.

25. De Ouderlinghen ende Diakenen sullen twee jaren dienen, ende alle jaer sal het halve deel verandert, ende andere in de plaetse ghestelt werden, ten ware dat de gheleghentheydt ende t' profijt van eenighe Kercken anders vereyschte.

Vande Kerckelicke t' samen-comsten.

26. Vierderley Kerckelicke t' samen-comsten sullen onderhouden worden, de Kercken-Raet, de Classicale vergade-

---

1) Bij C. staat hier nog bij: *ofte huus-armen-meesters.*

ringen, de Particuliere Synoden, ende de Generale ofte Nationale.

27. In dese t'samen-comsten sullen geen ander dan Kerckelicke saecken, ende t'selfde op Kerckelijcke wijze ghehandelt worden. In meerder vergaderinghe salmen niet handelen dan t'geen dat in mindere niet en heeft af-ghehandelt connen werden, ofte dat tot de Kercken der meerder vergaderinghe int ghemeyn behoort.

28. Soo yemant hem beclaeght deur de uytspreecke der minder Vergaderinghe veronghelijckt te zijne, de selve sal hem tot een meerder Kerckelicke vergaderinghe beroepen moghen: ende t'ghene door de meeste stemmen goet ghevonden is, sal voor vast ende bondigh ghehouden werden. Ten sy dattet bewesen worde te strijden teghen het woort Godts, ofte teghen de Artijkelen in desen Generalen Synodo besloten, soo langhe als de selve door gheen ander Generale Synode verandert zijn.

29. De handelinghen aller t'samen-comsten sullen met aenroepinghe des Naems Godts aenghevanghen, ende met een dancksegginge besloten worden.

30. Die tot den t'samen-comsten af-gesonden worden, sullen hare Credentz-brieven ende instructien, onderteeckent zijnde vanden ghenen die haer senden mede-bringhen, ende dese sullen alleene keur-stemmen hebben.

31. In allen t'samen-comsten sal by den *Praeses* een *Scriba* ghevoeght werden, om neerstelick op te schrijven t'ghene waardigh is opheteeckent te zijn.

32. Het Ampt vanden *Praeses* is, voor te stellen ende te verclaren t'ghene te handelen is, toe te sien dat een yegelijck zijn ordre houde int spreecken: Den kibbelachtighen ende die te heftigh zijn int spreecken, te bevelen datse swijghen, Ende over de selve gheen gehoor gevende, de behoorlijcke Censure te laten gaen. Voort sal zijn Ampt uytgaen, wanneer die t'samen-comste scheydet.

33. T'selfde segghen heeft de Classis over den Kercken-Raet, t'welck de particuliere Synode heeft over de Classe, ende de Generale Synode over de particuliere.

34. In allen Kercken sal een Kercken-Raet zijn, bestaende uyt Dienaren des Woordts ende Ouderlingen, de welke ten minsten alle weke eens tsamen comen sullen, al-waer de Dienaer des Woordts (ofte Dienaren, soo daer meer zijn) by ghebeurte presideren ende die Actie regeeren sal. Ende sal oock de Magistraet vande plaetse respectelijck, indient haer ghelieft, een ofte twee vanden haren, wesende Litmaten der Ghemeente ¹⁾, by den Kercken-Raet ²⁾ moghen hebben, om te aenhooren ende mede vande voorvallende saecken te delibereren.

35. Wel-verstaende dat inde plaetsen daer den Kercken-Raet van nieus is op te rechten, t'selfde niet en gheschiede dan met advijs vande Classe, Ende daer t'ghetal vanden Ouderlinghen seer cleyn is, sullen die Diakenen mede tot den Kercken-Raet ghenomen worden.

36. In die plaetsen daer noch gheen Kercken-Raet en is, sal mildeler tijt by de Classe ghedaen worden t'ghene anders den Kercken-Raet nae uyt-wijsen deser Kercken-orderinghe opgheleyt is te doen.

37. Inghelijcx sullen de Diakenen alle Weken t'samen comen, om met aenroepinghe des Naems Godts vande saecken haren Ampte betreffende te handelen, daer toe die Dienaren goede opsicht sullen nemen, ende des noot zijnde haer daer by laten vinden.

38. De Classicalen vergaderinghen sullen bestaen uyt ghenae-buerde Kercken, de welke elck eenen Dienaer ende eenen Ouderlinck ter plaetse ende tijde by hen, int

---

1) Bij C. staat hier: *Kercke*.

2) Bij C. staat hier enkel: *Raadt*.

scheyden van elcke vergaderinghe goet ghevonden (soo nochtans, datment boven de drie Maenden niet uyt en stelle) daer henen met behoorlijcke Credentie af-veerdighen sullen, in welke t'samen-comsten de Dienaers by ghebeurte, ofte andersins die vande selfde vergaderinghe vercoren wort, presideren sullen, soo nochtans dat de selve twee mael aen een niet en sal mogen vercoren worden. Voorts sal de *Praeses* onder anderen eenen yegelijcken af-vraghen, of sy in hare Kercken haren Kercken-Raet vergaderinghe houden: of de Kerckelijcke Discipline gheoeffent wort: of de Armen ende Scholen besorgt worden: Ten laetsten, offer yet is, daer inne sy het oordeel ende hulpe der Classe tot Rechte instellinghe harer Kercke behoeven. De Dienaer dient inde voorgaende Classe opgheleyt was, sal een corte Predicatie uyt Godts Woort doen, van welke die andere oordeelen, ende soo daer yet in ontbreekt, aenwijzen sullen. Ten laetsten sullen inde leste vergaderinghe voor den particulieren Synode vercoren werden, die op den selven Synodum gaen sullen.

39. Int eynde vande Classicale ende andere meerder t'samen-comsten, salmen Censure houden over de ghene die yet straf-waerdighs inde vergaderinghe ghedaen, ofte de vermaninghen der mindere t'samen-comsten versmadet hebben.

40. Sal oock de Classis daer sulcx noot zijn sal, de vrijheyte hebben eenighe haerder Dienaren van d'eenen Classicale vergaderinghe tot de andere te autoriseren, om opsicht te nemen op de leere ende t'leven der Predicanten ende den standt der Kercken¹⁾ onder die selve Classe sorterende, ende daer van op de naeste vergaderinghe rapport te doen.

---

1) Bij C. staat hier: *Kercke*.

41. De Kercke, inde welcke de Classis, Item de particuliere ofte Generale Synode t'samen comt, sal sorghe draghen, datse de Acten der voorgaende vergaderinghe op de naest-comende bestelle.

42. De instructien der dinghen die in de meerdere vergaderinghen te handelen zijn, sullen niet eer gheschreven worden, voor dat die besluytinghen der voorgaende Synoden ghelesen zijn, op dat t'ghene eens af-ghehandelt is, niet wederom voorghestelt en worde, ten ware datmen't achtete verandert te moeten zijn.

43. Alle Iaers (ten ware dat den noot eenen corteren tijdt vereyschte) sullen vier ofte vijf, ofte meer naeghebuerde Classes te samen comen, tot welcke particuliere Synode uyt yder Classe twee Dienaers ende twee Ouderlinghen af-ghevaardight sullen werden. Int scheyden soo wel des particulieren als des Generalen Synoden sal een Kercke verordent worden, die last hebben sal, om met advijs des Classis den tijt ende plaetse des naesten Synodi te stellen.

44. De *Nationale Synode* sal ordinaerlijck alle drie Iaren eens gehouden werden, ten ware datter eenighe dringhende noot ware om den tijt corter te nemen. Tot dese sullen twee Dienaren ende twee Ouderlinghen uyt elcke particuliere Synode beyde der Duytscher ende Walscher spraecke, af-ghesonden werden. Voorts sal de Kercke die last heeft om den tijt ende plaetse des Generalen Synodi te benoemen (soo de selfde binnen de drie Iaren te beroepen ware) haer particuliere Synode vergaderen, ende t'selfde oock der naest-gheleghener Kercke die van een ander Tale is laten weten, de welcke vier persoonen daer henen senden sal, om met gemeynen advijse vanden tijt ende plaetse te besluyten. De selve Kercke die vercoren is om de Generale Synode te samen te beroepen, wanneer sy met de Classe vanden tijt ende plaetse beract-slaghen sal, sal t'selfde de hooghe Over-

heydt in tijts te kennen gheven, op dat met haren weten, ende (soo het haer ghelieft mede eenighe te senden tot den Classe) vander saecke in teghenwoordicheydt ende met advijs van hare ghedeputeerde besloten werde ¹⁾).

45. Alsoo inde Nederlanden tweederley spraecken ghesproocken wert, is goet ghehouden ²⁾), dat de Kercken der Duytscher ende Walscher tale op haer selven haren Kercken-Raet, Classicale vergaderinghen ende particuliere Synoden hebben sullen.

46. Is niet te min goet gevonden dat inde Steden daer de voorschreven Walsche Kercken zijn, alle Maenden sommige Dienaren ende Ouderlingen van beyde zijden vergaderen sullen om goede eendraght ende correspondentie met malcanderen te houden, ende soo veel moghelijk is nae ghelegentheydt des noots met rade malcanderen by te staen.

Vander Leere, Sacramenten, ende andere Ceremonien.

47. De Dienaers des Woorts, Item die Professoren in de Theologie (twelck oock den anderen Professoren wel betaemt) sullen de Belijdenisse des Gheloofs der Nederlandtscher Kercken onderteecken: ende de Dienaers die sulcx sullen refuseren, sullen *de facto* van haren Dienst by den Kercken-Raet, ofte de Classe opgheschorst werden, ter tijdt toe sy haer daer inne gheheelicken verclaert sullen hebben: ende indien sy obstinatelijcken in weygheringhe blijven, sullen sy van hare Dienst gheheelicken afghestelt ³⁾ werden.

---

1) Bij C. wordt in plaats van: *ende (soo het haer . . . .) vander saecke . . . . besloten werde*, gelezen: *soo hett haar . . . . omme vander saecke . . . . beslooten te werden*.

2) Bij C. staat hier: *ghoedt ghevonden*.

3) Bij C. staat hier: *affghesett*.

48. Inghelijcx sullen oock de School-Meesters ghehouden zijn de Artijkelen als boven, ofte in de plaetse van dien den Christelijcken *Catechismum* te onderteecken.

49. Niemant vande Ghereformeerde Religie sal hem onderstaen eenigh boeck ofte schrift van hem ofte van eenen anderen gemaect ofte overgheset, handelende vande Religie, te laten drucken ofte andersins uyt te gheven, dan t' selfde voor henen doorsien ende goet ghekent zijnde van de Dienaren des Woordts zijns particulieren Synodi ofte Professoren der Theologie onser Belijdenisse.

50. Het verbondt Godts sal aen den kinderen der Christenen met den Doop, soo haest als men die bedieninghe des selven hebben can, bezeghelt worden, ende dat inde openbare versamelinghe, wanneer Gods Woordt ghepredickt wort. Doch ter plaetsen daer niet soo veel Predicatie ghedaen worden, salmen eenen sekeren dagh ter Weke verordenen, om den Doop extraordinaerlijck te bedienen, soo nochtans dat t'selve sonder Predicatie niet en gheschiede.

51. De Dienaers sullen haer beste doen ende daer toe arbeiden, dat de Vader zijn kint ten Doop presentere. Ende inde Ghemeenten daermen neffens den Vader, oock ghevaders ofte ghetuygen by den Doop neemt (welck ghebruyck, in hemselven vry zijnde, niet lichtelijck te veranderen en is) betaemt het datmen neme die de suyvere Leere toghedaen ende vroom van wandel zijn.

52. De Dienaers sullen int Doopen het formulaer vande instellinghe ende ghebruyck des Doops, t' welck tot dien eynde beschreven ¹⁾ is, ghebruycken.

53. De namen der ghedoopten, mitsgaders der Ouderen ende Ghetuyghen, Item den tijdt des Doops, sullen opgheteekent worden.

---

1) Bij C. staat hier: *gheschreeven*.

54. Men sal niemant ten Avontmael des Heeren toelaten, dan die nae der ghewoonheyt der Kercken ¹⁾, tot de welck hy hem voeght, belijdenisse der Ghereformeerde Religie ghedaen heeft, mitsgaders hebbende ghetuyghenisse eens vromen wandels, sonder welcke oock die ghene die uyt andere Kercken comen, niet sullen toeghelaten worden.

55. Een yder Kercke sal sulcke maniere van bedieninghe des Avontmaels houden, als sy oordeelt tot de meeste stichtinghe te dienen. Wel-verstaende nochtans dat de uytwendige Ceremonien in Gods Woort voor-geschreven, niet verandert, ende alle superstitie vermijdet werde, ende dat nae voleyndinghe der Predicatie ende der gemeyne Ghebeden op den Predick-stoel, het formulaer des Avontmaels, mitsgaders het Ghebedt daer toe dienende, voor de Tafel sal worden ghelesen.

56. Het Avontmael des Heeren sal ten twee Maenden eens, soo veel het moghelijk is, ghehouden werden: ende sal stichtelijk zijn daer het de gheleghentheyte der Kercken lijden can, dat op den Paes-dagh, Pinxter-dagh ende Christ-dagh het selve geschiede. Doch ter plaetsen daer noch gheen Kerckelijcke ordre en is, salmen eerst Ouderlinghen ende Diakenen by provisie stellen.

57. Alsoo de avont-Ghebeden in veel plaetsen vruchtbaer bevonden ²⁾ worden, soo sal int ghebruyck der selver elcke Kercke volghen, t' ghene sy achtet tot haere meeste stichtinghe te dienen. Doch wanneermense begheeren soude wegh te nemen, sal t' selfde niet sonder t' oordeel der Classe, mitsgaders der Overheyt, de Ghereformeerde Religie toeghedaen, gheschieden.

---

¹⁾ Bij C. staat hier, en in artt. 56, 73, 75 enz., het enkelvoud zonder *n*.

²⁾ Bij C. staat hier: *ghevonden*.

58. Daer de Lijck-Predicatie niet en zijn, salmense niet instellen: Ende daerse nu alreede zijn aenghenomen, sal neersticheyt gedaen werden om de selve met de ghevoeghlijcxste middelen af te doen.

59. In tijden van Oorloghe, Pestilentie, dieren tijt, sware Vervolginghe der Kercken ende andere alghemeyne swaricheden, sullen de Dienaers der Kercken de Overheydt bidden dat door haer autoriteyt ende bevel openbaer Vast ende Biddaghen aenghestelt ende gheheylight moghen werden.

60. De Ghemeynten sullen onderhouden, beneffens den Sondagh, Christ-dagh, Paesschen ende Pincxsteren ¹⁾: Maer ter plaetsen daer meer Feest-dagen, door bevel der Overheden ghehouden werden, tot ghedaghtenisse der weldaden Christi (als de besnijdenisse Christi ende Hemelvaerts-dagh) sullen de Dienaers arbeyden dat sy met Predicken den ledigh-ganck des volcx in een Heylige ende nutte oeffeninghe veranderen.

61. De Dienaers sullen alomme des Sondaeghs ordinaerlick in de namiddaeghsche Predicatie, de Somma der Christelijcke Leere inden Catechismo, die teghenwoordigh inde Nederlandtsche Kercken ²⁾ aenghenomen is, vervatet, cortelijck uytlegghen, alsoo dat de selve iaerlijcx magh gheeyndight worden, volghende de af-deelinghe des Catechismi selfs, daer op ghemaect ³⁾.

62. De Psalmen Davidts sullen inde Kercken ghesonghen werden, latende de ghesanghen diemen niet en vindt inder heylige ⁴⁾ Schriftuere.

---

1) Bij C. wordt hier nog bijgevoegd: *met den naavolghenden dagh.*

2) Bij C. staat hier en in art. 62: *Kercke.*

3) Bij C staat hier: *ghesteldt.*

4) Dit woord ontbreekt bij C.

63. Alsoo bevonden wort dat tot noch toe verscheyden ghebruycken in houwelijcxsche saecken alomme onderhouden zijn, ende nochtans wel oirbaer is ghelijckformicheyt daer inne ghepleeght te worden: soo sullen de Kercken blijven by het gebruyck t'welcke sy conform Godts Woordt ende voorgaende Kerkelijcke ordinantien ¹⁾ tot noch toe onderhouden hebben, tot dat by der hoogher Overicheydt (diemen daer toe met den eersten sal versoecken) een Generale ordinantie met advijs der Kercken-Dienaren daer op gemaekt sal zijn, tot de welke dese Kercken-ordeningh haer in dit stuck refereert.

Vande Censure ende Kerkelijcke vermaninghe.

64. Ghelijckerwijs de Christelijcke straffe Gheestelijck is, ende niemant vande borgherlijcken gherichte ende straffe der Overheydt bevrijt, alsoo worden oock beneffens de borgherlijcke straffe de Kerckelijcke Censuren noot-saeckelijck verheyst, om den sondaer met der Kercke ende zijnen naesten te versoenen, ende de erghernisse uyt de Ghemeente Christi wegh te nemen.

65. Wanneer dan ²⁾ yemaudt teghen de suyverheydt der Leere ofte vromicheydt des wandels sondight: so verre als het heymelijck is, ende gheen openbare erghernisse ghegheven heeft, soo sal den reghel onderhouden worden, welck Christus duydelijcken voorschrijft *Matth.* 18.

66. De heymelijcke sonden, wanneer de sondaer by een int bysonder ofte by twee ofte drie ghetuyghen vermaent zijnde, berou heeft, sullen voor den Kercken-Raet niet ghebracht werden.

---

1) Bij C. staat hier: *ordonnancien*.

2) Dit woord ontbreekt bij C.

67. Soo yemandt van een heymelijcke sonde van twee ofte drie persoonen inder liefde vermaendt zijnde gheen ghehoor en gheeft, ofte andersins een openbare sonde bedreven heeft, sulcx sal den Kercken-Raet aenghegheven worden.

68. Van alsulcke sonden die van haer natueren weggen openbaer, ofte door verachtinghe der Kerckelijcke vermaninghen int openbaer ghecomen zijn, sal de versoeninghe (wanneermen seeckere teecken der boetvaerdicheyt siet) openbaerlijck gheschieden, door het oordeel des Kercken-Raets, Ende ten platten Lande, ofte in mindere Steden, daer maer eenen Dienaer en is, met advijs van twee ghenae-buerde Kercken, in sulcke forme ende maniere als tot stichtinghe van een yder Kercke bequaem ¹⁾ sal gheoordeelt worden.

69. Soo wie hartneckelijck de vermaeninge des Kercken-Raets verwerpt, Item die een openbare ofte andersins een grove sonde ghedaen heeft, sal vanden Avontmael des Heeren afgehouden worden, Ende indien hy afgehouden zijnde, nae verscheyden vermaninghen gheen teecken der boetvaerdicheyt bewijst, soo salmen ten lesten tot de uysterste remedie, Naemelijck de Af-snijdinghe, comen, volghende de forme nae den Woorde Godts daer toe ghestelt: Doch sal niemant af-gesneden werden, dan met voorgaende advijs der Classe.

70. Al-eermen tot der af-snijdinghe comt, salmen de hartneckicheydt des sondaers der Ghemeente opentlijck te kennen gheven, de sonden verclarende ²⁾, mitsgaders de neersticheyt aen hem bewesen int bestraffen, af-houden vanden Avontmale ende menighvuldighe vermaninghen:

---

1) Bij C. staat hier: *bequaamst.*

2) Deze drie woorden zijn bij C.: *de sonde verklaaren.*

Ende sal de Ghemeente vermaent worden hem aen te spreecken ende voor hem te bidden. Soodanighe vermaeninghen sullender drie gheschieden. Inden eersten sal den sondaer niet ghenoeemt worden, op dat hy eenighsins verschoont werde. Inden tweeden sal met advijs der Classe zijnen name uytghedruckt werden. Inden derden salmen de Ghemeente te kennen gheven datmen hem, ten zy dat hy hem bekeere, vande ghemeenschap der Kercken uyt-slyuten sal, op dat zijn af-snijdinghe, soo hy hartneckigh blijft, met stilswijghende bewillinghe der Kercken gheschiede. Den tijdt tusschen de vermaeninghen sal int oordeel des Kercken-Raets staen.

71. Wanneer yemandt, die gheexcommuniqueert is, hem wederom wil versoenen met de Ghemeente door boetvaardicheyt: Soo sal het selfde voor de handelinghe des Avontmaels, ofte andersins nae gheleghenthey, te vooren de Ghemeente ¹⁾ aengheseyt werden, ten eynde hy ten naestcomende Avontmale (soo verre niemandt yet weet voort te brengen, ter contrarie) openbaerlijck met professie zijner bekeeringhe weder opghenomen werde, volghende het formulier daer van zijnde.

72. Wanneer de Dienaers ²⁾ Ouderlinghen ofte Diakenen een openbare grove sonde bedrijven, die der Kercke schandelijck, ofte oock by der Overhey, straf-weerdigh is, sullen wel de Ouderlinghen ende Diakenen terstont door voorgaende oordeel des Kercken-Raets der selver ende der naest-gheleghener Ghemeente van haren dienst afgeset, maer de Dienaers opgheschort worden. Maer of sy gheheel vanden dienst af te setten zijn, sal int oordeel der Classe staen.

---

1) Bij C. wordt hier bijgevoegd: *Christi*.

2) Bij C. wordt hier bijgevoegd: *des Woordts Ghodts*.

73. Voorts onder de grove sonden die weerdigh zijn met opschortinghe ofte afstellinghe vanden dienst ghestraffte worden, zijn dese de voornaemste: Valsche Leere of Ketterije: openbare scheur-maeckinghe: opentlijcke blasphemie ¹⁾, Symonie, trouweloose verlatinghe zijns diensts, ofte indringinghe in eens anders dienst: Meyneedicheydt: Ebreuck: Hoererije, Dieverije, ghewelt, ghewoonlijke dronckenschap, vechterije, vuyl-ghewin: Cortelijcke alle de sonden ende grove feyten die den Autheur voor de Werelt eerloos maecken, ende in een ander ghemeen Lidtmaet der Kercken der af-snijdinge weerdigh souden gherekent werden.

74. De Dienaren des Wordts, Ouderlinghen ende Diakenen sullen onder hen de Christelijcke Censure oeffenen, ende malcanderen vande bedieninghe hares Ampts vriendelijck vermanen.

75. Den ghenen die uyt der Ghemeente vertrecken sal een attestatie ofte ghetuyghenisse haers wandels by advijs des Kercken-Raedts mede ghegheven werden onder den Zegel der Kercken, ofte daer geen zegel en is, van twee onderteekent.

76. Voorts sal den Armen om ghenoeghsame oorsaecken vertreckende vanden Diakenen bystandt ghedaen worden, nae discretie, mits aenteeckenende op den rugghe van hare attestatie de plaetse daerse henen willen, ende de hulpe diemen haer sal ghedaen hebben.

77. Gheen Kercke sal over andere Kercken, geen Dienaer over andere Dienaren, gheen Ouderlinck noch Diaken over andere Ouderlinghen ofte Diakenen eenighe heerschappije voeren ²⁾.

---

1) Bij C. staat hier: *blasfemien*.

2) Bij C. staat hier: *hebben*.

78. In middelmatighe dinghen salmen de buyten-Landsche Kercken niet verwerpen, die een ander ghebruyck hebben dan wy.

79. Dese Artijckelen de Wettelijke ordeninghe der Kercken angaende, zijn alsoo ghestelt ende aenghenomen met ghemeyn accoordt, datse (soo het profijt der Kercken anders vereyschte) verandert, vermeerdert ofte vermindert mogen ende behooren te worden. Ten sal nochtans gheen bysondere Ghemeente, Classe ofte Synode toestaen sulcx te doen, maer sullen neersticheyt doen om die te onderhouden, tot dat anders vande Generale ofte Nationale Synode verordent wordt.

Jacobus Kimedoncius Ecclesiae Middelburgensis Minister Praeses Synodi Electus.

Arnoldus Cornelii Assessor.

Wernerus Helmichius Scriba Synodi.

Aanhangsel des Synodi Nationalis, gehouden in 's Gravenhage den 20 Juny 1586, behelzende de forma van de inspectie of visitatie by den Classen, te doen volgens den 40. Artikel van de Kerken-Ordening ¹⁾).

Alzoo de inspectie welke geordonneert is uit naame van de Classen respectivelyk te geschieden, daar toe is die-

---

1) Voor dit Aanhangsel, waarvan in het O. A. d. N. H. K. nergens een afschrift te vinden is, is het 3^e Dl. van het Kerk. Placaatb. de eenige bron. De verzamelaars van dat Deel geven niet op, hoe zij aan een afschrift gekomen zijn. In hun Voorbericht zeggen zij slechts in het algemeen (blz. 5): „eindelyk, hebben wy ons bediend van zulke Stukken, die wy, of zelve bezaten, of van elders goedgunstiglyk ontvingen”.

nende, dat de zuiverheid der Leere, en alle goede gerechtigheid in de Gemeente Gods onderhouden worden, zoo zullen de geenen, die den toezigt by den Classen bevolen word, haar reguleeren naar het volgende.

1. Zullen zy somwylen gaan hooren de Predicatie der Dienaaren, en neerstiglyk letten, (niet alleen op de materien derzelve, of geene onreine Leere of menschelyke Fabulen of Verlichtselen daar by gemengt worden, maar ook op de maniere van leeren zelve, of die stigtelyk ende profytelyk voor den Volke is, en of die Dienaars neerstiglyk zyn in het leezen en onderzoeken der heilige Schriftuure, of ook de Dienaars de forme van bedieninge in het Doopen, en anderzints gebruikende zyn na de vastgestelde ordre der Kerken.

2. Zy zullen met alle beleeftheid en voorzigtigheid verneemen, het zy ter Plaatse zelve daar die Dienaar staat, of op andere Plaatsen naar gelegentheid der zaaken, aan de Ouderlingen en Diaconen, of anderzints aan die geene die Lidmaaten der Kerken zyn, of die Dienaar neerstig is in den bouw der Kerken, en uitrigtinge der Christelyke Discipline en of tot dien einde de Kerkelyke Vergaderingen gehouden worden.

3. Ook zullen zy den toezigt neemen of de Dienaar hem geschikt draagt in zyn wandel, en of niet eenige twist en oneenigheid in de Gemeente is, of andere disorders, strekkende tot nadeel der Kerke, die met allen spoed gebetert diende te worden.

4. Zullen die Inspectores by den Dienaar of andere voorschreevene Leden des Kerkenraads eenige merkelyke fouten bevonden hebbende, aangaande het geene dat hier boven verhaalt is, dezelve eerst in het byzonder vermaanen tot betering, en daar toe alle hulpe bewyzen, en zoo het niet en helpe, de Classicale Vergadering aandienen.

Particuliere Vragen ¹⁾.

30. 1. Of men de Zondaagse Euangelien prediken zal?
Antwoord, Het prediken van de Zondaagse Euangelien zal in de vryheid der Kerken tot de meeste stichtinge staan.
2. Of het niet en dient in de Artikelen van de Kerken-Ordening eenige specificatie te maaken van de zonden, waarom de Excommunicatie behoord gebruikt te worden? Is geantwoord, 't Onnoodig te zyn, wyl de voornaamste in het Formulier van het Avondmaal uitgedrukt staan.
- P. 1. 3. Of men de zonden alzoo ²⁾ mag beschryven op den Predikstoel die bestraffende, dat men den Persoon die misdaan heeft, zynde een Lidmaat der Gemeente, ligtelyk kan kennen, zonder voorgaande vermaaning? Antwoord, Neen.
- P. 2. 4. Is gevraagd advis de Mendacio Officioso, alzoo eenige zulks wilden sustineeren, daar over ³⁾ geschil ge-

---

1) Voor zoover deze vragen ook voorkomen op den verzamelstaat van ingekomen punten (hierachter sub D afgedrukt), is boven, op den kant der bladzijde, aangegeven, onder welk cijfer zij aldaar te vinden zijn; en voor zoover de instructiën der Particuliere Synoden nog bewaard zijn (Zuid-Holland, Noord-Holland en Friesland; zie hierachter sub D), kon hier worden bijgevoegd, uit welke provincie de vraag gekomen was.

2) In alle uitgaven (niet bij C.) is dit woord bij vergissing uitgevallen.

3) Bij C. zijn deze vier woorden: *hadden willen sustineeren, ende daer oover.*

reezen was, en meerder autoriteit gerequireert wierde, om vrede ¹⁾ te maaken? Is geandwoord, Hoewel deeze questie onnoedig ²⁾ is om gevraagt te worden, ja die geene die ze in twyffel trekken, meer straffe dan antwoord weerdig zyn, nogtans om de onvoorzigtigheid van eenige te ³⁾ bedwingen, zal den Autheurs van deeze vrage voor antwoord gegeeven worden, dat de generaale en ontwyffele regel des woords Gods, *De mond die liegt, die dood de Ziel*, altyd vast blyft, item dat men geen kwaad doen moet, op dat 'er goel uit voortkooome.

5. Of het geraaden zy dat alle Dienaars en Ouder- P. 10.
lingen tot den particulieren Synodum zullen koomen?
Antwoord, Neen, maar zal hier gevolgt worden de gemeene Kerken-Ordening daar op gemaakt.

6. Of een Dienaar mag te gelyk een Dienaar en een P. 11.
Medicyn zyn? Gemerkt des woords dienst den geheelen Friesland.
Mensch vereischt, en na de leere des Apostels een krijgsknegt ⁴⁾ Christi hem niet en behoort te bekommeren met vreemde zaaken, word geantwoord, dat een Dienaar niet kan noch behoord beide *ex professo* te doen, maar zoo hy de Kranken van zyn eigen Gemeente met raad kan helpen, dat het zelve geschiede zonder gewin, en hier van zal de Classis oordeelen.

7. Is gevraagt, alzoo zeker Persoon door inductie van eenige zyner Vrienden getrouwt heeft, de nagelaatene Weduwe zyns overleeden halven Broeders, daar by de voorschreeve Weduwe ⁵⁾ eenen Zoon behouden had, met

1) Bij C. staat hier: *ruste*.

2) Bij C. staat hier: *onwaardigh*.

3) Bij C. staat hier: *te beeter te*.

4) In alle uitgaven (niet bij C.) staat hier bij vergissing: *huisknegt*.

5) In alle uitgaven (niet bij C.) staat hier bij vergissing: *Broeder*.

haar nu geleeft¹⁾ den tyd van vier en twintig jaaren, Kinderen te saamen geprocreëert, in de Gemeente met conniventie opgenoomen, en by het oordeel des Classis getolereert, of dezelve mogen by een blyven, en ten Avondmaale toegelaaten worden? Antwoord, Nadien hier Bloedschande begaan is, Levit. 18 vs. 16 en dienvolgens geen Huwelyk voor God kan gehouden worden, en men tegen het uitgedrukte woord Gods niet kan dispenseeren, behooren de voorschreeve Persoonen tot ruste van haare conscientie haar van malkanderen te onthouden, en tot scheidinge te verstaan eer zy tot den Avondmaal zullen toegelaaten worden, mits dat nochtans de Overheid geboden worde de Kinderen te legitimeeren, alzo deeze foute eertyds ter goeder trouwe en in²⁾ onwetendheid geschied is.

Friesland. 8. Is gevraagd of een Dienaar, die hem altyd in leere en leeven trouwelyk en stigtelyk gedragen heeft, en daarna in Hoerdom eenmaal vervallen is, ter oorzaake van deezen val geheel en ten eenemaal van zynen Dienst behoort afgezet te worden, ofte wel zou mogen in eene andere Provincie getransfereert worden? Antwoord, Dewyl deeze zaak in Vriesland gebeurt is, word dezelve aan den particulieren Synodum van Vriesland gerefereert, om daar in met discretie naar gelegentheid te handelen.

P. 24. Zuid-Holland. 9. Of men een gedoopt Persoon met een ongedoopte zal mogen trouwen? Antwoord, Dat zulks niet geraaden is, dewyl de ongedoopte Persoon door verwerpinge des

1) In alle uitgaven (niet bij C.) is hier de zin in de war gebracht, doordat voor de laatste twee woorden gezet is: *na geleeft te hebben*; en de volgende komma is weggelaten.

2) In alle uitgaven (niet bij C.) staat voor deze vijf woorden: *ten goede, en uit.*

Doops niet kan gerekent worden in het Verbond Gods, en ook zulk een trouw is voor de Gemeente een groote lastering.

10. Of een Overspeeler mag trouwen met de geene P. 22.
Zuid-Holland. waar meede hy overspel begaan heeft? Antwoord, Deeze questie gedisputeert zynde *pro et contra*, word gelaaten tot decisie van de Rechten ¹⁾.

11. Een Persoon in den Kryg zynde, gehoord hebbende een valsch gerugte van zyner Huisvrouw dood, heeft trouwe geloof aan een andere, en met dezelve langen tyd geleeft zonder opentlyk trouwen, niettegenstaande hy naderhand verstond met de waarheid, dat zyne Huisvrouw noch leefde, en is zoo gebleeven tot zyner Huisvrouw dood, na welken hy begeert wettelyk getrouwt te weezen, het welk van de particuliere Francoische Synode afgeslagen zynde, is hy de Magistraat toegelaaten en bevestigd geweest, begeerende nu ten Avondmaal toegelaaten te worden, is de vrage of deze voorschreeve Persoonen voor Echte Liedten zyn te houden, en hoe datze tot den Avondmaal toegelaaten zullen worden? Antwoord, Nadien het Huwelyk by de Magistraat is geauthoriseert, zoo zal het niet gescheiden worden, en zullen de voorsz. Persoonen met schuldbekentenis ten Avondmaal toegelaaten worden.

12. Of een Broeder trouwen mag met de Ondertrouwde P. 23.
Zuid-Holland. zynes overleedenen Broeders? Antwoord, Men zal neerstelyk onderzoeken of zy met malkanderen vleeschelyk geconverseert hebben, indien ja, zoo is de trouw niet geoorlooft, indien neen, zoo is het geoorlooft.

13. Of het niet goed ware de geschiedenissen van p. 26. deeze Nederlanden te beschryven, en voorts te continueeren,

---

1) Voor deze vijf woorden staat in alle uitgaven (niet bij C.): *ter discretie van den Rechter.*

en daar toe iemand te bestemmen? Antwoord, Het zal zeer goed en profytelyk zyn, en zyn eenige Persoonen gedenomineert, die tot dien einde zyn Excell. &c. zullen aangegeeven worden, word ook by deezen allen Kerken en Classen gelast ¹⁾, goede memorie te houden van haare geschiedenissen, ende die neerstiglyk op te schryven om dezelve ter gelegen tyde te zenden in handen van de geene, die gedeputeert zullen zyn tot de beschryvingen der Historien by de hooge Overheid ²⁾.

P. 28.
Zuid-Holland.

14. Of men ³⁾ arbeiden zal de Combinatien der Dorpen af te doen, en dat elke Kerke haaren Dienaar hebbe? Antwoord, Men zal daar toe arbeiden zoo veel het mogelyk is.

15. Of een Kerkenraad een Dienaar mag ontslaan zonder het advis der Gemeente, of ten minsten van de voornaamste derzelve? Antwoord, Men laat het blyven by de Artikelen van de verplaatzing ⁴⁾.

2.
Zuid-Holland.

16. Is gevraagd wat middel 'er zy om de Kerken-Ordening te doen effectueeren, en tot eenen voorslag, of het niet goed ware eenen byzonderen Kerkenraad te stellen *ex Politicis & Ecclesiasticis*, om alle voorvallende zaaken te oordeelen en te effectueeren? Antwoord, Dat voor deezen tyd genoeg is, zyn Excell. te verzoeken, dat hy de geraamde Kerken-Ordening des Synodi wil autoriseeren,

1) Bij C. staat hier: *belast*.

2) Bij C. zijn deze 13 woorden: *die tott de beschrijvinge der voorss. hystorie bijde Ooverheijdt ghesteldt sall sijn*.

3) Bij C. staat hier: *Offmen niet*.

4) Bij C. is dit artikel: *Off een Kercken-raadt magh ontslaan een Dienaer sonder 't consent ofte advijs der Ghemeijnte, ofte ten minsten der voorneemste der selce, de Ghemeijnte ghehed voor bij ghuande, ende oock teeghen hett consent der Ghemeijnte? Ant. Men laatet blyven bij hett Artijckel van verlaatinge, in de Kercken-ordeninge ghesteldt*.

en by gewoone middelen doen onderhouden, en zoo daar eenige abuisen ¹⁾ voorvallen, zal naar gelegenheid des tyds remedie daar toe mogen gezocht worden.

17. Is voorgesteld zekere questie van een Persoon wiens Vrouw uitzinnig was, en derhalven van den Magistraat scheidinge van Goed en Kinderen gedaan is, doch die geduurende het leeven zyner voornoemde Huisvrouw tien jaaren met eene andere geleeft, en by dezelve Kinderen geprocreëert heeft, en by den Bailliuw daar over in Regten betrokken zynde, nu na de dood zyner Vrouwe begeert te trouwen, of het geschieden mag? Antwoord, Is goedgevonden, zyn Byzitteresse te trouwen, en evenwel de straffe der Overheid onderworpen te blyven ²⁾.

18. Es gheproponeerd van een parsoon tott Leijden, den welcken de Doopers sijn kindt ende wijff weghghe-noomen hadden, ende willen hem sijn kindt niet weeder-gheeven, t'en sijn datt hij beloove, datt hij 't niet en sall laten doopen, ende wordt ghedreijghdt van sijn huus-vrouwe, hem gheheel te willen verlaaten etc. Es gheantwoordt, datt de parsoon sick sall adresseeren aanden Hoove Provinciaal van Hollandt omm bij hoogher autoriteit, tott voorkoominghe van meerder quaadt, datt uutt sulcke saacken gheschaapen es te koomen, behoorlijcken versien magh werden. Doch verstaat men datt de Magistraat tott Leijden de saacke bij de handt ghenoomen hadde ³⁾.

---

1) Bij C. wordt hier bijgevoegd: *oft ghebreecken*.

2) Dit artikel is bij C., zonder eenige verandering in den zin, een weinig anders geformuleerd.

3) Dit 18^e artikel, dat in alle uitgaven ontbreekt, is hier uit C. overgenomen.

**Bijlagen bij de acta der Nat. Haagsche
Synode van 1586.**

A. *Stukken in zake de samenroeping der Synode*¹⁾.

1. *Brief van Leycester aan de Gouverneurs der Provinciën en aan den Provincialen Raad van Holland, d.d. 8 Mei 1586, houdende aanschrijving tot het samenroepen van de Synode*²⁾.

Robert Grave van Leycester, etc. Gouverneur ende Capiteyn Generael, etc.

Edele, Eersame, Lieve besondere, etc. Nae onse comste

---

1) Vgl. den brief van den Arnhemschen Kerkeraad aan Arnoldus Cornelii, d.d. 22 Maart/1 April 1586 (Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Dl. V, blzz. 285 vg.), volgens welken deze Kerkeraad van oordeel was, dat het nu op den weg lag van den praeses en den (tweeden) scriba der Middelburgsche Synode, om ten spoedigste van Leycester autorisatie te verkrijgen tot het houden van eene Nationale Synode.

2) De brief was voor alle de geadresseerden geheel gelijkkluidend; behoudens het noodige verschil in namen, titulaturen en aantal van gedeputeerden. De hierboven afgedrukte brief aan den Provincialen Raad (= het Provinciale Hof) van Holland is ontleend aan „De Kercken-orderinghen der Gher. Nederl. Kercken” (Ed. 1612, blzz. 79 vg.). Behalve in de vijf uitgaven van

in dese Nederlanden, hebben wy gheen saecke soo seer ter harten ghenomen, als die eere Godts, t' stuck van de Christelijcke Religie, ruste ende eendraght van de Kercken ende Ghemeenten, sonderlinghe ghemerckt dat de Coninginne van Enghelandt onse Genadighste Vrouwe, ons t' selve boven al bevolen ende gherecommandeert heeft, ende dat oock den welvaert van dese Landen daer aen soo grootelijcx gheleghen is. Ende want wy gheen beter middel en weten, om daer inne te voorsien, ende goede ordre te stellen, dan met convocatie van eenen Generalen Synodus: Soo hebben wy goet ghevonden de selve te doen houden ende vergaderen, soo wel van de Nederlantsche, als Walsche Ghemeenten deser Vereenighde Provintien, binnen s' Graven-Haghe in Hollandt, teghen den 20^{en} des toecomenden Maents Iunii, nae den Nieuwen stijl. Versoekende daerom aen V. L. ende Ampts halven ordonnerende, dat ghy luyden van sulcx wilt adverteren de Classen s' Landts van Hollandt, ofte den ghenen die onder heurluyden behooren, ten eynde sy teghen den voornoemden dagh ende tot der selver plaetse willen schicken sulcke Dienaren des Godlijcken Woordts, Ouderlinghen, Diacoenen, ofte andere van heur lieder Classe, Kercke ofte

---

dat boekje (en dus ook achter den 2^{en} druk van het „Compendium der Kerkel. Wetten van Vriesland”) is die brief ook in het „Groot Placaet-Boeck” (Deel III, blz. 345) achter de Kerkenordering opgenomen. Dat de brief aan de Gouverneurs der Provinciën geheel denzelfden inhoud had, blijkt uit den brief aan „den Overste Sonoy, Gouverneur van den Noorder-quartiere van Holland”, die volgens „de principale” afgedrukt is door P. Bor Cz., in zijne „Hist. der Nederl. Oorlogen” (Boek XXI, blz. 29; in de uitgave van 1680, Dl. II, blzz. 718 vg.), waaruit hij is overgenomen door C. Hooijer in zijne „Oude Kerkordeningen” (blzz. 249 vg.).

Consistorie, soo wel van d'eene als van d'andere tale, t' samen in ghetale van achte over de voorseyde Provincie, als sy sullen vinden daer toe bequaemst, van goeden leven, gheleertheyt, verstant, discretie ende yver totter eere Gods, voorsien met sulcke brieven van Credentie, Instructie, volle macht ende commissie, als daer toe behooren. Om aldaer metten anderen te aenhooren, delibereren, adviseren, sluyten ende concluderen, sulcx als bevonden sal wesen best dienende tot verbreyden der eere Gods, reformatie van de abusen ende *gravamina*, oprechtinghe ende onderhoudinge van goede Ordeninghe, ruste, eendraght ende stichtinghe van de Kercke, seyndende hen luyden copie authentijcque van desen, om hen daer nae te reguleren. Hier mede etc.

Edele, Eersame, Lieve, besondere blijft Gode bevolen. Tot Vtrecht desen 8^{en} May Anno XVC ses ende tachtigh. ende was gearapheert *Ad. Meetkercken*. Onder stont gheschreven V lieder goede vrient, ende was onderteeckent *R. Leycester*. Lagher stondt noch gheteyckent *D. Burchgrave*. Die superscriptie was dese: Edele, Eersame, Lieve besondere President ende Luyden van den Rade provinciael in Hollandt.

Onder stont al noch: Ghecollationeert jegens de principale missive onderteeckent als boven, ende is daer mede op den 14 May 1586 bevonden te accorderen. By my

P. Hanneman.

2. *Brief van Prins Maurits en den Provinciaelen Raad van Holland aan de Predikanten in Zuid-Holland, d.d. 14 Mei 1586, tot samenroeping van de Synode* ¹⁾.

Mauritz geboren Prince van Orangien, Grave van Nassau,

1) De hierboven afgedrukte brief is ontleend aan het in de

Catzenelboghden, Vianden, Dietz, etc. Marquys van der Veere ende Vliissinghen, Heere van Sint Vijt, Daesburghen, de Stadt Grave ende de Landen van Cuyck, etc. Gouverneur ende Capiteyn Generael ende Admiraal; mitsgaders de President ende Raden over Hollandt, Zeelandt ende West-Vrieslandt, etc.

Eerwerdighe, vroomde, discrete, goede vrienden, Alsoo D'ex. des Graven van Leycester Gouverneur ende Capiteyn Generael gheordonneert ende bevolen heeft, dat jehghens den 20. des toecomende Maents Iunij, binnen s' Graven-Haghe eenen Generalen Synodus gheconvoceert ende ghehouden sal worden, soo wel van de Nederlandtsche als Walsche Ghemeenten deser vereenighder Provincien, soo naerder blijcken magh by de authentijcque Copie van de Missive by zijner Excelentie tot dien eynde aen ons geridigeert ende hier inne besloten. Soo ist dat wy navolgende de bevelen van zijne voorsz. Excelentie u luyden daer van by desen adverteren, ordonnerende ende bevelende dat ghy jehghens den voorsz. dagh, ende tot der selver plaetse schicken ofte senden sult sulcke Dienaren des Godlijcken Wordts, Ouderlingen, Diakenen, ofte anderen van u luyden Classe, Kerecke ofte Consistorie, soo wel van d'eene als van d'andere tale, t'samen in een ghetal van achte over de Provincie van Hollandt, als ghy luyden vinden sult daer toe bequaemste, van goeden leven, gheleertheyt, verstande, discretie, ende yver totter

---

vorige noot (blz. 514) genoemde Delftsche boekje. Behalve in de onderscheidene uitgaven van dit werkje (1^e druk, blzz. 80 vg.) is hij ook in het „Groot Placaet-Boeck” (Deel III, blz. 345) achter de Kerkenordering opgenomen. Dat er in de andere Provinciën door de Gouverneurs of Stadhouders gelijksoortige brieven zijn uitgevaardigd, ligt reeds in den aard der zaak, en blijkt ook uit hunne vermelding in sommige geloofsbriefven.

eere Gods, voorsien met sulcke brieven van Credentie, Instructie, volle last ende Commissie, als daer toe behooren: ten fijne omme metten anderen te aenhooren, delibereren, adviseren, sluyten ende concluderen. Alles in conformiteyt van de voorseyde Missive van zijn Excelentie die ghy luyden tot dien eynde naerstelijck sult visiteren, ende u luyden daer nae reguleren. Doende tot dien eynde alle t' selve verwittighen den ghenen dient u luyden goetduncken, ende behooren sal, op dat de goede wille ende belieffe van zijn Excelentie volbracht mach worden.

Eerwaerdighe, vroomme, discrete, goede vrienden, onse Heere Godt zy met u luyden. Gheschreven in den Haghe den 14 May Anno XVC ses ende tachtich. Ende was onderteeckent *P. Hanneman*. Ende bezeghelt met den Zeghel van Hollant, Zeelandt ende West-Vrieslandt. De superscriptie was: Aenden eerwaerdighen, vroomen ende discreten Dienaren des Godlijcken Wordts der Ghemeenten van Hollandt, omme terstont op te breecken ende eerst daeghs te communiceren metten Classen van Zuyt-Hollant.

3. *Brief van Leycester aan de Staten van Holland, d.d. 18 Mei 1586, tot aanbeveling van de Synode*¹⁾.

Cum qui Legati a vobis in Anglia erant apud Serenis-

---

1) De hierboven afgedrukte brief, die voorkomt in de Resolutiën van Holland (fol. 234) van 24 Juni tot 1 Juli 1586, is ontleend aan de Oude Kerkordeningen van C. Hooijer (blz. 252), en letterlijk daaruit overgenomen; ook met de kleine onnauwkeurigheden, die in deze uitgave blijkbaar zijn ingeslopen, en die misschien reeds op rekening van den eersten afschrijver te stellen zijn. Met een enkel woord wordt die brief ook vermeld door A. Kluit (Hist. der Holl. Staatsregeling, Dl. II, Ed. 1803, blz. 119) en door C. M. van der Kemp (De eere der Nederl.

simam reg. Majestatem, causam verae religionis et ecclesiae maxime commendavint, et regia Majest. nobis huc venientibus hoc negotium praecipue mandavit, quae nos etiam causa vel maxime movet ad hanc suscipiendam provinciam ut ecclesiae Dei nostram operam prestare possemus, ad officium nostrum imprimis pertinere existimavimus. Quam ob rem coetum ministrorum omnium provinciarum hoc tempore autoritate nostra convocari jussimus, ut ecclesiarum statu intellecto id statui possit, quod ad Dei gloriam et Reipub. pacem maxime conducere videatur. Cum autem ipsi gravissimis negotiis impediti in ipso (quod desideramus maxime) adesse non possumus, vos rogamus ut eis qui convenerunt faveatis, et eorum actiones et progressus vestra autoritate juvare velitis, ut omnia possint vestris consiliis adjuti alacrius suscipere ad Dei gloriam promovendam et Ecclesiae pacem stabiliendam, quod a vobis obnixe postulamus, ipsi etiam brevi adfuturi, ut quae praesunt incepta quantum in nobis erit promoveamus ad Dei Opt. Max. gloriam, Cujus aeternae Ma. vos et omnia vestra consilia commendamus.

Trajecti 15 Calend. Junii 1586.

Herv. Kerk gehandhaafd, Dl. I, Ed. 1830, blz. 314). Laatstgenoemde geeft als dagteekening „15 Juny 1586”, en ook door Hooijer wordt de Latijnsche aanwijzing van den tekst (bij Kluit: „die xv Calend. Junii”) eenvoudig aldus opgevat. Dit is echter blijkbaar eene vergissing. De bepaling staat gelijk met 18 Mei, naar den zin dien het woord „Calendae” bijna altijd heeft; en in geen geval zou 15 Juni op die wijze kunnen worden aangegeven.

B. *Geloofsbriefen van de ter Synode gedeputeerden* ¹⁾.

1. *Van den Kerkeraad van Arnhem, d.d. 9/19 Juni, voor Ds. Johannes Beierus* (O. A. Nr. I, 3, blz. 435).

Genade end vrede van Godt doer Iesum Christum etc.
Ehrwerdige, welgeleerde, end in Christo seergeliefde Medebruderen, aengesien niemant georloft en is, in den Heiligen Synodal vergaderingen te verschijnen, end suffragia te geuen, it sije dan saecke dat hij wettelick daertho beroepen, end met genuchsamen Credentz brieuen, gesonden sije. So ist dat wij onderschreueene, met tegenwordigen onsen Credentz letteren attesteren end voer die gerechte waerheit certificeren, dat wij nae gehaldenen gebeth tot Godt dem Almachtigen, end genuchsamer deliberation in onsem Vollen kerken raeth, tot soelken Legation (neffens Henrico Heiningio Dienaeren des H. Wordes binnen der Stadt Harderwick, end noch enen Seniore van Till welckes naem onss noch onbekent) destinert end afgesonden hebben den Ersamen vnd discreten Iohannem Beierum, Dienaeren des Wordes bij onss, hoewell hij in

---

1) Van alle de leden der Haagsche Synode zijn de oorspronkelijke geloofsbriefen, met de eigenhandige onderteekeningen, bewaard gebleven in het Oud-Archief der N. H. K., in den foliant die gecatalogiseerd is als Nr. I, 3 (blzz. 421—442). Voor de ongeregelde volgorde, waarin zij aldaar door den binder zijn bijeengevoegd, is in deze uitgave de orde van de Naamlijst der leden (zie hierachter sub C) in de plaats gesteld.

pleno ministerio noch ter tijt niet gefirmert is, welkes naemaels geschieden sall. Geuende denseluygen vermitz desen absolutam potestatem te proponeren, te helpen examineren end concluderen alle hett gene, welkes tot der ehren Godes, end optimmerunck sijner H. kerken vannöden wesen sall. End bidden den gehelen Synodum hij wille voerss. godturesende mannen tot sijner vergaderunck aennemem, onse grauamina van hen ontfangen, end afduen, Vort Copien der Acten end anderer nothwendiger saeken vmb aen onse kerken te brengen met deilen, Want wij doer Godes genaede deliberert sijn onss den decretis Synodi, ouermitz sij tot wtbreidunck der Ehren Godes, end heil sijner kerken gedienen, gehorsamblich te onderwerpen. Bidden schluitlich die samptlike Bruderen, sij willen deser Ouer quartieren, welke nu in praesenter Viants noth sijn in haeren opentlicken end beisonderlicken gebeden voer Godt ingedachtich te wesen. Ehrwerdige welgelerde end seergeliefde mannen Bruderen, wij beuelen v. l. alle in genedigen scherm des Hemelschen Vaders, end bidden hem wt gronde onser herten, dat hij met sijnen H. geest krachtelick onder v. l. praesederen wille, daermet alles tot sijner ehren, end heil sijner kerken gerichtet werde, Amen. Tot merder versekerunck hebben wij dit met onsen eigenen handen onderschreuen, end met onser kerken gewonelicken Segel beuestiget.

Actum Arnhem A° '86 den 9 Iunii stijlo Iuliano.

V. L. Dienstwillige

IOHANNES FONTANUS m. p. ss.

IOHANNES 'A NIECKEN ss

GERARDT VOETH.

2. *Van den Kerkeraad van Harderwijk, d.d. 8/18 Juni, voor Ds. Henricus Heiningius* (O. A. Nr. I, 3, blz. 433).

Eerweerdige welgelerde vnde seer discrete lieue broeders

in den Heer, Het is geen dinck soe noedich daermid die ware religie in den Kercken onueruelst beholden worde, alls dat meermaels prouincionales vnd nationales Sijnodi gehalten worden, alls oeck der wolgeboerne Graeff van Leicesteren onser Genedigen Heer vuijtschrijuende dessen nationalem Sijnodum, volgende die voetstappen des lofflijcken Keijzers Constantini well angemerekt heft, gelijk wy dan genoechsaeem vuijt sijn Genaden an onsen Heere schrijuent alls oeck der broederen van Aernhem ons den lesten Maii Stylo Veteri toegestelt vernoemen, vnd dewijll der Kercken-raedt van Aernhem vuer goet vnd raedtsaem vonden, dat onse Kercke (oeuermidts drie vuijt den Vorstendom Gelder geuordert worden) einen dienaer tot desen christlichen Sijnodum sall affeerdigen ende senden, welcker midt sijnen gauen den seluen soll bijwoenen vnd helpen dirigieren, Soe hebben wij midt anroepinge des naemens Godtes eenmoedich erweelt vnd verkoeren, onsen lieuen broeder vnde dienaer am woert Goedes Henricum Heinningium, den welcken die broeder willen op ende annemen, hem geloeuen alls van ons gesonden, toestellen, hem in synen vuernemen vordelick vnde beholpelijk syn, die grauamina generalia vnde particularia, vnd wat hij wijders van onsent wegen heft vuertoedraegen, christlich erwegen vnd beher-tigen, damidt doch einmaell eene verbeterunge veler dingen, soe seer noetwendich midt ernst an die handt mochte genoemen worden, vnd der gerechte toerne Goedes van desen landen affgewendet, Vnd doen v. l. hiermede den vaeder aller genaeden beuelen . . . [volgen eenige volzinnen met heilbeden] . . . Oerkundt der waerheit hebben wij onsen Kercken zegell op spatium van desen doen drucken, den viii Iunii Stijlo Veteri Anno 1586.

V. E. goetwillige vrunden die Olderlinge der Reformierde Kercken toe Harderwijk.

3. *Van de Particuliere Synode van Zuid-Holland, d.d. 2 Juni, voor Ds. Jeremias Bastingius, Ds. Arnoldus Cornelii, Ds. Libertus Fraxinus en Ds. Casparus Swerinchusius* (O. A. Nr. I, 3. blz. 441)¹⁾.

Eerweerde, wijze discrete ende Godsalighe Broeders.

1) Omtrent de afvaardiging uit Zuid-Holland staat nog in de acta van de Particuliere Synode van Rotterdam van 2 Juni vgg. („Boek van Cabeljau”, blzz. 504 vg.):

„Voorder is gehandelt vande verkiesinghe der ghenen, die tot den Synode generael sullen ghesonden worden opt wtschryuen van syn Ex^{tie}. Ende is beuonden raedtsaem, datmen sal vier persoonen kiezen, ende onder den seluen den Raedtheere Casembroot.

„Maer indien dat den Raedtsheere niet en soude moghen vaceren, dat aldan vercoren sal syn die ghene die in dese vergaderinghe sal naest de andere dry persoonen de meeste stemme hebben: doch salmen aerbeyden middeler tydt, dat den Raedtsheere Casembroot mochte by syn Ex^{tie} tot den Synode generael ghecommitteert worden, beneffens de vier ghedep. deses Synodi; ende sal hierom schryuen D. Corputius aen Wernerum Helmichium, om by Meekercken ende ander hier inne te aerbeyden sulcx ghedaen te worden.

„Ende syn eendrachtelyck by vrye suffragien deser vergaderinghe, soo wel wt den absenten als den teghenwoordighen vercoren D. Arnoldus Cornelii Dienaer des Woorts Godts tot Delft [absent], D. Jeremias Bastingius, Dienaer des Woorts Godts tot Dordrecht [absent], Libertus Fraxinus, Dienaer des Woorts Godts in s' Grauenhaghe [present], ende Caspar Swerinchusius, Dienaer des Woorts Godts tot Rotterdam [present]: met conditie dat Caspar Swerinchusius voorss. sal geexcuseert syn, indien dat den Raedtsheere Casembroot tot de vergaderinghe des generalen Synodi sal commen, als daer toe geordonneert ende ghebeden by desen Synode particulari; off indien hy niet vaceren en mach, off by syn Ex^{tie} daer toe ghedeputeert sal syn, dat

Naerdien het Godt den Heere belieft heeft mijn Heere den Gouverneur Generael van dese ghevnieerde Provincien daertoe te beweghen, om een Sijnodum generalem te beroepen, ten eijnde deur de selue de Ghemeenten Christi in desen landen eenmael zouden werden voorsien van een goede ende gheauthoriseerde kerckelicke ordeninghe, naer de welcke zij in toecommenden tijden gheregiert mochten werden, als oock om alle ghebreecken der kercken die deur de voorgaende onordentheit veroorsaect zijn, zoo vele het mueghelick wesen zal te heelen, zoo hebben wij (achtervolghende twtschrijuen ende belastinghe van mijn ghenadighe Here Graef Mauritz ende het Prouinciaele Hof van Holland) onsen particularen Sijnodum ghehouden tot Rotterdam den 11^{en} Junii laestleden, alwaer naer afhandelinghe vant ghene tot praeparatie van de Generale Sijnode diende, ghestemt ende veroordent gheworden zijn vier personen, die op den voors. Sijnodum zouden trec-

---

Caspar Swerinckhusius aldan ghehouden sal syn, tot den Synode generael te commen”.

Voorts een weinig verder (zelfde zitting van 7 Juni; B. v. C. blz. 508):

„Is besloten, indien vande Ghedep. voors. yemaudt quame te steruen ofte cranck ware, off hadde hoochwichighe oorsaecken, dat hy niet en conde tot den generalen Synode commen, dat alsdan die andere ghedep. sullen macht hebben tot haer te kiesien alsulcke personen, als hen sal goet duncken bequaem te syn, om die plaetse te veruullen”.

En eindelijk nog een weinig verder (ibid.):

„De instructien der Ghedep. om te gaen op den generalen Synode, sullen ouersien worden, ende den Credents brieff geschreuen by de voorseyde” (nl. „D. Praeses [Libertus Fraxinus] ende Scriba [Caspar Swerinckhusius] deses Synodi, ende met hen D. Petrus Carpentarius ende Theodoricus Petri”).

ken, met naemen de Eersaeme D. Ieremias Bastingius, Arnoldus Cornelii, Libertus Fraxinus, ende Casparus Swerinchusius, dienaeren der Ghemeenten Christi van Dort, Delft, Haghe ende Rotterdam respectiuelick. Welcke wij neffens behoorelicke instructie onder haer gheleijt, gheauthoriseert hebben, ende authoriseeren mits desen . . . . [volgen eenige volzinnen met de gewone lastgeving, stipulatie en heilbede] . . . . Aldus ghedaen bij laste van het particuliere Sijnodus ghehouden tot Rotterdam den 11^{en} Junii a^o 1586.

LIBERTUS FRAXINUS praeses.

REGINALDUS DONTLOCKE.

4. *Van de Particuliere Synode van Noord-Holland, d.d. 2 Juni, voor Ds. Johannes Damius, Ds. Andreas Hagius, Ds. Jean Hochedé de la Vigne en den ouderling Philippus Cornelii* (O. A. Nr. I, 3, blz. 437).

[Na de gewone aanspraak en vermelding van de uitschrijving der Synode tegen 20 Juni door Leycester, volgt:]
tott welke vergaderinge oock die Kercken van Northollandt van den hoichgeborenen Graue ende Herre *Mauritio* Stadthouder dieser Prouincie onsen genadigen Herre etc. vermanet zijnt hare gedeputierden te senden. Ende ange-merckt wi ons schuldich achten in ein alsulck christelick vornemen ende hoichnodige sake siner Excellentie te obedieren: So ist dat wi in onsen Particulieren Synodo tott Edam den 2 Junii A^o 86 vergadert met anropinge van des Herren nham eindrachtelick verkorren ende gecommitteret hebben, verkiesen ende committeren mitz diesen *D. Ioannem Damium* Dienar der Kercken tott Harlem, ende *D. Andream Hagium* Dienar der Kercken tott Horn, onse lieue ende werde Medebroderen ende medearbeideren in den Herre, Met noch *Monseur Jean de la Vinge* [sic]

Dienar der Walscher Kercken tott Ambsterdam, Ende bij diesen den Ersamen *D. Philippum Cornelii* Ouderling der Gemeinten Christi tott Ambsterdam om van wegen dieser Northollandtscher Kercken . . . [volgen eenige volzinnen met de gewone lastgeving en stipulatie, o. a. met het voorbehoud: „niet stridende tegen die gesonde Lehre ende christelicke ordeninge van die regeringe in onsen Kercken tott noch to door des Herren genade met grote stichtinge geusiertt”, en met vermelding van de medegegeven Instructie; en voorts met de gewone heilbede] . . .

Alduss gedaen ende beschloten in onse Particuliere Vergaderinge ter plaetzen ende ten dage als bouen.

IOANNES HALLIUS Dienar des Wordtz
tott Ambsterdam *Scriba*.

5. *Van de Provinciale Synode van Zeeland, d.d. 31 Mei, voor Ds. Jacobus Kimedontius, Ds. Johannes Martini, Ds. Henricus Brandt en Ds. Guilielmus Nicolai* (O. A. Nr. I, 3, blz. 431).

[Na de gewone aanspraak en vermelding van het uitschrijven der Synode, waarbij abusieflyk 21 Juni als termijn genoemd wordt, volgt:]

Soo en hebben wy dien achtervolgende niet kunnen nalaten, dese navolgende viere persoonen, met volle Credentie ende Instructie, van wegghen onses Provincialen Synodi van Zeelandt, daer toe te senden, te weten D. Kimedontium, Iohannem Martini, Henricum Brandt, ende Gulielmum Nicolai: hebbende de selve geautorizeert, gelycke wyse autorizeren mids desen . . . [volgt de gewone lastgeving en stipulatie] . . . Datum tot Middelborch, desen laetsten Meie 1586.

DANIEL DE DIEU, dienaer des goddelicken
woordts tot Vlissinghen,

Wt laste des voorss. Zeelandtschen Synodi.

6. *Van de Provinciale Synode van Friesland, d.d. 12/22 Mei, voor Ds. Ruardus Acronius, Ds. Sibrandus Vomelius en den ouderling Diper Jacobsz.* (O. A. Nr. I, 3, blz. 427)¹⁾.

[Na de gewone vermelding van het uitschrijven der Synode door Leycester tegen 20 Juni n. s., waarin ondersteld wordt, dat „zyn Excellentie vth ieder Prouincie eischet drie dienars, olderlingen, diaconen, ofte anders”, volgt:]

Soe ist, dat het Synodus den XII^{en} Maii stylo veteri, vergaedert tot Leeuwarden, achteruolgende de vthscryuinge van zyn Excellentie, vth haeren prouincie van Vrieslant geordineert heeft ende noch ordineert by desen Ruardum Acronium Dienaer te Leeuwarden, Sibrandum Vomelium Dienaer te Petersbierum, ende Diper Jacobszⁿ olderling toe Franeker om .... [volgen eenige volzinnen met de gewone lastgeving en stipulatie].... Actum tot Leeuwarden in onsen Synodo den 12^{en} Maii stylo veteri, ende ondergetekent vth naeme, als vurss., by ons

ANTHOENYS CLAISSEN wt naeme ende
bevel Sijnodi.

SIXTUS RIPPERTUS dienaer des Godt-
lijcken woorts tot Franeker nomine
Sijnodi.

IOES ROCHUS dienaar des Woorts te
Sneek.

IOHANNES VAN HUEKULUM dienaer des

1) Bij J. Reitsma (Honderd jaren uit de Geschied. d. Herv. in Friesland, Ed. 1876, blz. 236) luidt de naam van één dezer afgevaardigden eenigszins anders. In het korte bericht, dat hij, met verwijzing naar artt. 15, 27 en 28 van de Friesche Synode van 9 Mei 1586, over de afvaardiging uit Friesland geeft, vermeldt hij als den derden gedeputeerde: „den Franeker burge-meester Epo Jacobsz Juckema”.

godlicken woerdes des dorpes Nilant,
 Nomine Sijnodi.

PETBUS SIJCHEMIUS dienaer tho Deijnum.

7. *Van de Provinciale Synode van Utrecht, d.d. 2/12 Juni, voor Ds. Hermanus Moded en Ds. Wernerus Helmichius* (O. A. Nr. I, 3, blz. 429).

[Na de gewone vermelding van het uitschrijven der Synode door Leycester tegen 20 Juni n. s. volgt:] gelijk wij daer van door expresse brieuen van onsen Gen. Heere den Stadthouder, mitsgaders der Heeren Staten verwitticht zijn, dat oeck wij onderschreuen onse gedeputeerden wten midden van ons opden voors. Sijnodum souden senden, Soe ist dat wij Dienaren des Woordts ende Ouderlingen tegenwoordelick binnen Vtrecht versamelt, representerende alle de kercken deser Prouintie, wten naeme der zeluer kercken om onse behoorlicke onderdanicheijt tegen de Ouerheijt in een zoe Christelicken werck te bethonen, ende naer wtwijsen onses ampts eene soe goede ende notelicke zaecke naer ons vermogen te helpen vorderen, wten midden van ons gedeputeert hebben ende deputeren bij desen de Godtsalige ende Welgeleerde mannen *Hermannum Modetum*, ende *Wernerum Helmichium*, Dienaren des Woordts binnen Vtrecht, onsen W. ende Lieuen broederen, om . . . . [volgen eenige volzinnen met de gewone lastgeving en stipulatie, waarin o. a. voorkomt: „oeck te proponeeren zeeckere articulen volgens zeeckere Instructie ende Memorien bij ons geraempt ende hunlieden mede gegeuen, daer op te doen aduizeren, antwoordt ende resolutie te vorderen ende mede te brenghen”] . . . . Biddende mede den *Praesidem* ende voorts de gantsche Synodale Vergaderinge, te willen alle de Instructien ende Memorien bij onsen gedeputeerden voors. mede te nemen

ende te verthonen, volcomen geloue geuen, als off wij alle zelff tegenwoordich waren, nijet tegenstaende die, ofte eenige vandien bij hunlieden zelue onderteijckent zijn, aengesien t' zelue hunlieden als *Praesidi* ende *Scribae respectiue*, volgende die Classicale ordeninge opgeleijt ende beuolen is, t'welck oeck de oorsaecke is, dat wij dese onse brieuen van Commissie ende Credentie nijet bijden zeluen, maer bij andere die daer toe wt ende van onsen Classe expresse last gegeuen is hebben doen onderteijcken, op datze des te volcomener geloue gegeuen werde. Gegeuen in onse Classicale vergaderinge binnen der Stadt Vtrecht desen tweeden Iunii 1586, oude stijl.

NICOLAUS SOPINGIUS, Minister Verbi diuini Ecclesiae Ultraiectinae.

RUTGERUS VAN SIBURG Minister verbi d. in Ecclesia Amorsfortiana.

WILHELMUS WIRTZFELDIUS Minister verbi dei in Reenen.

IOANNES BACKHUISIUS minister ecclesiae Iselsteinensis.

PETRUS A. BERCK Mr Vi op de Vaert Vreeswyck.

LIVINUS CABELJAU minister verbi dei tot Cudelstaert.

Bij laste ende wten naeme van de gautsche Classicale vergaderinge

IOHANNES WTENBOGAERT Dienaer des Godtlicken Woordts binnen Vtrecht.

8. *Van de Provinciale Synode van Overijsseel, d.d. 7 Juni, voor Ds. Bernherus Vezekius en Ds. Casparus Holstehius* (O. A. Nr. 1, 3, blz. 425).

Synode door Leycester tegen 20 Juni n. s., in zijn brief „an unsern Gnedigen Herrn Stadtholder”, en met bijvoeging dat uit Overijssel twee gedeputeerden gevraagd werden, vervolgen de „Dienaren des Göttlichen worts, Oldering, vnd Diaconen der Oueriselsche Kercken” aldus:]

So ist dat wij obgémelte Dienern in dem Naeme des Herrn binnen Campen versamlet, na anropinge desselueg eendrachtelicken hebben gecommittiert vnd committieren vermitz desen, die Wollgelerte vnd Godtsalige, Bernherum Vezekium Diener des Göttlichen worts tho Deventer, vnd Casparum Holstechium Diener des Göttlichen worts tho Campen, vnse lieue Mitbrüder vnd arbeider in dem werck des Herrn, vmb na sijner Excellentien befelech sick op den bestembden dach in SGrauen Hage tho begeuen, vnd aldaer van vnser aller wegen . . . [volgen eenige volzinnen met de gewone lastgeving, stipulatie en heilbede] . . . Actum Campen den 7^{en} Iunii A° 1586, stilo novo.

HERMANNUS WIFERDING Diener des
Göttlichen worts tho Zwolle.

GEORGIUS NOLTHENIUS Dienaer des
Godtliken wordes tho Campen.

THOMAS ROTHUYS Dienaer des H.
Euangelii tot Hasselt.

9. *Van den Kerkeraad van Sluis, d.d. 15 Juni, voor Ds. Wilhelmus Commatius* (O. A. Nr. I, 3, blz. 423).

[Na de gewone vermelding van het uitschrijven der Synode door Leycester tegen 20 Juni n. s., volgt:] So eyst dat wy onderscreuen Omme het Beuel van zyne Excel^e in alder onderdanicheyt gehoorsaem te zyne, Totten voorn. Sinodo zenden eenen onser Ministeren met Namen Dominus Commatius, omme . . . [volgen eenige volzinnen met de gewone lastgeving en stipulatie, waarin ook mel-

ding gemaakt wordt van de „artyckelen in onsen brieff van instructie”].... Ende op dat dese van allen ende eenen yegelick gelooft werde zo hebben wij dese letteren van Credentie gesubsigneert Met onsen kerckenzeghel. In onsen kerckenraet desen xv^{en} Iunii XVCLXXXVI^{tich} stilo nouo.

By laste des kerckenraets
GILLIS VAN DEN HAUTE minister vander
sluus.

10. *Van de Waalsche Kerkeraden van Delft en Middelburg, d.d. 3 Juli, voor Ds. Pierre Moreau (O. A. Nr. I, 3, blz. 421) ¹⁾.*

Au nom de Dieu.

Messieurs et treshonnores freres. Nous sousignes

---

1) Hoe het met de afvaardiging uit de Waalsche Kerken gegaan is, blijkt uit den hierboven afgedrukten geloofsbrief slechts gedeeltelijk. Tot aanvulling van het daarin vermelde dient het volgende: 1° Een uittreksel uit het Waalsche Livre Synodal. Onder de „Articles resolu au Synode des Eglises Wallones des Pays d’Hollande et de Zélande, tenu le 19eme de Mars 1586 à Amsterdam” staat aldaar in Art. 13: „Messieurs de la Vigne et Trelcat accompagnés des Anciens à eux joints par les Eglises de Middelbourg et Delft se trouveront au Synode general. Et cas avenant que Mr Taffin fut de retour en ces Pays, est prié de se trouver aussi au nom de cette Compagnie, pour y représenter les choses desquelles on leur a baillé charge”. 2° De geloofsbrief van de Noord-Hollandsche Synode (zie boven blz. 525), waaruit blijkt dat de in den Waalschen geloofsbrief slechts ter loops genoemde Ds. de la Vigne reeds den 2^{en} Juni door die Synode, tegelijk met de Nederduitsche gedeputeerden uit Noord-Holland, formeel gekozen en gecommiteerd was. 3° Een uit-

anciens et diacres des Eglises Wallonnes de Delft et Mid-
delbourg, ayant esté enchargès et auctorisès par le dernier
synode des Eglises Wallonnes des pais bas, de deputer
par ensemble quelque personnage qui au nom de toutes
lesdites Eglises comparut au synode national, Auons de

treksel uit de acta van de particuliere Zuid-Hollandsche Synode van Rotterdam van 2 Juni 1586 vgg. In het afschrift van die acta, dat te vinden is in het „Boek van Cabeljau”, staat bij de zitting van 3 Juni (blzz. 478 vg.): „Na desen is gheuraecht ende verhandelt, offmen soude. achteruolghende de particulare Synode van Noordthollandt, yemandt vande Walsche Kercke ontbieden, off datmen, copie hen ouersendende vande Missyuen van syn Ex^{tie} ende den Prouintialen Rade van hollandt, soude laten weten dat sy eenen Dienaer deputeren op den generalen Synode toecommende te verschynen. Ende is gheresolueert, datmen aenden Walschen Minister ende Ouderlinghen tot Leyden, hebbende last vanden Synode der Walscher Kercken, schryuen sal, dat dese vergaderinghe oordeelt ghenoech te syn ende te behooren, dat de Walsche Kercken tot den Synode voors. deputeren ende senden eenen Dienaer des Woorts, met alsulcke instructie ende credentie, als daer toe, na inhoudt van wtschryuinghe, sal van nooden syn, ende is opgheleyt sulcx te schryuen D. Liberto Fraxino, Praesidi deses Synodi”. — Bij alle deze besluiten is natuurlijk in het oog te houden: 1° dat, blijkens de lijst van alle Waalsche kerken en predikanten in de Noordelijke Nederlanden (door H. F. Gagnebin met veel zorg bewerkt en in 1888 openbaar gemaakt in het Bulletin d. l. Comm. pour l'histoire des Eglises Wallonnes, Tome III, pp. 25—64, 97—120, 209—240 en 313—345), destijds nog alleenlijk in 6 of 7 steden van Holland en Zeeland Waalsche Kerken gevestigd waren; en 2° dat in den uitschrijvingsbrief van Leicester voor de beide Hollanden niet meer dan acht gedeputeerden gevraagd werden, en dat dit getal bepaald werd voor alle Kerken van Holland samen, de Waalsche daaronder begrepen.

commun aduis deputè et deputons par cette Mre Pierre Moreau ministre des Eglises Wallonnes de Delft et Rotterdam pour au nom du synode susdit comparoitre au synode national conuocquè par son Exc. a la Haye le 20 de Iuin, Et en iceluy avec monsr de la Vigne aider a deliberer conclurre et decider les choses qui y pourront estre proposees. Vous prians le recevoir et reconnoitre en votre compagnie pour tel que dessus, et luy adionster pleine foy en tout ce quil vous proposera de la part de nos Eglises, Auec promesse d'approuuer ratifier et confirmer tout ce quil nous rapportera auoir esté conclud et arrestè en votre assemblee, a la gloire de Dieu et l'edification des Eglises de son fils Iesus Christ, Auquel vous recommandons tous affectueusement, le priant quil luy plaise, presider au milieu de vous par son St Esprit et par l'adresse d'iceluy vous conduire et gouverner en toutes vos actions. De Delft le 3^e de Iuillet 1586.

Vos bien humbles freres et affectionues amis
les anciens et diacres des Eglises Wallonnes de
Delft et Middelbourgh et au nom d'iceux.

ARNOULT LE CLERCQ ancien de Leglijse
de middelbourcq au nom dicelle.

DOMINICQUE DARBANT ancien de l'Eglise
de Delft.

HENRIJ DE THUNEN [?] ancien de Ladite
eglise.

IEAN SURLJ Dijacre.

FRANCOIS DESPLANQUES dyacre.

A Messieurs et treshonores freres Messieurs les deutes pour tenir le Sijnode national des Eglises du pais bas A la Haye.

11. *Minute van den brief der Synode zelve aan Adrianus Saravia, d.d. 30 Juni, met uitnoodiging om als adviseerend lid de Synode bij te wonen* (O. A. Nr. 1, 3, blz. 531) ¹⁾.

Eersame, hoochgeleerde, voersienige, ende seer beminde broeder, Also men verstaet dat v. E. in eenige saken gehandelt heeft, daer van de kennisse sal moeten genomen worden bij dese tegenwoordige Synodale vergaderinge, als in de sake van Hermannus Herberts, ende andere: ende dat wij oock mede in andere stucken v. E. aduijs ende behulp begeeren te gebruijcken: So is ons ernstich versoek ende begeeren, dat v. E. desen gesien hebbende haer stracks wille herwaerts veruoegen, om van de voorss. saken alhier het rappoort te doen ende voorts met eenen de vergaderinge bijblijuen om deselffde met v. E. aduijs te assisteren int geene de gelegenheijt sal vereijsschen. Ende desen tot geenen anderen eijnde dienende, willen wij v. E. hier mede den Heere ende twoort sijner genaden beuolen hebben. Geschreuen in den Hage, den 30 Iunii 86.

Wt den name des Synodi.

Eersamen, hoochgeleerden, ende voersienigen D.D. Adriano Sarauiae, professor inde Theologie inde vniuersiteijt van Leijden.

---

1) Deze brief is hier aan de geloofsbrieven voor de Haagsche Synode nog toegevoegd, daar hij aangeeft, met welk recht en op welken voet Saravia na den 30^{en} Juni aan de werkzaamheden der Synode deelnam, en dus in zekeren zin ook een geloofsbrief is.

C. *Naamlijst van de leden der Synode* ¹⁾.

Naemen der gedeputierden van die kercken der Geunieerde Prouincien, die hij tegenwoordich in S' Graeuenhaeghe den 20 Iunii versammelt syn. Anno 86.

Gelderlant. { Henricus Heiningus minister Harderwicensis.
Ioannes Beijerus minister Arnhemensis

---

1) Eene naamlijst van de leden der Haagsche Synode is het eerst openbaar gemaakt door W. te Water (Tweede eeuw-getyde v. d. Geloofs-belydenisse enz., Ed. 1762, blzz. 79—85), die haar ontleend had aan de Fransche vertaling der Haagsche Kerkenordering, waarachter zij ook nu nog in het Waalsche Livre Synodal te vinden is. Bij de overneming van die lijst heeft hij de zeer gebrekkige schrijfwijze van een aantal namen, voor zooveel hij met de personen bekend was, verbeterd.

Dezelfde lijst is weêr overgenomen (met de verbeteringen van te W., maar ook met eenige door hem daarbij gevoegde onjuiste en zelfs zonderlinge opmerkingen) door C. Hooijer (O. K., blzz. 253 vg.); en deze gaf bovendien een afdruk van de lijst, die hij gevonden had in het Boek van Cabeljau (blzz. 374 vg.). In dezen afdruk zijn drie fouten ingeslopen (Beserus voor Beierus, Moraius voor Moraeus en Woutueranus voor Wouweranus); maar voor het overige is hij zeer nauwkeurig, ook b.v. in de viermaal voorkomende nevens elkander stelling van twee namen.

Deze beide lijsten echter zijn ten onrechte voor afschriften

<i>Zuijthollant.</i>	{	Ieremias Bastingius D. minister Dordrac. Arnoldus Cornelii Minister Delphens. Libertus Fraxinus minister Hagens. Casparus Zwerinckhusius minister Rot- terod.
----------------------	---	---

eener ledenlijst aangezien. Die van het Waalsche Livre Synodal heeft er wel den vorm van, doordat de namen provinciesgewijze zijn gerangschikt. Maar die schikking is zóó gebrekkig (b.v. door de zonderlinge volgorde der provinciën, door de plaatsing van Saravia bij de Zuid-Hollandsche afgevaardigden, door de tusschenvoeging van Leydsche gedeputeerden als gewone leden, enz.), dat zij blijkbaar het werk is van een niet goed op de hoogte zijnde afschrijver. En voorts zijn in dat handschrift de namen van hen, die eene duidelijke handteekening hadden, zeer goed geschreven, maar de overige daarentegen uiterst gebrekkig. Waaruit schijnt te volgen, gelijk ook uit de vooropstelling van het moderamen (in het handschrift zelf), dat eene lijst van de onderteekenaars der Kerkenordering oorspronkelijk ten grondslag heeft gelegen, die dan daarna van elders (hoewel soms foutief) nog is aangevuld. — Eene zuivere opgave van de onderteekenaars zal wel in de lijst van Cabeljau te vinden zijn. Deze toch begint ook met het moderamen, en wel zóó dat Saravia tevens bovenaan staat, op dezelfde lijn als de praeses; daarop volgen de overige leden, en wel zonder eenige regel of orde; in de namen en de qualificatiën zijn nergens fouten van eenige betee-kenis; er ontbreken geene namen, behalve juist die van de politi-ctie gedeputeerden (door welke de aan te bieden Kerkenordering natuurlijk niet geteekend werd) en die van de twee ouderlingen (van welke toch wel reeds ondersteld kan worden, dat zij om hun gewichtig overheidsambt niet tot het einde konden blijven); en onder de namen staat ook die van den Leydschen predikant Christianus van de Wouwere, die eigenlijk geen lid der Synode was, maar die juist in de laatste week harer zittingen daaraan deel moest nemen, ten einde in de éene zaak van Coolhaes mede te beslissen (zie hierachter de stukken sub E, 3); indien hij op

<i>Noorthollant.</i>	}	Ioannes Damius minister Harlemens.
		Andreas Hagijs minister Hornens.
		Ioannes de la Vingne minister Gall. Eccel. Amsterod.
<i>Zeelant.</i>	}	Philips Cornelissen Olderlinck van Amsterdam.
		Iacobus Kimedoncius D. minister Mid- delb.
		Ioannes Martini minister Tolensis.
		Henricus Brantius minister Ziricz. Gwilielmus Nicolai minister Ecclesiae Gosanae.

den dag van de onderteekening der Kerkenordeuing nog aanwezig was, lag het in den aard der zaak dat hij mede teekende, en het is zelfs waarschijnlijk, dat de Synode zulks gaarne zag, opdat daardoor de verzoening en de vrede tussehen de Leydsche Kerk en de andere Kerken des te beter zou gestaafd en gewaarborgd zijn.

Intusschen bestaat er ook nog eene wezenlijke naamlijst van de leden der Synode, die, blijkens haar opschrift, óf ter Synode zelve gemaakt is, óf althans van eene daar gemaakte lijst zeer nauwkeurig is afgeschreven. Deze lijst is in het Oud-Archief d. N. H. K., in den foliant Nr. I, 7 (blz. 161, het 60^e stuk in dat Deel). In de vermelding der leden (ook b.v. wat de plaatsing van de la Vingne onder Noord-Holland betreft) sluit zij volkomen op de authentieke geloofs-brieven. Eveneens in de opgave, dat Beierus als predikant uit Arnhem was afgevaardigd. Desgelijks in de plaatsing van Saravia (die geen stemhebbend lid was) geheel aan het einde. En niet minder komt het met de stukken overeen (zie hierachter sub E. 3), dat de twee Leydsche predikanten op de lijst niet voorkomen, daar zij slechts voor ééne zaak aan de werkzaamheden deelnamen. Deze lijst is dus boven in den tekst afgedrukt; met een paar bijvoegingen die als zoodanig zijn aangeduid, en voor het overige natuurlijk zonder eenige verandering.

<i>Vrieslant.</i>	{	Ruardus Acronius minister Leouardiensis.
		Sibrandus Vomelius minister in Pietersberum.
		Iepe Jacobsen Olderlinck tho Fraenicker.
<i>Vtrecht.</i>	{	Harmannus Modet minister Traiectens.
		Wernerus Helmichius minister Traiectens.
<i>Ouer Isell.</i>	{	Bernherus Vezekius minister Dauentriensis.
		Casparus Holstechius minister Campensis.
<i>Vlanderen.</i>	{	Wilhelmus Gumantius minister in Sluijs.
<i>Walsche Kercken.</i>	{	Ioannes de la Vingne praedictus Amsterminist. [hier herhaald, blijkbaar ter aanwijzing, voor welke Kerken hij door N. H. was afgevaardigd].
		Petrus Moraeus Gall. Eccl. minist. Delph.

Praeter hos ab ipsis Exc. deputati fuerunt:

Adolphus a Meetkercken Praeses Flandriae et Exc. ipsis a Consiliis.

Adrianus Mijlius Praeses Prouinc. Curiae Hollandiae.

Ioannes Iames Doct. Medicus domesticus Excel. ipsis.

[Als adviseerend lid, op uitnoodiging van de Synode zelve:]

Adrianus Sarauia Doct. et Professor Theologiae Acad. Leid.

[Van de Kerk van Leyden, alleenlijk voor de zaak van Coolhaes:]

[Christianus van de Wouwere }
[Petrus Hackius } predikanten te Leyden.]

D. *Instructiën van de ter Synode gedeputeerden.*

Poincten ende artickelen begrepen inde
Instructien vande gecommiteerde der
Kercken opt Nationale Synode be-
roepen inden Haghe, den xx^{en} Junii
a^o 86¹).

1. Ten eersten wort eendrachtelicken van allen Kercken goedt
ende noodich beuonden, dat een goede ende welghestelde Kercken-

---

1) De bovengenoemde verzamelstaat van ingekomen punten is het
eerst openbaar gemaakt in het Kerkelyk Placaat-Boek (Dl. III, blzz.
512—519), en daaruit overgenomen door C. Hooijer (O. K. blzz. 264
—269). De verzamelaars van het K. P. berichten (Voorbericht van
Dl. III, blz. 5), dat zij dit stuk ontleend hadden aan een afschrift dat
bij de Classis van Haarlem bewaard werd; en zij voegen daarbij, dat
hetzelfde stuk „ten deele” ook gevonden werd „onder de Synodale
Schriften in 's Hage”. Inderdaad is het laatstbedoelde afschrift (O. A.
v. d. N. H. K., Nr. 1, 3, blzz. 603—609) niet geheel afgewerkt. Maar
dit geldt alleen het tweede gedeelte (de Particularia), waarin voorts ook
de artikelen door elkander staan; en voor het overige is dit afschrift
blijkbaar beter dan het Haarlemsche; tenzij dan dat dit laatste, zoowel
naar de spelling als ook eenigszins naar den inhoud, niet met de
noodige nauwkeurigheid is afgedrukt. Daarom is in deze uitgave, voor
het eerste gedeelte (artt. 1—35), het Haagsche afschrift geheel gevolgd;
en wat de Particularia betreft, is hier wel de vollediger en beter ge-
ordende tekst van het Kerkel. Placaat-Boek overgenomen, maar dan
met verbetering van de spelling en van kennelijke fouten naar het-
zelfde Haagsche exemplaar.

Intusschen is deze verzamelstaat nog volstrekt niet voldoende voor de
juiste kennis van de ingekomen punten; want vooreerst is hij niet vol-
ledig, zooals blijkt uit de vergelijking met de nog bewaard gebleven

ordeninge ghemaect werde, conform met den woorde Godes ende der kerckenordeninge tot noch toe ghebruickt soo nae komende alst mogelicken is.

antwoorden (zie boven blzz. 508 vgg.); en voorts is de formuleering wat al te summier, zooals blijkt uit de vergelijking met de nog voorhanden Instructiën, van welke althans drie nog over zijn. Bewaard zijn nl. in het Oud-Archief v. d. N. H. K.: het authentieke exemplaar van de „Instructie der gedeputeerde des Particularen Synodi van Suydhollandt, hen gegheuen binnen Rotterdam, den 2^{en} Junii a^o 86 om inden generalen Synodo den xx^{ten} Junii in S^grauenhaghe voortedragen”, in 41 artt., eigenhandig geteekend door „*Libertus Fraxinus* Praeses” en „*Caspar Suerinchusius* Scriba” (Nr. 1, 3, blzz. 593—598); — het eveneens authentieke exemplaar van de „Instructie der gedeputierten des Northollandischen quartiers, om voortedragen den *Nationali Synodo* van sine Excellentie binnen den Hage zammen beropen”, in 17 artt., eigenhandig geteekend door „*Ioannes Hallius* Dienar des Wordtz tott Amsterdam, Scriba” (Nr. 1, 3, blzz. 599—602); — en een afschrift van de „Particuliere fragen ouer gegheuen bij die van Vrieslandt an den Nationalen Synodum in s^grauenhage, ende aldaer beantwoordt in forma als. . . . [?] a^o 86, 4 Aug.” (waarvan dus het origineel drie dagen na de sluiting der Synode geteekend was), welke vragen en antwoorden te vinden zijn in het meergenoemde (b.v. boven blz. 344), van J. Bogerman afkomstige, afschrift der acta van 1581, waarin zij op den kant en in open ruimten zijn bijgeschreven (Nr. 1, 3, blz. 289). Van deze Instructiën zullen dus de artikelen, voor zoover die niet genoegzaam gelijkkluidend zijn met de redactie van den verzamelstaat, achtereenvolgens worden opgenomen, naar de volgorde van den verzamelstaat, maar met bijvoeging van hun eigen cijfer. De vollediger tekst moet hier des te meer gelden, omdat juist die tekst bovendien ontleend is aan de oorspronkelijke stukken zelve.

Bij de Instructie van Zuid-Holland heeft het authentieke stuk nog tweeërlei kantteekening, nl. bij de meeste artt. eene inhoudsopgave in het Latijn, en bij sommige artt. een kruisje, ’t welk aan het hoofd van het stuk aldus verklaard wordt: „Die dingen die in dese instructie begrepen zijn ende niet en komen inde verhandelinghe der generale artickelen des Synodi van Middelborch zijn in dese instructie aenge-teekent alsoo +”. Bij die van Noord-Holland is in het authentieke stuk bij sommige artt. op den kant gesteld: „Referent hem op het 10^e, 11^e enz. artyckel vanden middelburchsen Synode”. En bij die van Friesland zijn een paar historische aanteekeningen (denkelijk van

2. Ende alsoo het niet genoeg en is goede ordinancien te maken ten sij dat die gheobserveert worden, is voorts der Kercken ernstich versoek dat de voors. Kerckenordeninge niet alleen met publicque autoriteit en werde gesancieert, ten eijnde sij mach gheoeffent worden sonder contradictie van iemandt, ende de ouertreeders van dien behoorlicken werden gereprimeert, maer datmen oock middelen raeme waer door op Kercklike wijze een ieglick tot onderhouinge derselue gehouden werde, op dat alsoo door de ghelijckformicheijt der suijuere leere, ceremonien ende kerckenregieringe, volgende s' Heeren woordt, den Christelicken Catechismus ende de confessie der 37 artickelen der Nederlantsche Ghemeijnten, Godes eere gheoordert ende het Rijke Iesu Christi al omme in dese Nederlanden verbreydet mach werden.

Z. H. 1. Dat inden Synodo generali versocht worde eene generale + Kerckenordeninge gheautoriseert bijde hooghe ouerheydt, ende dat een forme gestelt worde alsoo naebij blijuende bij het ghebruick tot noch toe onderhouden alst mogelick is, achteruolgende de Synodalia, ende wat daeraen noch ontbreect wt andere gereformeerde Kerckenordeningen daerbij te voeghen, daernaer een ieglick hem hebbe te reguleren.

Z. H. 2. Ende dat volgens alsulcken gestelden ende gheautorizeer- + den Kerckenordeninge oueral inde gheunierde provincien onderhouden worde, tot goede ghelijckheijt in leere, ende ceremonien, ende den ouertreder bestraft worde.

Z. H. 3. Datmen tot desen eijnde voorstelle den Sijnodo generali, 512. middel tebedencken om meerder autoriteit ende handthouinge vande ordeninge der Kercken te stellen, Daertoe dese Sijnode particulare een voerslach communicatijf ghedaen heeft, daeruan inde memorie der ghe-deputeerden breeder verclaert is ¹⁾.

Bogerman zelve) Natuurlijk zullen alle die bijvoegingen (die in de stukken der beide Hollanden zeker ter Synode zelve daarop geplaatst zijn, om er bij de behandeling op te letten) in de hier volgende uitgave worden overgenomen. En voorts zal bij de punten, op welke het besluit der Synode uit de „Part. Vragen” bekend is, telkens verwezen worden naar de bladzijde waarop in deze uitgave het besluit te vinden is.

1) Over hetgeen in dit punt bedoeld werd, staat in de acta van de Particuliere Synode te Rotterdam van 2 Juni vgg. („Boek van Cabeljau”, blzz. 505 v.g.):

„Is gheproponeert van eenich middel te bedencken, om meerder autoriteyt ende handthouinghe inder Kercke ende goede ordre te

N. H. 17. Ouermits bei sommigen Steden sekere schwaricheiden vorgeworpen zijnt tegen die Kerckenordinantie in die Vergaderinge tott Medelburg eraempt: dairomme die selfde tott noch to generalicklick

stellen. Is raetsaem geuonden, datmen hier van in Synodo generali sal voorstellen, ende aenhouden, alsoo dat eenen voorslach communicatijff in dese vergaderinghe ghedaen is, ende in handen der ghedep. ghestelt, om met den ghedep. van andere prouintien te confereren inden generalen Synode. Ten eersten vande houwelycx ofte Echtrichters, dat eenighe moghen ghestelt worden wt Kerckelycke ende polytique mannen, off dat de houwelycx saecken tot den Classen ghebrocht worden, ende indien het een sware saecke is tot meerder Classen, alsoo sommige geuolden ende voorgauen.

„Ten tweeden dat eenen Senatus Ecclesiasticus vercoren werde, indien het sal goet beuonden worden, bestaende wt polytique ende Kerckelycke, doch doende professie vande ghereformeerde religie, personen. Ende indien het syn Ex^{tie} belieuen sal een ghequalificeerde persoon daer by te voeghen, dat sulcx gheschiede, ende dat desen Kerckenraet sal moghen handelen met alle vooruallende saecken der Kercke ouer den Dienaren ende andersins, om de saecken te verhooren, neder te legghen, te decideren, ende bestraffen: ende indien sulcx niet en helpt, die schuldighe te suspenderen, ende preparatie te maecken, de saecke te brenghen tot den naestuolghenden Synode: Alsoo dat dese personen ghenomen worden ende vercoren syn by den Synode dobbel ghetal, daer wt de hooghe Ouerheydt den haluen deel neme.

„Datmen oock bedencke, waer dat desen Kerckenraedt sal resideren, te wat tyde die sal vergaderen ende de oncosten: sommige achteden goet te syn dese autoriteyt te syn by den Classen, off dat de Synode daer toe eenen Classein soude deputeren, dewyle nieuwicheyt odioux sy etc. Ten derden, dat by den Classe ende Magistraet, ofte indien het al Kerckelycke personen syn, eenighe ghedeputeert ende gestelt sullen worden om 14 daghen voor het Synode particulier, off seeckeren tyt, ofte iaerlycx by ghebeurte, visitatie te doen ouer den Kercken ende Dienaren, alsoo dat de selfde sullen handelen met den Kerckenraedt *in Loco*, ende haer wederuaren brenghen tot den Classe. Maer wat den Dienaer des Woorts aengact in leere ende leuen, den Kerckenraedt *in Loco* niet bekent synde, dat sulcx, voorby gaende den Kerckenraet, tot den Classe ghebrocht, ende daer van gheoordeelt worde. Ende indien de saecke by den Classe niet en can ghedecideert worden, dat de Classe de saecke brenghen tot den particularen Synode.

„Item dat eenen Polyticus, doch synde vande gereformeerde religie,

niet geacceptieret is, Wordt begert dat sine Excellentie beleuen wil, dieselfde te confirmeren.

3. Ende want men beundet dat de Ouersettinge des Bijbels inde Nederduijtsche tale, die tot noch toe inden Kercken ghebruickt wert niet soo eijghen clær, noch duijtschelick is, wert van sommigen Kercken begheert, ghelijck oock ouer lange algemeijnlick begheert is, dat opt voorgaende goede ordre ghestelt worde.

Z. H. 30. Aengaende de ouersettinge vanden Bijbel, Item *Sermonum Caluini in Iobum* ende dergelijcken, Item dat boexken *La confirmation de la discipline*, Item het boeck der theologen tot Nieustadt, *contra formulam concordiae* belast den Classe van Amsterdam, Item die *Exegemata supra Catechismum*, dat den Synodo belieue sulx te vorderen.

Bibliorum interpretatio.
+
Exegemata.

4. Van ghelijcken te letten op de Psalmen die inder Kercke ghesongen worden, of die niet en staen te verbeteren.

5. Wort oock begheert dat de bouen verhaelde 37 Artickelen niet alleene voortaan eenformelick sonder daertoe oft aftedoen, gedruickt worden, maer oock onderteekent worden bij allen Kercken ende Schooldienaeren, tot onderhoudinge der suijere leere teghen alle Secten.

6. Ende aenghesien de Secten dagelick meer ende meer toe-neemen ende vermenichuuldigen waer door den loop des Euan-gelii ende de gerustheijt der politije belet worden, is het versoeck dat goede bequame middelen gheraemt worden om sulx te voor-komen.

Z. H. 13. Oft niet raedtsam en ware tot een vriendlicke tesamen sprekinge te komen met den leeraren der Secten, waerl mogelijk tot haerer onderwijnsinge of ten minsten tot openinge der ooghen der een-uoudigen, Daertoe mede dient, dat de Secten niet en worden gheuoedt door vrijheijt vande wachten ondert pretext van hunne conscientien, ende dat hen ghelouue gegheuen wert op haer woordt ende manne

Secte.
+

vande hooghe Ouerheyt tot dese vergaderinghe ghedeputeert sal moghen worden. Ende indien eenen Dienaer ghecensureert by den Classe niet acquiesceren en sal, dat die, al hadde hy recht ende gelyck, op den Synode naestuolghende, als een verstoorder des vredes der Kercke ghesuspendeert sal worden”.

abusus
iuramenti.
+
 waarheijt in plaetse van Edt sweeren. Daerbij tegedencken is dat in sommighe plaetsen toeghelaten wert dat de vrouwen edt doen by haere vrucht die sij draghen, ende andere sweeren opt stuck van haer officie etc.

7. Inghelijcx sal noodich zijn, goede ordre gestelt te worden op de druckerij ende verkooping van Boecken, liedekens, referijnen ende andere dierghelijcke schriften, waerdoor de waarheijt der Euangelische leere eenichsins verkortet ende de policije beschadigt soude moghen werden.

Impressio
librorum.
 Z. H. 4. Sal oock noodich zijn, datnen aenhoude om goede ordre gestelt te worden opt stuck van wt te gheuen ende te laten drucken van eenighe boecken, Ende oock van deselue teuerkoopen op dat doort drucken derselue als oock het verkoopen, de Doolingen niet en wassen, noch oock de Policije schade lijde, alsoo inde sake van Cornelis de hooghe eertijts ghebleken is, ende dat dese ordre gestelt zijnde gheexecuteert worde.

Midd. K. O. 36. N. H. 8. Dat oock den Boeckdruckeren ende verkoperen niet toegelaten en worde enige ergerlicke boicken te drucken olfte teuerkopen.

8. Alsoo sal mede noodich zijn goede ordre gestelt te worden, om te weeren verscheijden superstitionen, bedeuarden, ouerbleuen altaren ende dergelijcken, te meer dat veel papen, monnicken ende beghijnen ghealimenteert worden houdende haere pauselicke superstition tot aftreckinge der herten der eenuoudige menschen vande suijere leere der waarheijt.

Papi baghinae.
+
 Superstitiones
Papisticae.
+
 Z. H. 12. Ende want men oock beuindt dat noch papen ende beghijnen getolereert ende ghealimenteert worden vianden menichmael zynde des Vaderlands ende religie, onderhoudende noch haere superstitionen missen ende andere pawselicke misbruicken, daer door de luijden worden te rugge gehouden vande waarheijt Gods ende suijere Religie, Dat sulx belet ende gantsch afghedaen mochte worden.

Superstitiones.
 Z. H. 17. Dat de altaren ende ouerblijfselen van superstitioese dingen, als tot Wilsueen, Grauesande, ende dergelijcken plaetsen, ende de bedeuarten tot den seluen afghedaen worden.

N. H. 6. Ende nademale die Pauselicke supers[titi]e door het heimelicke inschlupen der Mispapen ende Moniken dewelcke hair noch onderwinden teleren, dopen, trauwen ende hertrauwen starckelick geuodet werdt, Dairbeneuen die bedeuarden, ommegangen, omleidinge der beesten om die Kercken, ende diergelicken Afgoderien gedreuen: oock door die Conuentikulen der Wederdooperen den loop des Euangelii grotelick verhindert wordt, dat den seluigen voorkomen werde.

N. H. 13. Dweile men oock beuindt dat die Papen ende Monnicken door die iairlixte Alementatie in hare superstitie gesterckt werden off het niet geraden dat sodanige Penningen *ad meliores vsus* als tot onderhoude der Studenten ende diergelicken emploieert mogen werden.

N. H. 14. Ouermitz oock die Baginen in sommige Steden met grote onstichtinge noch in hare gewontlicke superstitiose habiten gaen, oock door die onderlinge beiwoningen grotelicx in die afgoderien gesterckt werden, Wordt versocht dat sulx voorkomen werde.

9. Item dat de Cloosters, Capittelen ende Stichten mochten cesserer dewelcke noch op sommige plaetsen gehouden worden.

10. Vorder dat de kercken tot Woorden, Bodegrauen, ende te Vianen, ende den lande daeromtrent gereformeert ende tot goede eendrachtigheijt ende ordeninge met de andere kercken in dese gheunieerde prouincien mochten gebrocht worden.

Z. H. 24. Dat oock niet en worde vergheten der Kercke tot Woorden ende Bodegrauen. Item tot Vianen ende den lande daeromtrent, om die onder de Kerckenordeninge te brengen ende te reformeeren.

Woerda.
Vianenses.
+

11. Sal oock noodich zijn, gehandelt te worden inde sake hermanni herbertsz ende henrici Bulchii, Datheni, Rhodenbergii, Caroli Galli, Nicolai halteri ende dergelijcken.

12. Belangende de bedieninge der Sacramenten ende voor eerst des Doops, sal noodich zijn ordre te stellen, dat de kinderen niet lange opgehouden en worden, ende dat sij werden gepresenteert van haere vaders selfs, ende wanneer getuigen daerbij sullen zijn, dat sulcke ghenomen worden als behoorlick is, Dat oock de afuragingen voor den Doop ende het doopen selue eenformelick geschieden, ende dat voor desen alle in elke Kercke boeck daeruan gehouden worde, Ende alsoomen beuindt dat den Doop menichuudelic geprofaneert wert, soo ten respecte der persoonen die daer doopen als papen, vroeuouwen, boeren wt het Noorderlandt etc. als ten aensiene van Excessiue doopmaeltijden, ende sommige loopers die haere kinderen om veel pilleghifte te gecrijghen, twee of drie mael laten doopen, sal hierinne oock moethen geremedieert worden, daerbij oock dient oft niet goet en ware dat de dienaers cenderleij formulare om te Doopen ghebruicken.

Z. H. 41. Sal oock mede den Synodo generali gheaduerteert worden den misbruick aengaende den doop van wtstellen desseluen vande ex-

Baptismi abusos.

cessiue maeltijden des Kinderdoops, die ongelijkheijt der afuragingen voordien doope ende int bijwesen der ouders ende getuijgen. Voort int opteekenen der namen der kinderen ouders ende getuijgen. Dat oock noch Papen ende andere mannen, ende vroeurouwens haer onderwinden om te doopen, ende dat hier ende daer eenighe loopers haer Kinderen 2 of 3 mael lathen doopen om gelt te gecrijghen.

Midd. K. O. 40. N. H. 10. Wordt nodich beuonden dat den Kercken int gemein belastet werde bei die bedieninge des Doops die Ouders mitzgaders den getugen teuorderen.

13. Roerende voorts het Auontmael des Heeren, staet te bedencken, of het besoecken der lidtmaten voor het selfde, soo noodich sij, datment niet en sal mogen naelathen nae gelegentheijt vande plaetse, Item oft niet beter en ware tbroodt inden Auontmale des Heeren een ieglicken in de handt te gheuen, dan met schoetelen voort te dienen.

14. Oft niet goet en ware een zeker formulaer teghebruicken niet alleen in de voorstellinge ende excommunicatie maer oock in de aenneminge met schultbekenninge der poenitenten, daerbij te letten sal zijn opden 39 Artickel partic. quaest. Sijnodi Middelb. den welcken bij velen niet practicabel en is, Item of die excommunicatie te ghebruicken sij teghen sonden die geheel ghe-meijn ende ons bouen thoofst gewassen zijn.

15. Aengaende de Dienaers der kercken sal te letten zijn op de beropinge der seluen met namen ten platten lande op sommige plaetsen, Item dat eenige kercken meijnen dat de handtoplegginge allesins behoort gebruyct of naeghelaten te worden. Item vande verbindinge der Dienaren alle haer leuen lanck, ghelijck oock vande ghene die het *Ius patronatus* pretenderen.

Midd. K. O. 4. N. H. 11. Ende also bei sommige Magistraten ende Edelen onder het praetext *Iuris patronatus* tegens die wettigen beropingen in diesen Nederlandischen Kercken tot noch to gebruyct, sommige onbequame Dienaren ingedrongen werden versoicken die Broderen dat hier inne geremedieret werde.

16. Ende nadien eenighe Dienaers sonder wettelicke attestatie somwijlen aenghenomen worden, ia selfs gheen lidtmaten der kercken en zyn, noch haerselfs tot gheen classicale vergaderinge en willen voegen etc., sal hierinne insonderheijt dienen voorsien te worden.

17. Dat onder alle regimenten vande soldaten predicanten bestelt worden, hebbende stipendium ondert regiment etc.

18. Aengaende het ampt der Ouderlingen is teletten opde beschrijuinge desseluen ghedaen in Synode te middelborch artic. 16. Item vande selfde te mogen continueeren.

19. Of niet de bedieninge der Diakenen staet onder de opsichte des Kerekenraedts, ende dat in hare bijeen komste een Dienaer des Woordts teghenwoordich sij om hare handelinge te beleijden.

20. Dat de Diaconije oueral ingestelt of middel bedocht worde vande beste administratie der goederen der armen, dewijle daerin veel misbruicken geschieden, ende de bedelerij gheweert worde, metgaders dat de armen der ghemeynte door weersin vande religie niet voorbij ghesien en worden.

Z. H. 16. Dat de abusen dewelcke geschieden in veel plaetsen inde armen goederen gebetert worden, ouermits die ouer sulcke goederen gestelt zijn, den armen niet gonstich en zijn, selden rekeninge doen, waer toe dattet noodich ware oueral de Diaconije int werck gestelt te worden, of anderen middel bedacht worde om hierin te remedieren.

Pauperum bona.

Diakonia vbique.

N. H. 15. Dat oock den gemeinen Bedelaren ende vagabunden gegeret werde.

21. Dat ordre gestelt worde op de arme passanten ende de attestatien derseluen.

Z. H. 34. Dat ordre gestelt worde op de arme passanten komende tot den Kercken om reijsgeldt, ende hebben attestatie alleen bij eenen Dienaer onderschreuen, of geconterfeijtet, om hierin opsichte te nemen, ende hoe lange sulcke attestatien noch sullen getolereert worden, oock hoedanighe datmen hen voortaan sal gheuen, als oock den ghenen die vertrecken in andere plaetsen int generael.

*Peregrinantes.
Litere testimoniales.*

22. Ende dewijle het meer dan redelick is dat de Dienaren des Woordts eerlick onderhouden werden, waertoe de kerkclike goederen nominatelicken gegheuen ende gedestineert zyn, soo wort eendrachtelicken bij den Kercken van alle prouincien geproponeert, dat de stipendia der Dienaren daerop sij met haere familien qualick konnen doorkomen verbeteret mochten worden, al waer in int particulier te bedencken sullen zyn de walsche kereken in dese landen verstroit, Item de kereken van Arnhem ende Sluijs. Item dat versorgt worden de Oude, veriaegde,

ende ghebrekelicke Dienaren, als oock de weduwen ende weesen der afgestoruen Dienaren.

- Stipendium Ministr. Z. H. 20. Is noodich dat inden generalen Synode worde verhandelt belangende het stipendium of onderhoudt der Dienaren des Woordts
- Bona ecclesiastica. Gods, waerouner dat veele Dienaren claghen, op dattet mochte verbeteret worden, Waer bij tegedencken is vande gheestelicke goederen, den administrateurs, vianden ende spotters somwylen zynde der dienaren des woordts ende der religie, ende tgebruick derseluen.
- Ministri senes exules etc. Z. H. 23. Sal oock wel noodich zyn regardt ghenomen te worden ouer de weduwen ende weesen der afgestoruen Dienaren, Item der swacke ghebrekelicke ende oude Dienaren. Item der Dienaren die verdreuen zijn ende geulucht zijnde hen moeten begheuen tot andere werlicke hantierungen.
- Midd. K. O. 10 en 11. N. H. 1. Voor eerst op dat den dienst des Heiligen Euangelii moge bequamelick ter plaetzen dair hi is onderhouden: ende andere plaetzen die tot noch to sonder dienst gestaen hebben geuogelicker met Dienaren ende schoolmeesteren versehen werden datmen wille letten op het nodurftige onderhout der selfden. Dat oock der selfden Weduwen ende Weisen ehrlick onderhouden worden.

23. Te letten opde ghene die onder den tittel van *Iure patronatus* de Kercklicke goederen onderhouden.

24. Sal oock acht tenemen zyn opde menichuoudige grouwelicke misbriijcken inde ondertrouwingen, houwelicken, bruijloften, scheijdingen, echtmijdigen, herhouwen der weduwen etc. volgende de particuliere instructien ende schier alghemeene dolean-tien daeruan zijnde, Item dat de solemnisatien der houwelicken geschieden alleen inder Kercke.

- Doperorum sponsalia nuptiae etc. Z. H. 14. Dat oock den Dooperen niet worde toeghelaten de vrijheijt om onder haer int heijmelick te trouwen, of indien sij haer gheboden laten doen bijde Magistraten of Kerckendienaren, dat sij niet en komen om gesolemnizeert te worden.
- Matrimonialium abusus. Z. H. 19. Soo qualick de saken des houwelicx beleidt worden is een ghemeijne claghe dat de placaten daeruan zijnde niet onderhouden worden, noch bequame houwelicx Richters gestelt en zijn, Daerdoor alle ongeregeltheijt toeneemt als bloetschande, hoererije, coppelerije ende dergelijcken, Item dat opde houwelicx beloften ende proclamatiën weijnich geachtet wert ende dergelijcken ongeschichheden meer, naer inhoudt van breeder memorie hieruan den gedeputeerden gegheuen, ende sal noodich zijn hierin voorsien te worden, op dat dor ghebreke van houwelicx Richters, ende van goede forme hierinne te handelen
- Iudices matrimoniales.

soowel bijde Kerckendienaren als magistraten, soowel in Steden als opden Dorpen, tquaet ende misbruick niet vorder in en breeke.

Z. H. 29. Dewyle oock misbruick int herhouwen der weduwen be- Viduarum nuptie.
uonden wert dat hierin tijt ende dien geauthorizeert gestelt worde.

N. H. 4. Naer dien oock grote affgriselicke misbruken des houwe- Midd. K. O. 52
licken staetz als lichtuerdige heimelicke beloften ende quidtscheldinge, en 53.
onordentlicke beischlapingen voor die beuestingen item bloitschanden ende diergelicken hoirderien meer beuonden werden, dat oock hier inne ordre gestelt werde.

25. Ouermits dat zeekere feestdaghen bij sommige Kercken onderhouden worden ende bij sommige niet dat hierin ghelijckheijt gestelt worde.

Z. H. 5. Dewijle dat oock ongelijkheijt beuonden wert int onder- Festa.
houden van zeekere Feestdaghen, dat hierin ghelijckheijt oueral ge-
stelt worde.

26. Ende aengaende de vastendaghen dewijle int wtschrijuen derseluen sonder weeten der Dienaren groothe disordre vooruaft dat hierin middel om gebetert te worden gestelt worde.

Z. H. 21. Item dat int wtschrijuen vande Vast ende bidtdaghen, Ieiunia.
daerin dat ouermits de Dienaren hieruan niet en weeten groot discoort
valt geremedieert worde.

27. Sal oock cernstlick aengehouden worden dat de mennich-
uoudige afgriselicke profanation des Sondaghs, ende andere daghen
der heijligen tsamenkomsten, daeruan vast alle Kereken grootelix
hen beclaghen wechghenomen werden.

Z. H. 7. Sullen oock de gedeputeerde den Synodo generali verclaren Sabbathi et festo-
rum profanatio.
de groothe profanatie des Sondaghes, Feestdaghen, Vast ende bidtdaghen, door die openbare winkelneringen, mercten op alsulcke daghen, openbare danssinghen Dansschoolen Battementspeelen, Schermmeesters, Rhetorizijnen, Droncken ghelagen inde tauernnen, kaetzen ende spelen omtrent den Kercken onder de predicacie, clappingen bijden huysluijden voordien Kerckdeuren ende opden dijcken, dat de dyckgrauen, heenraden, gerichtsen, gulden ende derghelijcken als dan vergaderen, deurwarders, gerichtsboden ende andere officieren haere landen verhuijen, schulden inmanen ende bij malcandren komen om van werlicke saken te handelen, ten eijnde dat hierin vorsien worde, dewijle de ouerheden hiertoe luttel of niet en doen, ende de ghemeijne luyden oock op Vastdaghen droneken drincken, ende tot vechterijne somwijlen komen.

Z. H. 8. Dewijle dat oock hier toe groothe oorzaken gheuen de Officiarii.
+

Schouteten, Secretarissen, ende andere officieren selfs, door dien dat sij ghemeijulick herbergh houden, of hen op sulcke tijden inde herberghen laten vinden om compositie te maken, siende met de luijden in alle ongeregeltheden door de vingeren, ia maken met de luijden in haere ongeregeltheit compositien ende accoorden ende alsoo selfs gheen lust en hebben totter godtsalicheijt ende woorde Gods, dat vroomen ende der religie toeghedane persoonen tot sulcken officien mochten ghenomen worden, om den onderdanen alle quade exempelen tot naeuolginge tebenemen.

N. H. 9. Ende also beuonden werdt dat op den Sondagen tott profanatie ende verhinginge des goddelicken Wordtz onder die Predicacien dronckenschappen, spelen, singen, om die kercken te lopen, klappen, dantzscholen tehouden, oock in menichte die wegen tebesetten tott spott der iener die hair begeuen willen tott anhoringe van Godes wordt Ende op einige plaetzen die huusluden sick op einige peenen verbinden dat goddelicke wordt niet te horen gepleget werdt, Wordt versocht dat hier inne verseen werde.

28. Insgelijcks salmen oock sien te weeren de grouwelicke profanatie ende lasteringe des naems Gods met vloecken, sweeren ende onbehoorlicke lichtuaerdich eedt sweeren voor der ouerheijt bij manne waerheijt, opt stuck van officie ende dat de vrouwen cedt doen byde vrucht diese dragen. Daerbij mede te gedencken hoemen de spotters ende lasteraers sal weeren der christelicke leere, ende datsy de vroomen voor brockeeters ende consistorie boeuen schelden, haer verbindende op poenen niet inde predicacien te komen.

irrisores. Z. H. 22. Dat oock de spotters ende lasteraers der Religie ende der
 + vromen die sij beschuldigen voor brockeeters ende Consistorie boeuen,
Blasphematores. gheweert worden, daertoe mede dient teuorsien in het Vloecken ende sweeren der godloose menschen.

29. Dewijle oock noch bij sommige Kercken lyckpredicacien gehouden worden, dat hier inne een of ander gheordoneert worde, desghelycken oock op de auontghebeden, daerbij te noteeren het luijden der clocken ouer de begrauinge der dooden metgaders zeekeren tijt van begrafnisse derseluen.

Conciones funebres. Campanae. Funeralia. Z. II. 6. Nadien oock in sommige plaetsen noch lijkpredicacien onderhouden worden, ende in sommige niet, Item datmen inde eene plaetse ouer de Dooden de clocken luijdt ende de andere niet, oock gheenen zeekeren tijt der begrafnisse gehouden en wert, dat den Synodo belieue hierinne te voorsien.

N. H. 7. Dat oock het superstitiose luden ouer die doden ende begraffenisse afgesteld werde.

30. Ofmen het predicken der Sondagsche Euangelien inden 508. Steden daert Euangelium nu een goeden tijt geprediet is niet en sal naelathen, ende den dorpen hierinne haere vryheyt gheuen.

31. Roerende de plaetsen der openbare tsamenkomsten alsoomen beuindt dat de tempelen ofte ongerepareert blijuen liggen (als oock de hujsen vande predicanten ende schoolmeesters), ofte tot onheijlige ende onbehoorlicke saken misbruict werden sal noodich zijn hierinne te remedieren.

Z. H. 15. Sal mede noodich zijn aenthouden opdat de Kercken, ^{Templa. Donus} ende hujsen der predicanten ende schoolmeesteren, niet en blijuen ^{scholarum.} +
liggen ongerepareert tot naedeel der Ghemeynte ende ionge ieuigt, door de ongeregeltheit der Kereckmeesteren ende officieren ende haere ghelagen die sij daerop setten.

N. H. 2. Ouermitz met der daet beuonden dat einige plaetzen tot exercitie van die ware religie gedestineert zijnde tott perdestallen, Soldaten, inde Vagabunden Logisen: ende van sommige ambachtsluden als vischeren ende dergelicken meer, misbruckt, veronreiniget ende verwoistet werden, tenderende tott argernisse ende kleinachtinge van Godes heilige wort, Wort versocht dat hier inne geremedieert werde nair behoren.

32. Komende tot het stuck vande Schoolen, alsoo dieselue als Seminaria vande Kercken ende policijen hoochnoodich zijn wel geïnstituert te werden, soo salmen neerstelicken letten op de poincten die hierinne particulierlick veruatet zijn inde besondere instructien der Kercken.

33. Ende dat principalick achtinge ghenomen werde op de hooghe Schoolen, ten eijnde dat ouer deselue gestelt moghen werden Curatores end besorgers, die de religie toeghedaen zijn, dat oock genoechsame ende bequame godturesende professores besonders inder Theologije verordent worden. Item datmen aenstelle Collegia ende een mercklick getal van Studenten inder Theologije onderhoude op ghemeijne landtskosten, met namen oock dat Boursen ende ghemeijne tafelen moghen werden aengesteld, al waer de Studenten niet seer machtich zijnde van goederen om eenen redelicken prijs haer onderhoudt mochten hebben.

Z. H. 9. Dat oock om de ionge ieuigt te institueren de Schoolen niet ^{Ludimagistri.}

- en worden beuolen papisten libertynen ende dooperen of anderen vianden der Waerheijt ende des Vaderlandts, maer dat achteruolgende theuel vande H.H. Staten, vroomme ende doende professie der christelicke religie daertoe ghenomen worden, ende tebedencken daer hij van wien ende op wat wijze dat die Schoolmeesters sullen ingestelt worden, ende waer haer belooninghe sal gheuonden worden, Item teghedncken hierbij vande Schoolvrouwens, ende het sij dat de Schoolmeesters ende Schoolvrouwens gasie hebben ofte niet. Daerbij te gedencken is vande Schoolmeesters om voortesingen in der Kercke met den kinderen wt eenen psalmboecke eijgentlick grooue letteren daertoe gedruet.
- Fundamenta scolastica.* Z. II, 10. Tot het voorgaende sal mede dienen, dat den kinderen inden particularen Schoolen eenderleij *Fundamenta* mochten gheleert worden der latijnsche ende andere spraken, dat oock inden Steden daer men kan hebben eenighe middelen, arme kinderen tot den Studio onderhouden worden, tot welcken eijnde Bourssen of Collegien noodich zijn, int werck gestelt te worden, om in deselue een *Seminarium Studiosorum* te hebben ten besten der republijcke ende Kercken met de mindere kosten, ende dat goede ordre ende discipline in alsulcken Collegien, als oock inde Vniuersiteeten sullen moghen onderhouden worden, waertoe seer noodich zijn inden Vniuersiteten besonder gheleerde ende godtsalige der christelicke religie toeghedane professoren der theologie, ende andere faculteeten, als oock insonderheijt goede *curatores* derseluen.
- Professores.* Z. II, 25. Dat oock de Steden luttel of gheene *alumnos* en hebben, om hierin te vorsien, mits dat oock eenighe *stipendate* studenten mochten onderhouden worden ende hiertoe middelen tebedencken.
- Midd. K. O. 12.* N. II, 5. Dat op het annemen ende afsetten der Schoillmeesteren ende Meesteressen behorlick gelettet werde gemerckt alderlei geesten hair onderwinden scholen te houden tot corruptie van die ionge ieuucht.
- Midd. K. O. 14.* N. II, 12. Dat oock tot beter onderhoudinge des *Ministerii* die Herren Staten ende Steden vermanet werden eine sekere getale van Studenten in die Vniuersiteit tot Leyden ofte andere vermaerde *Academien* aengeuodet ende onderhouden werden.

34. Sal oock van nooden zijn dat alomme in dese gheuniceerde prouincien tot ghemeijne ruste ende tot stichtinge der Kercke Godes een goede policie ordeninge gestelt werde, door de welke de insolentien van kermissen rhetorizijn kameren geltbruijlofsfeesten ende dergheleijcken gheweert moghen werden, ghelijck particulierlick hieruan inde instructien der Kercken vele geuonden wort.

35. Ende aengesien de goede ordonancien teurgheef, ende

crachteloos zijn ia ten spotte ghedijen ten sij dat deselue geexecuteert worden, om twelcke te doen Magistraten ende officieren gestelt zijn, waerinne groot ghebreck tot noch gheweest is; soo salt van nooden zijn by zyn Excell. aentehouden ten eijnde dat hierin behoorlick mach versien worden.

Z. H. 18. Op ghelijcke wijze worden oock noch onderhouden kermisfeesten, Vastautent, Kamerspeelen ende andere Bacchusfeesten, met ^{Bacchi festa.} ^{bupte.} gaders ouermatige geltbruytloften als tot viij of viijc ende meer persoonen, tot groothe oorzake van veel sonden, bij ghebreke van guede opsicht ende voorganck der officieren.

Z. H. 41. Dat oock een reinenstrantie gestelt worde van alle onordentelicheden, Kercklicke ende politijcque, zyn Excell. ouertegheuen.

Particularia.

1. Ofnen de sonden alsoo mach beschrijven opden predik- ⁵⁰⁸ stoel dieselue bestraffende alsoo datmen den persoon die misdien heeft een lidmaet der Ghemeynte zynde wel nach bekennen, sonder voorgaende vermaninge.

2. Ofnen sal moghen lieghen om der besten wille, te beuragen. ⁵⁰⁸

3. Dat een verelaringe des woordts Ghemeynte artic. 10 Synode Middclb. ghedaen worde om redenen.

4. Oft niet raedsam en sij de handelinghe Coornherts telaten drucken ende middel [te bedencken] vande onkosten. Item te beletten ende tebeantworden de boecken vande onrustige gheesten als harengii, Coolbasii, hermanni herberti, Coornherts, [Bulekii] ende andere, ende voort in haere sake by dese vergaderinge te handelen.

Z. H. 31. Sal mede aengegheuen worden oft raedsam sij den handel ^{disputatio. con-} ^{Coornhert.} met Coornhert gehouden te laten drucken ende de onkosten te vinden. †

Z. H. 36. Sullen die gedeputeerde mede aengheuen den Synoda ^{Hermannus} ^{Herberts.} generadi wat inde sake tusschen de Kercke ende Classe van Dort ende hermannum herberti Dienar ter Goude, ende zyn wtghegeuen boeck geintituleert Cort Verhael, ghedaen sij ende hij ontboden worde, bij autoriteit etc.

Z. H. 37. Desghelycken oock sal te doen zijn met Henrico Bulekio ^{Bukius.} ende in zyn zaken, als oock van zyn wtghegeuen boecken in drucke, † inhoudende zekere doolingen ende calunnien.

N. H. 3. Ende angemerkt die snuere lehre des Euangeli door sam- ^{Midd. N. O. 28.}

miger onrustiger menschen lasterlicke schriften als *Ioannis Harangii*, *Coelhasii*, *Hermannii* Herbertzon ende Derick Volkertzon Cornhert, tott achterdeel veeler eenuoudiger menschen beuochten wordt, is het ver-soicken, dat in die tegenwordige vergaderinge het selfde door bequame middelen moge verhodet ende so nodich beuonden beantwoordt werden.

5. Te noteeren vande sake Iacobi Baseli, tusschen hem ende de Kercke ende classe van leijden.

Baselius.
 + Z. H. 38. Item indien de sake Iacobi Baseli, met de Kercke ende + Classe tot Leijden noch niet en sal afgehandelt zyn, dat die hijden Synodo generali worde gedecideert.

6. Dat oock ghearbeydt worde inde sake tusschen den Synode prouinciael ende de Kercke van leijden.

Leydenses.
 + Z. H. 40. Sal oock moeten die twistige sake tusschen de Kercke + van leyden ende den Synode Prouincioneel of particulier gebrocht worden tot den Synode generael, mits dat verclaert worde wat hierinne ghedaen is, als oock wat sommige agenten met de Kercke van Leijden souden mogen gehandelt hebben; om eenmael afgedaen te worden.

N. H. 16. Berorende die controuersie der Kercken van Leyden heeft die vergaderinge voor goit geuonden dat het selfde geschil in den tegenwordigen *Nationali Synodo* door die Gedeputierden so vele mogelijk sal afgehandelt werden.

7. Versoect de Walsche Kercke dat oueral inden Steden daer Walsche Kercken zyn, hen met de duytsche Kercken toeghelaten worde tot de bijeen komste inden Kercken raedt op zekere tyden te moghen komen.

8. Of niet den Kerckenraedt een pedellum mach hebben wt de godsalichste, vanden magistraet, om te ontbieden die ghene die tot den Kerckenraedt niet en willen komen.

9. Of een Dienaar ofte een Lidmaat geëxcommuniceert zynde, [of] in andere Kerkelyke questien met den Kerken gevallen zynde, zal mogen appelleeren tot de Politicque Magistraat, ende die censuren der Kerken ende Synoden voorbygaan ende verachten

509. 10. Of het ook geraaden zy dat alle Dienaaren ende Ouderlingen tot den Synodum particularem zullen koomen.

509. 11. Of een Dienaar mag te gelyke een Dienaar zyn ende een Medicynmeester.

Friest. 2. [geheel gelijkloidend] 1).

Friest. 1. [ontbreekt in den verzamelstaat, en is bijna geheel gelijkloidend met de redactie van art. 8 van de Part. Vragen, boven blz. 510] 2).

12. Of men nieuwe partytie sal maken vande Classen of dat ment byde oude partytie sal laten blyuen.

Z. H. 33. Indien het oock sal nutte ende noodich zijn sal de Synode generael moghen maken nieuwe partitien der Classen of byde oude te lathen blyuen. Classium reparatio. +

13. De sake Datheni tegedencken tot reuocatie ende reconciliatie.

14. Datmen gedencke inde alghemeene ghebden haerer Maiest. van Engelandt, zyn Excell. den graef van Leicester ende Graef Maurits ende thuyt van Nassauwen.

Z. H. 28. Dat men niet en wille vergheten in de Kerckenordeninge gestelt te worden, datmen bidde dagelix voor haere Maiest. van Engelandt, zyn Excell. den Graef van Leijcester, ende den welgheboren Graef Mauritz ende thuijs van Nassauwen. Preces publicae pro Regina. +

15. Oft niet raedtsam sy haere Maiest. van Engelandt te bedancken wt den name der Kercken ende te bidden door intercessie vande Kercken van Engelandt het aengeuangen werck te continueren.

16. Oft niet raedtsam sij gheschreuen te worden bijde hooghe ouerhédyt aenden vorst van Cleef, om den Christenen der gereformeerde religie vrijheijt te laten in zynen lande, ende haer niet en molestere.

17. Welcke ouerheden te houden zyn, die welcke professie doen der christelicke religie, dewyle hieruan differentie is.

18. Dat die ghebaunen zyn om wettelicke oorzaken bijde magistraten niet en worden wederom geaccepteert, mitsgaders dat oock de vrijheden der moetwillige dootslagers byde particuliere heeren alsoo niet getolereert en worden.

Z. H. 26. Item dat die ghene die wettelick ghebannen zijn om ouer- Banniti. +

1) Op den kant staat aangeteekend: „Was van Cornelio Wiglii [?] ende Gellio Scotano principalick.”

2) Op den kant staat aangeteekend: „Was van Andrea Stangers, dienaer tot Doccum, sich vergrepen.”

spel ende andere quade feijten, niet wederom ontfangen en worden in de Steden ende provincien daeruijt sy ghebannen zijn.

Homicidae. Z. H. 27. Daerbij mede staet te noteeren die vrijheydt vande moet-
+ willige dootslagers bij ende inde iurisdictie van particuliere heeren dat die niet getolereert en worden ghelyck het geschiedt.

19. Hoemen doen sal met de ghene die byde Kercken niet en zijn geaccepteert om te trouwen ende zyn byde ouerheijt getrouwt.

20. Of een Dienaar buiten zyn schult verlaaten zynde van zyne Huisvrouw, ende daar over van der Overheid onschuldig verklaart, geoorlooft zy een andere Huisvrouw te trouwen.

510. 21. Of men eenen gedoopten Persoone met eene Ongedoopte zal mogen trouwen.

544. 22. Of een Overspeelder mag trouwen den geenem daar meede hy Overspel gedaan heeft.

544. 23. Of een Broeder mag trouwen de Ondertrouwde zyns Broeders, des Overledenen, tot welke zy ingegaan is in zyn ziekte om hem te dienen.

Z. H. Zeekere Questien. 1, 2 en 3 [bijna geheel gelijkkluidend met de voorgaande artt. 21, 22 en 23].

4. Te noteeren dese vraghe hoeuerre dat men sal ijemant in zyn swackheijt moghen draghen int stuck der religie ofte leere, die hem tot der Ghemeijnte ende aentmale begheuen wil, ende eertijts een lidmate eenichsins bekendt wert.

24. Ofmen niet en sal den weduwen der predicanten herhouwende ende hebbende kinderen, toelaeten tghene hen bijde Staten iaerliex gheordoneert wort.

25. Teuersoecken byde heeren ouerheden des landts dat haer Eed. belieue te ordoneren middel tot verual vande onkosten in kercklicke saken die byden Classen ende Synoden ghedaen moeten worden op dat hier door goede ende noodlige saken niet achterblijuen.

Sumptus eccle-
siasticus. Z. H. 32. Dat oock mede versocht worde aende Ouerheden een
+ middel tot Verual vande onkosten der Synoden ende andere Kercklicke saken om iaerliex voor elcken Classe een hondert gulden gheordoneert te worden, op dat hier doer goede saken niet achterblijuen.

544. 26. Oft niet raedtsam en sij de dingen die in dese neder.

landen haer hebben toegedragen tebeschrijven ende int licht tegheuen mits continuerende deselue.

27. Ook zal te gedenken zyn die zaake Laurentii Coperani, die van zynen dienst gedestitueert is.

Z. H. 39. Indien oock Laurentius Copicanus of iemandt van zynent ^{Copicanus.}
weghen soude moghen doleeren aenden Synode van weggen zyn desti-
tutie, dat de sake ende tghene daerin ghedaen is verhoort worde, als
oock de clachte ende doliancie van zynen schulden ende cleijnen
middel om met wyf ende kinderen te leuen, Twelck de Synode parti-
culier aenden Synode generael gerefereert heeft.

28. Item der combinatie der Dorpen dat elke Kerke mogte 512.
hare eigen Dienaar hebben, ende bequamelyk bedient worden.

Z. H. 35. Is oock raedtsam beuonden datmen ghedencke vande com- ^{Combinatie.}
binatie der Dorpen ende Kercken, op dat elcke Kercke op den dorpen
bequamelicken hebbende elck besonder een Dienar, souden moghen
bedient worden.

29. Te letten op het getal van den Persoonen die uit elke
Provincie in den toekomenden Nationaalen Synode zullen ver-
schynen.

30. Werd verzogt verklaringe van der autoriteit der Ma-
gistraat in die verkiezinghe der Ouderlingen ende Diaconen,
item in die Kerckenraad tegenwoordig te zyn, ende wetenschap
te hebben over de Excommunicatie.

30* [ontbreekt in het Kerkel. Placaat-Boek]. Dat ordre
ende determinatie mocht gestelt worden belangende het interest
ende . . . . [?], hierom bij zyn Excel. aen tehouden.

E. *Stukken, die bij de Synode zijn ingekomen of die van haar zijn uitgegaan, over onderscheidene zaken.*

1. *Stukken in de zaak van Ds. Hermanus Herberts.*

Hiervoor kan verwezen worden naar de bekende geschiedkundige werken, waarin sommige van die stukken (samen ten getale van zes) in hun geheel zijn afgedrukt ¹⁾.

De vijf bijzondere schriftelijke bekentenissen van Herberts (alle mede onderteekend, van wege de Synode door de leden die gedeputeerd waren om met hem te confereeren en door de politieke gecommitteerden, en van wege Gouda door de gedeputeerden van den Magistraat en door die van den Kerkeraad), handelende over de volkomenheid der Christenen, over de rechtvaardigmaking (beide van 26 Juli), over letter en geest, over de vernedering van Christus (beide van 29 Juli) en over de verkiezing (van 30 Juli), zijn alle opgenomen door P. Bor Cz.

---

1) Van de vele brieven en acten, waartoe de behandeling van de zaak van Herberts ter Synode van 1586 aanleiding gaf, schijnen noch de origineelen noch eenigerlei afschriften te zijn overgebleven. De zes bovenbedoelde stukken zijn dan ook alleen uit den afdruk in geschiedkundige werken bekend. In diezelfde werken is echter van de andere hiertoe behoorende stukken toch de hoofdinhoud opgegeven; vooral in het boven vermelde „Kort end' waerachtich Verhael' (met veel verkorting, maar toch vaak woordelijk, door Trigland gevolgd) en in de Historie van Bor.

Van een aantal latere aktestukken in de zaak van Herberts is de woordelijke inhoud ook nog bekend (b.v. door hunne gedeeltelijke opneming in de Hist. van Bor, t. a. p. blzz. 83—92 of 796—810); maar ofschoon die latere handeling het gevolg was van een besluit der Synode van 1586, en ook uitging van de door haar te dien einde gedeputeerden, kunnen die stukken toch natuurlijk niet meer geacht worden tot hare acta te behooren.

in zijne Hist. der Nederl. oorlogen (Boek XXI, blzz. 81 vg.; in de uitgave van 1680, Deel II, blzz. 794 vg.). De laatste van die vijf bekentenissen (over de verkiezing) is bovendien te vinden (maar zonder de namen der ondertekenaars) bij Joh. Wtenbogaert (Kerckel. Hist., Ed. 1647, 3^e Deel, blz. 58^b), Jac. Trigland (Kerckel. Geschied., Ed. 1651, blz. 218), C. M. van der Kemp (De eere der N. H. K. gehandh., Dl. II, blzz. 181 vg.), enz.

De algemeene acte van schuldbekentenis en verklaring (den 31 Juli ter Synode gedaan en mede ondertekend van wege de Synode en van wege Gouda, evenals de andere bekentenissen) is te vinden in het „Kort end' waerachtich Verhael" enz., in 1592 uitgegeven volgens besluit van de in het vorige jaar te 's Gravenhage gehoudene particuliere Zuid-Hollandsche Synode (blzz. 52—54), en voorts bij Bor (t. a. p. blzz. 82 vg. of 796), Wtenbogaert (t. a. pl. blz. 58), Trigland (a. w. blzz. 217 vg.), van der Kemp (t. a. p. blzz. 177—179), enz.; ook, hoewel met eene belangrijke afwijking ¹⁾, in het Kerkelyk Placaat-Boek (Dl. III, blzz. 538 vg.).

2. *Stukken in de zaak van Caspar Coolhaes* ²⁾.

a. *Minute, wt den name Caspari Coolhasii door Hackium ontworpen ende den Synodo gepresenteert* (O. A., Nr. I, 3, blz. 549).

D. Casparus Coolhaes persisteert in syne continuele [?] be-geerte onder reverentie ende correctie der Heeren gedeputeer-

1) De afwijking bestaat hierin, dat in het K. P. de bedoelde acte. geheel tegen haren inhoud en hare bedoeling, vermeerderd is met het opschrift: „Sententie van H. H." In overeenstemming met die onjuiste opvatting is bij de onderteekeningen de naam van Herberts (die natuurlijk bij de acte allereerst vereischt werd, en die dan ook in alle andere uitgaven bovenaan staat) willekeurig geheel weggelaten. En voorts staat als dagteekening abusievelijk 31 Mei in plaats van 31 Juli.

2) De opschriften, waaronder de eerste twee der hierboven opgenomen stukken zijn afgedrukt, staan op die stukken zelve aan de achterzijde,

den van sijner Exc^{ie} ende der broederen deser tegenwoordiger vergaderinge dat sijne boecken sullen worden geïnterpreteert in duysteren ende als differenten plaetsen in conformite van de belydenisse van hem op ghisteren gedaen ouer de 37 articulen der ghemeen confessie deser landen uytgenomen tpoint der reprobacie in den xvi articeel vervatet, ende houdt oock mitsdesen geretracteert alle tgeen dat soude moghen gevonden werden te stryden tegen de voorss. confessie in sijne voorss. [?] uytgegevene boecken.

---

en zijn zeker nog ter Synode zelve daarop geplaatst. — In denzelfden foliant van het Oud-Archief is nog een derde dergelijk stuk (blz. 547), waarop aan de achterzijde geschreven is: „Minute van Cas. Coelh. selfs ontworpen, aengaende het 16 art. vande Confessie”. Dit begint met de woorden: „Ick Casparus Coolhaas bekennen [op den kant staat: „sal bekennen”] den 16 Artickel van die Nederlansche Confessie, in manier als volgt, Ten Eersten dat”; maar verder is het, behoudens de spelling, met het tweede, sub *b* afgedrukte stuk volkomen gelijkloidend. Althans, na de daarin aangebrachte wijzigingen, waarvan de voornaamste is, dat de woorden: „die den goeden willen werckt in den wtuercoren”, in de plaats gekomen zijn van de oorspronkelijke uitdrukking: „die Gott die Here hun luden insonderheit voor anderen bewyset”. Ook het concept van Hackius is eerst na onderscheidene wijzigingen in den boven afgedrukten vorm gekomen. -- Het derde, sub *c* opgenomen stuk is ontleend aan het Kerkel. Placaath. (Dl. III, blzz. 537 vg.); waarin het is uitgegeven, zonder opgave van herkomst, maar blijkbaar naar een goed afschrift; evenwel, met wijziging van de spelling; met het onjuiste opschrift: „Sententie van Casparus Coolhaas”; en met de fout dat 25 Juni in plaats van 25 Juli als dagteekening vermeld wordt. — Het tweede, en dus het voornaamste, deel van die acte staat ook bij G. Brandt (Historie der Reformatie, Deel I, Ed. 1677, blzz. 716 vg.), met geheel dezelfde woorden, en met de kantteekening: „Uit de Synodale Acten”. — Wat betrouwbaarheid aangaat, is de boven afgedrukte minute dus met de authentieke acte gelijk te stellen; en onjuist is zeer zeker de latere voorstelling van Coolhaes zelve (Een cort warachtich verhael, Ed. 1610, blzz. 165 vg.), dat ter Synode zou gestipuleerd zijn, dat hij van nu af niet alleen voor „een lidmaet” en „broeder”, maar ook voor een „Dienaer des woorts” en „mede-dienaer” weër werd „aenghenomen” en „bekent” en „ghehouden”.

b. *Minute van tgeen met Cas. Coolh. geaccordeert in oorsaek het 16 art. (O. A., Nr. 1, 3, blz. 543).*

Ende nopende het different als voren op den 16 art. der Nederlanscher Confessie sal Casparus bekennen, dat alle de geene die salich worden niet door haer eijgen verdienst, weerdicheijt ofte heijlicheijt: maer alleen wt louter genaden Gods die den goeden wille werckt in den wtuercoren, salich ende behouden werden. Ende dat de geene die verloren gaen om haer eijgen schult verloren gaen, ende dat God geen oorsaek daer van en is: Twelck also bij hem bekent sijnde, sal hij als lidtmaet der kercken ontfangen, ende int geene hij vorder desen aengaende noch niet genoegh en verstaet, gedragen werden: mits dat hij stilswijge ende niet en drijve ofte sustinere van de generale genade Gods ouer alle ende iegelicke menschen gelijk in sijnen boeck Conciliatie genaemt het 25 blat, geschiet is.

c. *Besluit der Synode in de zaak van Coolhaes.*

De Synode getreeden zynde in conferentie van de Leere van Casparo Coolhasio, en hem voorgehouden hebbende de Belydenisse des Geloofs van de Nederlandsche Kerken in XXXVII. Artikelen vervat, waar op hy hem verklaarde dezelve Belydenisse in alle haare Poincten en Artikelen, (uitgenoomen alleen het stuk van de Reprobacie in het 16. Artikel) voor goed en schriftmatig aan te neemen, en bereid te zyn om dezelve met zyne hand te onderschryven, wanneer zyn Excell. zulks tot de gemeene Kerken-Ordening zou goedvinden te ordonneeren, daar by ook verklaarende op het stuk van den Christelyken Catechismo, die in de Nederlandsche Kerken gebruikt word, dat hy dien van gelyken voor goed is houdende en aanneemende. En alzo wyders met hem in communicatie koomende van zyne Schriften en Boeken voor deezen uitgegeeven, geintituleert als volgt: *Apologie, Breeder Bericht, Zendbrieven aan de Dienaaren van Zuid en Noord Holland. Zendbrief aan de onpartydige Predikanten, Toetsteen van een zekere Proeve, Zekere poincten uit de Heilige Schriftuure. Item van de Christelyke Discipline,*

Jacobus baselius Dienaer tot Enckhuyzen; Ioannes de la Vigne Dienaer vande Fransche kercke tot Amsterdam; Heer ende Mr. Nannius Forestius Doctor inden rechten; ende Heer ende Mr. Iulius Bena oock Doctor inden Rechten, sullen gebeden ende versocht worden omme tegen den eersten Augusti naestcomende hunne tsaemencomste inden Haege te houden; omme alsdan in vollen getaele ofte meesten deel van dien de voors. verschillen ende zwaerichyden inder vreesse Gods te beslichten. Ten waere de voors. kercke van Leyden om redenen haer mouerende, te vreden waere de zaecke te laeten berusten totten voors. generalem Synodum ofte eenige andere kerckelicke tsaemencomsten by zyne voors. Ex^{tie} daer toe te veroordineeren.

Heeft oock de voors. kercke van Leyden vergewillicht, Dat so wanneer haer zal blycken, dat eenige mannen van wegen des Prouinciaelen Synode van Suydt ende Noordt Hollandt sullen daer toe gecommiteert ende geauthoriseert worden, te treden metten zeluen Gecommitteerden in minnelicke conferentie; omme te verzoeken door middel van dien die voors. verschillen te assopieren ende begraeuën. Ende in gebreecke van dien, sullen partyen haere zwaerichyden ter eender ende ander zyden by geschrifte stellen, ende die zeluige onderlinge communiceren; omme die den voors. Richters ofte Arbiters ter verordineerder tyt ende plaetsen ouer te leuren; ende dat omme te schuwen langheyte van procedure.

ADRIANUS DE SARAVIA sst.

IOHANNES HOLMANNUS Secundus sst.

PETRUS PLANCIUS scriba.

REGINALDUS DONTLOCKE minister
Ecclesiae Delphensis.

LIBERTUS FRAXINUS.

IACOBUS LOMANNUS Eccles. Alcmarianae minister.

b. „*Credentie voor D. Christiano van der Wouweren inde sake van Leijden tegen den Prouincialen Synodum*”, d.d. 25 Juni; door welke de Kerk van Leyden, ingevolge de beslissing van 12 Maart, nu dezen gedeputeerde machtigde om te vernemen,

wanneer zij het geschil bij de Synode zou kunnen aanhangig maken (O. A., Nr. I, 3, blz. 415) 1).

Eersame zeer discrete weerde broederen inden Heere Christo. Nadien u. E. wel bekend is dat het different staende tusschen

1) Uit het hovenbedoelde stuk blijkt reeds, dat dus niet gelukt was, nog vóór de Haagsche Synode het geschil door eene „minnelicke conferentie” te doen eindigen, waartoe de sub *a* afgedrukte acte van 12 Maart, in hare laatste alinea, de gelegenheid had open gehouden. Tot nadere toelichting dienen de stukken waaruit blijkt, dat zulk eene conferentie niet eens gehouden is, denklijk doordat Noord-Holland zich onthield. Hiertoe behooren:

1°. De „Credentie van Arnoldo [Cornelii] ende [Henrico] Corputio, wt den name van Suijthollant, in de sake van de kercke van Leijden 7 Meij 86” (O. A., Nr. I, 3, blz. 419); gegeven door de „extraordinaire vergaderinge”, waartoe „op den 5^{en} Meije van desen Iare verschreuen ende ontboden zyn woorden, wt elcken Classe van Suydhollandt eenen Dienar des Woordts Gods binnen Delft”; uit hunnen naam ondertekend door Caspar Swerinchusius als scriba; en lastgevende aan de genoemde gedeputeerden, „dat dieselue sullen wt onsen name als agenten[,] der kercke van Leijden op haere swaricheden moghen andtworden ende bericht doen tot ruste ende welstandt der kercke Godes ende tot nederlegginge der sake differentiael voorsⁿ mits dat oock die voors^e Arnoldus Cornelii ende Henricus Corputius sullen macht hebben tot haer te kiezen ende te nemen alsulcke als haer sal goet beduncken om haer met denselfden des noodt zynde teberaden, bij ende alsouerre die van Noorthollant gheen twee persoonen tot dese sake en souden deputeeren volgende de acte {van 12 Maart} hieruan decerneert”.

2°. Het besluit der particuliere Zuid-Hollandsche Synode te Rotterdam van 2 Juni en vervolgens, in wier notulen bij 4 Juni vermeld wordt („Boek van Cabeljau”, blz. 496 vg.): „Wat voorder is aengaende de saecke vande Kercke van Leyden, wt laste des Classis van Rhyndlandt aengegeuen. Is verclaert, hoe dat wt den Synode particulaer van Suydt-hollandt, inde extraordinaire vergaderinghe tot Delft den 5^{en} Mey agenten geordineert syn, om met de Kercke van Leyden vriendelyck te handelen, ende haer bericht te doen. Maer alsoe men niet en wiste, wat die vande Noorthollandtsche Synode in dese saecke der agenten ghedaen hadden, en conde men hier inne voorder niet doen. Doch is belast Reynero Donteelock te schryuen aende Synode van Noorthollandt tot voorderinghe der Agenten, om noch voor den tydt des Synodi met

onse Kercke van Leyden als ter eenre ende den Synoden laestgehouden eerst tot Middelburch ende volgens tot Haerlem ter ander zijde noch nijet vergeheleeken en is in tgeheele tot onsen ende veler vromen mescontentement: Maer is tselfde met onser ende der anderer zijden gedeputeerden bewilliginghe alhier tot Leyden vergadert zynde op den XII^{en} Martii laestleden gewesen aen u. E. vergadering tegenwoordich, na vermogen der Acten daervan gepasseert.

So en hebben wij nijet en kunnen ghelaten desen tegenwoordigen onsen Lieven medebroeder ende dienaer des H. woorts D. Christianum vande Wouwer aen u. E. af te veerdigen ten eynde dat hij na behoorlicke ende reverentiale salutatie ende recommandatie u. E. soude veradverteeren, hoe dat wij nu schoon algereet ende geprapereert [*sic*] zyn om onse recht, twelck wij pretendeeren te hebben, in dese onse wettelicke beroepinghe ende procedure tegen onse voors. partie te doen blycken voor u. E., als deselfde kennende ende aennemende in desen deel voor wettelicke richters. Daertoe dan oock de Magistraet deser stadt ons bewillicht heeft om sekere personen uijt het middel vanden onsen te demiteeren ende oock gunstlick te defroiieren: Maer op dat deselfde nyet te vergeefs met verliesinge des tijts ende onnodige costen souden verschijnen; versoecken wij mitsdesen vrientelick dat u. E. believe ons eenen seeckeren dach te bestemmen inden welcken wij sullen moghen van u. E. acces ende audientie vercrijgen ende wij en sullen alsdan nyet in gebreke zyn om ons voorder te acquiteeren na behooren verhopende gantselick aen der ghenade Gods dat vermiddel u. E. discretie

---

die van Leyden te handelen, ende volghens te commen tot den Synode generael: Oock datmen om tydt te ghewinnen sal schryuen aen die van Leyden, hare grauamina ouer te senden aen die van Delft, om in tyts tot een vriendelyck bericht met haer te moghen comen, om haer te vreden te stellen: ende sal hier van oock schryuen aende kercke tot Leyden Reynerus Donteclock”.

3°. De brief van Computius aan Cornelis, d.d. 14 Juni (W. d. M. V., Serie III, Deel II, blzz. 258 vg.), waaruit o. a. blijkt, dat ook toen (onmiddellijk vóór de Haagsche Synode) Noord-Holland in de zaak der conferentie nog niets van zich had doen hooren.

ende gerechticheyt de saecke eenmael een goet eynde sorteeren sal tot grootmaekinge des goddelicken naems ende tot stichtinge der Kercken Christi. Amen.

Datum Leyden, den xxv^{en} Iunii A° XV^cLXXXVI.

De al uwer E. dienstwillige mededienaren
in twerck des Heeren die vanden Kerc-
kenraet aldaer ende in haerer aller name

PETRUS HACKIUS.

c. Minute van den „brief van aduertissement aende kercke van Leijden 4 Iulii ende 9 Iulii”, ter bepaling van den dag waarop hare gedeputeerden de zaak ter Synode zouden kunnen inbrengen (O. A., Nr. I, 3, blz. 519) 1).

Eersame weerde ende seer lieue broeders, Also Christiano vander Wouwer v. l. metdienaer lestmael alhier van v. l. gesonden, doen ter tijt bij de broederen die tegenwoordich waren, is geantwoort dat men v. l. soude laten weten de bequamicheijt des tijts wanneer het den Synodo nationali alhier vergadert, gelegen soude sijn [te treden in handeling van] het verschil staende tusschen v. l. ende den provincialen Synodum van Hollandt: So ist dat wij v. l. aduختهeren bij desen, dat v. l. sullen mogen alhier verschijnen tegen manendach of dinxdag toekomende, ende de voorss. sake inbrengen, om alsdan bij dese vergaderinge daerop gelet ende gedaen te werden naer behoren. Ende desen tot geenen anderen eijnde dienende, willen wij v. l.

---

1) Van de twee minuten, die in het opschrift genoemd worden, is die van 9 Juli slechts eene woordelijke herinnering aan de vroegere, met bijvoeging dat de advertentie herhaald werd omdat alle antwoord was uitgebleven. Intusschen staat op die tweede minute nog aange-teekend: „Niet gesonden”, en bij de vermelding van 4 Juli, als dag-teekening van den eersten brief, staat op den kant: „8 Iulii”. Waaruit volgt, dat de brief van 4 Juli bij vergissing tot den 8en Juli is blijven liggen, en dus reeds den volgenden dag niet herhaald kon worden. Uit de tweede minute zijn in den boven afgedrukten brief vijf woorden gesuppleerd, die in de eerste blijkbaar vergeten waren.

hiermede in de bescherminge des Heeren beuelen. Geschreuen in den Haghe desen 4 Iulii 1586.

v. l. goetgunstige broederen ende mededienaren Dienaren des woorts ende Ouderlingen alhier in den Nationalen Synodo vergadert, ende wt alder naeme, Iacobus Kimedoncius electus huius Synodi praeses, Wernerus Helmichius huius Synodi scriba.

d. „*Credentie vande kercke van Leijden voor haer Gedeputeerde inde sake van de procedure vande excommunicatie Caspari Cool., daer ouer sij haer beklachden, 11 Iulii 1586*”, *nl. voor de predikanten Petrus Hackius en Christianus van der Wouwere en de ouderlingen Tijmen Jakobsen en Joris Andriessen* (O. A., Nr. I, 3, blz. 417).

Wij dienaers ende Auderlinghen der kercke Iesu Christi, Binnen Leijden, Betuyghen mitts desen voor een ijeghelijck, die desen sullen sien off hooren lesen, Dat alsoo seker verschil dese kercke heeft, met den Sijnodo, ende den ghenen die welcke tanderen tijden een Lidmaet deser kercken, Als Caspar Coolhaes, Sonder haerlieden behoorlijck te Respecteeren, hebben gheexcommunicert, Soo ist dat wij Soo deur verwillinghe deses kerckenraets, ende de Broeders des Sijnodij voorseijt eerst alhier de saecke voor sekere ghedeputeerde (die hier binnen Leijden gheweest sijn) is ghebracht, Waer door dat endelijck de saecke ghebracht is tot den Sijnodum, vergadert sijnde Rechtevoort inden Haghe, om welke saecke, ende de Beswaernisse der kercke, inde Sijnode aldaer voor te gheuen, den wederpartij daer teghen te hooren, ende eijndelijck des Sinodij officie te imploreren, Soo veel de saecke der kercke belangt, Onvermengt de saecke Iasparij Coolhaes die wij ons in gheenen deel aantrecken te verantwoorden, maer laeten hem sijn eijghen stuck verdedighen, ende om sulckes als voorseijt bijden Sijnodum te verhandelen, ende laeten decideren, alles naer Godes Woort ende Ordeninghe aller wel ghereformeerde kercken, Gheuen wij met desen volcomen macht ende Authoriteit den Eersaemen

onse Metbroeders D. Petro Hackio ende D. Christiano vande Wauwer Dienaers des Woorts, ende Tijmen Iacopsen ende Ioris Andrisen Auderlinghen deser kercke; Daer in haerlieden ghelooue toeghestelt te worden, Als off wij teghenwoordich waren. Aldus ghedaen in onsen kercken radt desen xi^{en} Iulii anno 1586.

V. D. Medebroeders

MATHEUS PLATEUOET.

IACOP VALNAER.

e. „*Handelinge inden synode generael inden Hage 1586, Tusschen De kercke van leyden ende Die van den Synode provinciael van hollant gehouden tot Haerlem*”: de aanklacht van de Kerk van Leyden (O. A., Nr. I, 3, blzz. 471—476).

Aenspraeck der Kercken van Leijden tegen den Synodum Provinciael tot Haerlem gehouden anno 1582.

I. De Kercke van Leijden proponeerende haere aenclachte seijt (onder behoorlicke protestatie) dat, alhoewel sij eerst ende voor al haer grotelicks te beclagen heeft tegen den Synodum Nationael gehouden tot Middellburch anno 1581, van wegen dat deselfde buijten behoorlicke procedure haer heeft vervordert last te gheven anderen classen ende Synoden, af te snijden ongehoorder saecke een publike persone deser onser kercken tot Leijden.

II. Ende datselfde buijten weten ende willen derselfden Kercken, so sonder die oock daerover gehoort te hebben etc.

III. Maer de aenclagers dit voorbij gaende, als tegenwoordich haere actie intendeerende voor sodanige die moghelick henselven nyet en souden willen laten ghebuijcken tot Richters over tgunst in den Nationali Synodo besloten is; doch tot u. E. goetbelieven haer gedragende om oock tselfde te remonstreeren so het noot doen sal: Beclagen haer grotelicks voor ditmael alleen over tjene daerin sij vercortet zyn vanden Synodo provinciale Anno 1582, gehouden tot Haerlem: Ende dat namentlick in desen navolgende poincten.

Ten eersten.

III. Dat de voorss. Synodus tegen eene sodanige persone, die in meerdere qualiteijt synes ampts halven behoorde gerespecteert te zyn, ende daerom wel met alle voorsichticheijt behoorde geprocedeert te hebben, opdat nijet tegen de aert der liefde ende alle behoorlicke pro-

cedure nijemant hem en soude moghen beclagen, te meer dat sulcks geschiedende de kercke lichtelick in trouble soude gestelt mogen werden.

Ten tweeden.

V. Dat oock sulcks is gedreven ende geexecuteert buiten weten ende willen ia tegens danck ende vriendelick begheeren der voors. kercke tot Leijden onder dewelcke de Excommunicandus sorterende was, die doch nijet langer als acht dagen (doordien dat hij Excommunicandus van huijse gereijst zynde nijet en konde van des Synodi concept ende besluit so haestelick onderrichtet worden) van de voorgenomene ende geeffectueerde excommunicatie opschorssinge versocht.

Ten derden.

VI. Dat oock sulcks is ghedaen buiten consent des Eersaemen Raets des voors. stadt Leyden: Twelcke hoeverre het behoort te ghelden sal hieronder geinsereert worden.

Ten vierden.

VII. So en is oock nyet gevolcht in dese procedure tbesluit des voors. Nationalis Synodi tot Middelburch, ghelyckmen inde acten des-seldden Synodi sien mach: lujdende aldus.

Maer en heft nyet geobtempereert (denoterende desen Excommunicandum), Daerom vier onliggende classen ende eyndelick de Provincie van SuytHollant bevolen te procedeeeren tot excommunicatie gradatim, si perstat in inobedientia. — Want de twee onder den vieren gedeputierden Classibus teweten Rynlant, ende Hage, hebben haer tegen sodanige maniere van procedeeeren geopponceert, also dat de andere twee Delft ende Haerlem oock nijet na tbesluit des Middelburchsen Synodi selfs en hadden behoort voort te varen.

Ten vijfden.

VIII. So willen wij gaerne voorbij gaen der cortheyt halven hoe de Classis vander Goude ende de Kercke van Dordrecht in desen deele haer hebben gedragen ende genoechsaeem verclaert gheen deel te willen hebben aen dese onoordentlicke procedure, als wij tself wel kunnen doen blijcken so het nodich zyn sal.

Ten sesten.

IX. So willen wij oock voor dese reyse nijet aenroeren (ten ware de noot sulcks vereijshde) een sulck boeck (in naeme des Synodi uytgegeven) daermede wij aenleggers ons nijet weynich bevinden beswaert te zyn, als in veelen stucken de waerheyte ghemist hebbende, waerdoor wij dan swaerlick gegraveert ende bij veelen vromen gediffameert zyn.

X. Ende overmits dat dan de Kercke voors. sustineert gherechtelick, dat gheen kercke oft oock veel kercken, particuliere provinciale ofte oock Nationale Synodi macht hebben, yemant te excommunicereen, ten

ware dan dat deselfde wettelick procedeerden, namentlick ende principallick achtervolgende den regel Christi, oft oock in conformité van dien, tbesluit des voors. Synodi nationalis tot Middelburch articulo 62 ende sequentibus ende quaestione 43.

XI. 1°. Ende dewyle nu de Kercke van Leyden sustineert dat de eerste Gradus in desen regel nyet en is van de Excommunicanten geobserveert:

XII. 2°. Ende genoegh bekent is dat het bevel Christi Dic Ecclesiae nyet en is achtervolgt, want daer noijt clachte van wegen des Excommunicandi is voor de Kercke van Leyden ghedaen:

XIII. 3°. Ghelyck so weynich oock voor den Rynlantschen classe onder welcken Leijden met haeren dienaren als litmaten van dien sorterende is:

XIII. So infereren de aenclagers mitsdesen deselfde procedure als onbehoorlick ende tegen rechte forme Christelicker discipline gedaen voor nul ende gheener weerde gehouden te moeten werden.

XV. Want onwederspreekelick is het dat men hadde behoort de voors. trappen op te gaen, eer ende al voor men de sake op den Particulieren Synoden, ende volgents op den Provinciaelen (twelck gheen van beyden en is geschiet) ende eyndelick op den Nationalen Synodum hadde moghen brengen.

XVI. So dan de clachte voor de kercke van Leyden ghecomen, ende de voors. persone met Godswoord van haer onghelyck overweszen zynde obstinaet ware gebleven, soude het der voors. kercke toegecomen hebben, ende was haer ende nijet anderer kercken ampt tegens hem te procederen gradatim na behoiren.

XVII. Maer (also boven geseyt is) het is verre van daer gheweest datmen de kercke van Leijden in desen hadde gerespecteert, also datmense oock nyet weerdich en heeft geacht gehadt om haer te voldoen int tjene daerin sij haer beswaerde; nyet tegenstaende sij tselfde tot verscheydenen reijsen vriendelick ia met bidden ende smeecken heeft versocht, te weten oft men oock (voorbij gaende de onordentlicke (so wij die achten) procedure) suffisante oorsake heeft gehadt om een sodanige personam publicam als de geexcommunicerde is, op een sodanige wijze te excommuniceren.

XVIII. Om welcker aller voors. redenen willen cortelick gherepeteert, 1°. Namentlick dat nijemant buyten consent ende bewillinge syner kercken, te meer so dat geschiet sonder contentement ende believe van syne wettelicke overheijt wesende litmaten der Kercken vereenicht ende coniunct metten Kerckenraet.

XIX. 2°. Dat oock na vermoghen des Middelburchschen Synodi besluit gheen kerckendienaer buyten consent synes classis geexcommunicert mach worden.

XX. So heeft haer de kercke van Leyden als tegenwoordige aenclagers met recht te beclagen, dat een sodanige publike persone ende litmaet haerder gemeente buijten haren ia des geheelen classis van Rynlant, ende meer anderen classium ende kercken, ende nyet met willen des Eers. Magistraets in qualité als voors. geexcommuniqueert is worden.

XXI. Twelck alles, dewyle het tot seer quaden sijne ende nijet alleen tot denigratie ende verachtinge van onse voors. kercke tenderende is, maer oock in onbehoorlicker consequentie soude mogen getrocken worden:

XXII. So ist dat wij achtervolgende ons ampt nijet en moghen tolereren ende met stilswijgen laten voorbij passeeren.

XXIII. Daerom oock nadat de Kercke van Leyden voors. nu in vijfde iaer tot verscheijden reysen toe so mondelinck als schriftelick aengehouden hadde, is eyndelick de sake so verre ghecomen door seec-kere Arbiters van beijden partijen te dien eynde versocht ende beropen, van welcken oock eenige hier in dese vergaderinge tegenwoordich zijn, dat sy den twaelfden Martii laestleden tot Leyden vergadert vande richteren over dit geschil te constitueeren hebben besloten: dat dese tegenwoordige vergaderinge als richteren aenhooren zouden een sodanige conclusie vande Kercke van Leyden voors. als aenclagers tegen den verweederen des voors. Synodi souden worden geintenteert.

XXV. Twelck als nu doende daertoe de dach dienende is, concluderen uyt den voorverhaelden redenen, ende die in productie der saecken tot meerdere kennisse souden moghen ingebracht worden: 1° dat de voors. aenleggeren sullen worden verclaert haer wel beropen te hebben ende de Synodus oft verweederen qualick geprocedeert ende daerom haer procedure geannahileert te zyn,

2°. Haer imponerende alsulcke Honorable emende, als u. E. uijt der merite van de saecke ten exempel van anderen sullen vynden te behooren, ende dit alles dienende tot reparatie ende restauratie van onse Kercke in deser onbehoorlicker procedure nyet weynich geledeert zijnde.

Implorerende mits desen het officie van u. E. na uijtwysinge goddelicker schrifture ende aller billicker equiteyt etc.

f. „*Handelinge*” enz. (gelijk sub e): *Minute van het verweerschrift van wege de Provinciale Synode* (O. A., Nr. I, 3, blzz. 457—465) ¹⁾.

Aende Heeren Presidenten by syne Excellen. gecommiteert, ende aenden gantschen Synode

1) Aan dit verweerschrift is blijkbaar veel zorg besteed. De oor-

der gevnieerden provincien in Sgrauenhage vergadert.

I. De gecommiteerde vanden Prouncialen Synode van Hollant gehouden anno LXXXII voirdeden, gesien hebbende de schriftelicke aenclachte byden kerckenraedt van leyden als clageren tegen de handelinghe des voirss. Synode aen v ouergegeuen;

Seggen dat sy, omtrent vyer iaren geleden, met den kerckenraedt van leyden wel hadden willen in minlicke communicatie treden, ouer de swaricheden, die zij clagers pretendeerden geuonden te hebben int boeck van wegen des voirss. Synode aldoen vutgegeuen, tot bericht vande excommunicatie ouer Caspar Kolhaes gedaen: Ende dat sy te dien eynde presenteerden te compareren inde eerste tsamencoompste der Classe van leyden; Maer de clagers en hebben noyt haer clachten willen openbaren tot noch toe;

Dwelck nochtans (onder correctie) hen wel betaemt hadde; Want mogelick doir mondelicke onderwysinge, ende minlicke onderhandelinghe der clageren beswaringhe hadde mogen wechgenomen ende voirder onrust geschout geweest zijn.

II. Maer nadien de minlicke communicatie nyet en heeft konnen vanden clageren verworuen worden, ende de saecke soe verde nv gecomen is, dat zij haer aenclachten voir uwe E. ingebracht hebben, soe is genoech dat uwe E. vande goetwillicheyt der gecommiteerde des Synode prounciaels syn geaduerteert, dat het namelick by hen nyet en heeft ontbroken, om de clagers minlick te onderwysen ende tot vrede te arbeyden, ende sullen de gecommiteerde mitsdien de rechtmatige handelinghe des Synode prounciaels verantwoirden, biddende uwe E. (nadient anders nyet heeft willen syn) deselue antwoirt goetwillichlick aen te horen.

III. Inden eersten seggen de gecommiteerde voirss., Dat den staet deser handelinghe is te ondersoecken het onrecht dwelck de clageren

---

spronkelijke redactie is hier op vele plaatsen geheel omgewerkt; en wel zóó, dat onderscheidene handen aan dit stuk hebben medegewerkt, o. a. die van Corputius en Cornelii. Aan hen is het denkelijk ook te danken, dat deze minute (met het vorige sub *e* afgedrukte stuk) is bewaard gebleven; blijkens hetgeen voorkomt in den brief van Corputius aan Cornelii van 17 Aug. 1586 (W. d. M.-V., S. III, Dl. II, blz. 262): „De aenspraeck dier van Leyden mette cladde van onse antwoirt hebbe ick, maer ick achte dat nyemant die beter bewaren sal als wy; nyet-temin hebt ghy 't alsoe besloten te geschieden, soe sal ick se Helmichio seynden; latet my weten, anders behoude ick se”.

hen seggen aengedaen te syn, daer mede, dat sy voir bygegaen syn int excommuniceren van Caspar Kolhaes, ende met vutgeuen des boeckrens handelende van desseluen caspars excommunicatie: ende nyet om te examineren de saecke Caspars Kolhaes. Want de clagers dicwils betuycht hebben, dat sy sich syner saecken nyet en willen aennemen, maer die hem selfs laten verantwoirden, dwelck sy oyck noch voir uwe E. verhaelt hebben. Daeromme sy gecommiteerde verstaen ende duydelyck vutdingen in desen handel caspars saecke nyet te willen mengen, ende dat hier mede denseluen Caspar nyet te voirdeel sal geschieden.

III. Antwoirdende dan opt I^e, IIe ende IIIe articulen der aenclachte, Hoe wel de clageren schynen aldaer voir by te willen gaen de actie, die sy pretendeeren tegen den nationalen Synode van middelborch, nochtans dewyl doer haer schryuen tegen denseluen Synode eenich quaet achterdencken soude by uwe E. mogen ontstaen, soe segghen de gecommiteerde dat tot haerlem op de handelinge des nationalen Synode wel is gelet geweest, maer nyet beuonden eenige onbehoorlicke, dan ter contrarieren eene rechtmatige ende christelicke procedure; Dat Caspar genoech verhoort was, ende dat de kerckenraedt van leyden wetenschap heeft gehadt, dat inderf synode nationael met Caspar van syne boecken gehandelt soude worden; Dat oyck deselue synode sunderlinge begeerde, dat vut de kercke ende Classe van leyden eenige gedeputeerde haer vergaderinge bywesen souden; Maer datter was gecomen excusatie, dat de magistraet van leyden was verhinderende, dat yemandt van leyden totten synode soude trecken; Dat nergens gebleken is, des kerckenraets ende classe wille nyet geweest te syn, dat de Synode nationael met Caspar soude handelen, maer dat wel het contrarie soude blycken, waertnoot, alst nyet en is, want al en waert haer wille nyet geweest, soo en was nochtans daeromme een synode nationael nyet schuldich syn ampt te onderlaten.

V. Maer ouermits de Heeren Staten van Hollant van alle desen eenmael hebben geoordeelt na genoechsamer verhooringe der saecken, geschiet door sekere commissarissen vut haren collegie ende noch twee raedsheeren vut den Prouincialen rade, soe en behoort dit byde clagers nyet weder in stryt getogen te worden. De sententie der Heeren staten staet van worde te worde geinsereert int boeck des Prouincialen Synode van Hollant pag. 71, ende de gantsche handelinge voirde voirn. commissarissen wort te voren verhaelt int selue boeck pag. 52 ende voortaan. Is te verwonderen dat de clageren met soe rechtmatige ende autentycke handelinge hen nyet willen laten vernuegen.

VI. Opt IIIe antwoirden de Gecommiteerden, dat tot Haerlem voirsichtigheyt gebruyct, den aert der liefde na getracht, ende behoorlick proceduren gehouden is, in goeder conscientien, soe veel God

wysheyt gegeuen heeft, om nyemanden eenige oorsaeck van clagen te gheuen, ende is daer besondere ooghenmerck genomen, dat de troublen, die meest doir onreyne leer inder kercke Gods worden verwecket, mochten ophouden, ende een yegelick gebracht worden tot eenicheyt des geloofs, in dwelck (hoe wel de clageren dat nyet mercken oft mercken willen) sy nochtans gespuert hebben Gods segen, ende dat de handelinge tot Haerlem nyet verloren is geweest.

VII. Bekennen wel, dat gel. goede voirstanders der kercke dobbelder eere, nade leere des Apostels weert syn, alsoe ter contrarien de quade dobbelde schande verdienen, ende dat die openbaerlick sondigen, openbaerlick oft int aensien van allen gestraft moeten worden, op dat andere vreesse hebben. Daeromme een predicant sundigende tegen de reyne leere min behoort gerespecteert te worden om hem te verschoonen in syn onrecht, dan gemeene lidmaten der kercken, Om welcker oorsake de clageren tonrecht soo dicwils verhalen dat Caspar een publike persoon zijnde ende mits syn qualiteyt behoorde gerespecteert te worden.

VIII. Opt Ve articule antwoorden wij, dat de clagers wel hebben geweten, dat de vergaderinge tot Haerlem mede beschreuen was om te spreken ende te besluyten vande excommunicatie Caspars coelhaes. Want de Classe van leyden daer toe goets tyts beschreuen, ende daer na noch met brieuen vut den synode vermaent is, datse haer gedeputeerde seynden soude. Dat de clagers nyemanden inde vergaderinge hebben gehadt, is haer eygen schult geweest, maer sy en kunnen geen onwetentheyte voirwenden.

IX. Ende oft schoon den clagers, soe sy seggen, nyet te danck oft buyten haren wille is geschiet, Dat Caspar is geexcommuniceert, soo en is doch daeromme de saecke nyet onrecht. Want oft sy nemmer meer bij een rechte saecke haer wilden laten vinden ende deselue toestaen, soe en moet daerom de Synode syn ampt nyet nalaten, als bouen. Nyettemin sal nyet beuonden worden, dat de clagers aenden Synode hebben verclaert mondelick oft schriftelick, dat het tegen haren wille was, Caspar geexcommuniceert te worden, noch oyck dat sy eenige wettige redenen bygebracht hebben ter contrarie; Dwelck indien sy gedaen hadden, soude de Synode die redenen ouerwogen hebben voirde excommunicatie; Maer nu komen sy te spade querelieren, besondere nadien sy doen ten anderen mael beschreuen syn geweest als voir, met vutgedructe waerschouwinge, datmen haer presente begeerde, om te sien hoemen in caspars saecke handelde, ende daer na te mogen rapporteren met wat oprechticheyt gehandelt ware.

X. Doen was het tyt geweest Christelick voir te stellen, indien de Classe van leyden int gemeyn, oft de clagers (onder deselue classe ressorterende) int particulier yet hadden gehadt, tot voirstandt des

rechts haerder kercke, oft tot onderwysinge dienende, waaromme men Caspar nyet en hadde behooren te excommuniceren, oft oyck waeromme tselue op een ander wyse behoorde te geschieden.

XI. Petrus Hackius (soe hy schryft) inden name des kerckenraedts heeft wel een cleyn briefken gesonden aenden synode recht des avonts spade voirde excommunicatie, dwelck geruert is int voors. boeck pag. 84 linea 21, Maer daer by is gestelt wat oorsaecken de Synode beweecht hebben voort te varen.

XII. Ende sekerlick nadien Caspars hartneckige onboetueerdigheyt ouervloedich was gebleken: aengesien hy selue noch gebeden was te verschynen, doir den seluen bode, die syne gedructe sentbriueen hadde gebracht, ende nochtans nyet en was verschenen, maer nyet passende opden Synode utgereyst: ende doordien de clagers nyet de minste hope gauen, noch konden geuen van eenich teecken der bekeeringe, soe en was dat geen oorsaecke om de excommunicatie te schorssen, maer soude gesciet hebben om de vergaderinge (die scheyden moste), als nyet utgericht hebbende, te spot te stellen; sulcke maniere van doen heeft de kercke Gods nyet.

XIII. Euenwel is oyck wel aen te mercken, dat de clagers geene van haer clachten, diese nv voirstellen, doen voortgebracht en hebben in haren voirs. brieff, dwelck nochtans doen de rechte tyt was, ende is nv te spade: Want sy vut den brieff aen Casparum doir den Synode geschreuen opentlick verstonen, dat de Synode in meyninge was voort te varen. Hadden sy eenich recht gehadt, om de excommunicatie te beletten, doen hadden zijt mogen doen: Maer dewijle zijt doen geswegen hebben, soo arbeiden zijt nu te vergeefs de excommunicatie doir sulcke middelen sinisterlick te beuechten. Hadden de clagers liefde tot de kercke Gods ende om swaricheyt te verhinderen gehadt, doen was het tyt hare medebroeders inden Synode te waerschouwen, met onuoorsichtige ende onordentlicke handelinghe nyet voort te varen, Maer deen noch dander nyet gedaen hebbende, staet uwe E. te bedencken met wat billicheyt de clageren nv voortcomen.

XIV. Opt VIe, Seeght de Synode nyet van nooden geweest te syn tot de excommunicatie, te hebben voirgaende consent des magistraets van Leyden, en vinden oock int clachtschrift nyet geruert, hoe verre tselue behoorde te strecken, hoe wel de clagers seggen sulx onder geinsereert te hebben.

XV. Maer nyetemin is warachtich, Dat de magistraet van leyden vande vergaderinge des Synode ende der oorsaecke van dien wel geweten heeft, ende nochtans geen intercessie en heeft gedaen, oft oorsaecke voortgebracht waeromme de excommunicatie opgehouden soude behooren te worden; daeromme en helpt den clagers nyet, dat sy seggen ar. XVIII datter inde magistraet syn, die litmaten syn der

gemeente, vereenicht ende conijunct met den kerckenraedt: want sy dan als litmaten, oft als mede kerckenraedt in dat werck hen behoorden te dragen ende wat sy hadden doen by tydts voir te stellen.

XVI. Bouen alle desen is warachtich, datter vande magistraten van eyden vyff gedeputeerde by het gantsche verhoor (geschiet voordien voors. Heeren commissarissen vanden staten) tegenwoordich waren, ende de handelinge met Caspar doen Christelick ende behoorlick verclaerden, als int boeck te sien is pa. 66 linea 23.

XVII. Is noch warachtich dat de Hooge ouerheyt (onder ende byde welcke de magistraten van leyden hare voorseyde vyff gedeputeerde hadden) heeft by haren oordeel verclaert, dat die vanden Synode op de censueren tegens coolhaes soudien mogen procederen, sulcx als sy lieden na Gods leere ende Woorde beuinden soudien te behooren, pa. 71 linea 14.

XVIII. Opt VIIe articule is d'antwoorde dat de Synode emmer gevolcht heeft tbeslyt des Nationalen Synode, gradatim tegen Caspar procederende, soe verhaelt is int boeck pag. 72 tot aent eynde pa. 77.

XIX. Tis waer dat de Classe van rhylant (mitsdien hare credentie was gelimiteert) tot beslyt der voirstellinge Caspars nyet en heeft gestemt, ende in bedencken heeft gestelt, dat Caspar nyet excommunicabel en was, ende dat het der kercke van leyden nyet proffytelick en was: Maer de andere drie classen hebben contrarie bericht gedaen ende besloten, inde procedure volgende de meeste stemmen voort te varen, als int boeck pag. 73 lin. 14 te sien is. Ter seluer tyt is de saecke caspars selfs wederom ouerwogen, in presentie vanden gedeputeerden vanden classe van leyden, daer aff deen was Ioris andriess, een ouderling der kercke van leyden, die te voren mede tegenwoordich was geweest, met noch eenen Diaken, byde verhandelinge der saecken voordien Heeren commissarissen pa. 53 l. 3.

XX. Mits welcke ouerweginge der saecken ende mits het voirgen. oordeel der heeren Staten de gedeputeerde der Classe vanden hage eendrachtelick met den anderen twee Classen van haerlem ende delft haer stemme gevuecht hebben, datmen Casparum voorstellen ende tegen hem procederen soude. Daeromme seggen de clagers met grooten onrecht, dat Classe vanden hage haer heeft geopponneert.

XXI. Opt VIIIe Antwoort de Synode, dat de contrarie van dien blijft vut den brieff der Classe vander goude geruert int voors. boeck pag. 80 lin. 31. Daer by is warachtich, dat noch onlanx de Classe vander goude daer toe beschreuen synde, heeft helpen deputeren de gecommiteerde, die dese saecke inden name des Synode tegen de clagers soudien verantwoorden.

XXII. Alsoe antwoort oyck de Synode aengaende de kercke van Dordrecht, Dat beijde de gedeputeerde der Classe van dordrecht syn

geweest vut den kerckenraet van Dordr^t, die tot de excommunicatie haer stemme beide hebben gegeuen, ende hyde Synode gebleuen zyn tot den eynde toe: Heeft oyck de voors. kercke de sententie vande excommunicatie, als mede de gantsche Classe, voir goet bekend.

XXIII. Hoe wel het den clageren in haren voirnemen geen recht en gheeft, dat Classe van rhylant nyet mede gestemt heeft, noch oyck recht soude gheuen al waert warachtich, dat vande Classe vander Goude ende vande kercke van Dordrecht hyde clageren geschreuen wordt, Want die Classe ende kercke te bestraffen souden syn, ende euenwel recht gedaen souden hebben de andere classen die volgende Gods Woort ende kerckenordeninge tquaet van haer gedaen hebben.

XXIII. Opt IXe seeght de Synode nyet te konnen antwoirden, mits dien de clageren geen specificatie der onwaerheyt voortbrengen; nyet-temin betuycht de Synode met willen geen onwaerheyt te hebben laten schryuen: weet hem noch geener te bedencken: heeft oyck nyets gedaen, om de clagers te diffameren.

XXV. Maer hier heeft de Synode veel meer oorsaeck hem grootelick te beclagen, dat nyet alleen Caspar koolhaes (die hem vande kercke afsonderde) maer oock de clagers opentlick, heymelick, mondelick ende schriftelick, de prouinciale Synode (diens reputatie sy billicke behoorden voir te staen) hebben gediffameert, als off deselue een boeck vol logenen vutgegeuen hadde ende syn ten lasten gecomen op XX, XIII, oft XII logenen, daer sy nochtans vriendelick gebeden synde, tot noch toe nyet eene en hebben willen aenwysen; alsoe en behoortmen inder kercken Gods nyet te handelen.

XXVI. Maer het ware billick ende Christelick geweest, datmen voir sulck lantgeschrey den synode de verhaelde onwaerheyt hadde aengewesen. De Synode en soude nyet obstinaet syn geweest, maer soude der waerheyt plaetse hebben gegeuen, ia is noch bereyt, indien lapsu calami, doir quaet bericht, onuerstandt oft oyck vergetentheyt ergens gemist ware (desmen hopet neen), den clagers goet genuegen te doen, ende te bewysen, dat de oprechticheyt oueral gesocht is geworden.

XXVII. Opt X^e articule bekennen de gecommitteerde des Sijnodi, dat de regel Christi ende goede kerckenordeninge in alle excommunicatien behooren gehouden te worden. Maer de Synode heeft inde gantsche handelinge hem beneersticht, om die te volgen, hem nyet schaemende, doen de noot sulcx verheyschte, de gantsche handelinge schriftelick te openbaren ende met den druck gemeen te maecken, bereyt zynde altyt voorder rekenschap te gheuen.

XXVIII. Opt XIe is de antwoordt, Dat de regel Christi Mathei 18 eerstelick ende eygentlick spreekt de priuatis peccatis et contemptoribus priuatarum admonitionum. Maer die eerste trappe der vermaninge en is nyet van nooden in sonden die publyck ende van harer nature wege

de gantsche kercke aengaen, als daer is de sonde van caspar, int vutgeuen syner boecken gecommiteert: Want daer cesseert si peccauerit in te frater tuus, veni et argue eum inter te et ipsum solum; Maer de sonde staet alreede in dien grade, dic ecclesiae, dewyl de kercke nyet behoeft geaduerteert te syn per gradus, maer selfs de sonde als publyck weet ende daeromme dien volgende haer ampt behoort te doen.

XXIX. Vuecht nyettemin de Synode hier toe, dat vut de plaetse Mathei XVIII (hyde clageren geallegeert) opentlick volcht, dat in publicis peccatis, wanneer by yemanden obstinate verwerpinge der christelick vermaningen (hem hyde kercke gedaen) bevonden wort, alsdan deselue eyntelick als een heyden ende tollenaer gehouden moet worden, ^{ia} soe veel te meer, als de openbare sonden meer schade doen, dan de heymelicke oft besondere, ende dat sonder aenschouw der persoonen, dwelck de Synode den clageren Christelick te bedencken geeft, om dieswille sy hen laten duncken, dat Caspar nyet te excommuniceren was, om der qualiteyt syner persoonen, oft om andere oorsaecken, die sy hen inbeelden, sonder dat nochtans de Synode anders eenichsins in Caspars saecke alhier wil treden, dwelck bouen vutgedingt is, ende hier weder geprotesteert wort.

XXX. Dat Caspars sonde publicque was, ende nyet alleen de kercke oft Classe van Leyden, maer alle de kercken van hollant ende van alle andere onliggende prouincien aenginck, is openbaer ende behoeft geen bewysinge, Waeromme oyck die sonde schier in allen instructien der gedeputeerden opden nationalen Synode te middelborch innegebracht is ende in bedenckinge des Synodi gestelt tot wechneminge der algemeener argernisse: gelyck aldoen oyck ingebracht is van anderen persoonen, die van gelijcken om t' uijtgeuen van boecken te vermanen waren, welcke doen vermaent synde eenige haer schult bekent hebben ende van dwalinge afstandt gedaen, noyt sulcx geproponereet hebben, als de clagers hier doen.

XXXI. Hoe wel die clachte meer Casparum selfs, als den clageren soude toecomen.

XXXII. Maer nochtans de Synode hout het daer voir, dat emmer wel yemant onder den Predicanten ende kerckenraedt van leyden is geweest, die mishagen hebbe gehad aende materie der boecken Caspars, als ooc dat hy (sonder aen synen kerckenraedt ende Classe te voren raedt te vragen) deselue boecken, tegen de kerckenordeninge, in druck heeft vutgegeuen: Ten ware de Predicanten ende kerckenraedt nv clagers lieuer hadden te bekennen dat sy hier inne nyet eens haer officie en hebben gedaen, die dat soe nau in anderen syn verheysschende; oft datsy wilden bekennen (dwelck arger ware) dat de saecke hen nyet vermanens weert heeft gedocht: oft (dat noch quader ware) dat het vutgeuen der boecken met haren weten ende wille by casparum gedaen

soude syn. De Synode hopet emmer dat het des gantschen kerckenraedts werck nyet en is geweest, anders sy tsamentlick culpabel, ende onbequaem souden syn om anderen te vermanen.

XXXIII. Het soude oyck vreemt luyden, Dat de Classe int gemeen, oft emmer eenige van dien, Casparum nyet vermaent souden hebben, Datter nergens een Kerckendienaer oft gemeen litmaet syn officie aen hem soude hebben gedaen.

XXXIII. Het sy daer mede hoet wil, soe blyct nochtans in actis, ende soude wel naerder blycken waert noot (alst nyet en is), datter vermaningen syn gedaen, ende mishagen gethoont is, soe verde, dat de saecke is in dispute gecomen voirde arbiters tot leyden, omtrent een iaer voirden Synode nationael [van 1581], ende dat vut dier oorsaecken in der sententie arbitrael daer van vutdrucklick mentie is gemaect, nyet dat die saecke byde arbiters afgedaen oft voor goet bekent sy, maer dat Caspar in dat stuck der vutgegeuen boecken hem onderwerpt den Classen, Synoden etc., als int boeck pa. 23 circa finem verhaelt is.

XXXV. Opt XIIe ende XIIIe brengt de gantsche handelinge het contrarie mede, daeromme te verwonderen is waeromme de clageren sulcx schryuen, Daert nochtans warachtich is, dat de Synode nationael vut hare vergaderinge heeft geschreuen aende Magistraet ende Classe van leyden pa. 43 ende 44, ende voirtaen doorgaens soe veel blyct, dat sulcks byden clagers nyet en behoort voortgebracht maer der waarheyt plaetse gegeuen te worden.

XXXVI. Opt XIIIe Seeght de Synode, dat daer qualick geconcludeert wort ende gebout sonder fundament: Hebben dan de clageren anders nyet, om de sententie der excommunicatie te bevechten, soe moetse onbeschadicht in haer weerde blyuen.

XXXVII. Opt XVe is onwedersprekelick, nadien het stuck vande boecken Caspars den Synoden by arbitrale sententie was onderworpen ende dewyl het oyck een gemeene saecke was, alle de kercken deser Natien aengaende, dat daeromme geen andere trappen van kerckenraedt, classe, noch Synode particulier opgegaen behoefden te worden, Ende dat de Synode nationael wel gedaen heeft de saecke by der hant nemende. Hoe wel dit alles den Synode prouinciael nyet eygentlick te verantwoordten staet, want het syn clachten tegen den nationalen.

XXXVIII. Opt XVIe Bekennen wy, dat het der kercke van leyden, ende by gebreke van haer, den classe wel toestont, de saecke caspars byder handt te nemen: gelyck oyck de Synode particulier van middelhollant (daer onder leyden doen ressorteerde) by gebreke vande kercke ende classe tselue wel hadde mogen doen: gelyck daer na by gebreke van desen allen de Synode nationael gedaen heeft.

XXXIX. De Synode houdt oyck daer voir, Hadde de kercke van

leyden oft Classe haer deuoir gedaen, om casparum te onderwysen ende tot bekeeringe te brengen, oft in val van hartneckicheyt hem geexcommunicert, alle kercken inden Synode nationael vergadert synde, souden wel te vreden syn geweest, rustende geerne ende veel lieuer van tgene andere voir haer (diet wel toequam) behoorlick ende wel vutgericht souden hebben, dan dat sy wat onnoodichs souden hebben willen roeren.

XL. Maer soe verde de clagers inder saecken nyet en hebben gedaen, syn sy oyck niet doende noch begeeren sy nyet te doen, oft vinden sy mogelijk nyet behoorlick oft practicabel by haer te doen, tsy om verscheyden geoelen onder haer, oft doir verhinderinge vande magistraet oft anderssins, soe en mogen sy nochtans nyet qualick nemen, dat de Synode nationael ende doir desseluen commissie de Synode prouinciael haer ampt gedaen hebben, ende en konnen sy nyet clagen, daer doir yet vercortet te syn, ten sy hen wee doet, den quaden te weeren.

XLI. Opt XVIIe seegt de Synode, Dat sulcx nyet beuonden en sal worden, Maer ter contrarien datmen neersticheyt heeft gedaen de clageren vanden onrecht in Caspars boecken begrepen te onderwysen, Maer oft sy het onderwys nyet hebben willen aennemen, oft nyet konnen verstaen, dat en hebben sy nyemanden als haer seluen te wyten. Daer syn twee persoonen inden name der clagers geweest byde handelinge voirde Heeren staten, pag. 53, een is tegenwoordich geweest doen de vyer classen vergadert waren, pag. 73, ende voirt doorgaens worden bewysingen gestelt datmen de clagers heeft begeeren te onderwysen. D. Danaeus, Sarauia, flagius ende meer andere en hebben sulx aen haer nyet laten ontbreken. De clagers hebben nv soe lang gehadt het vutgegeuen boeck, daer vut sy onderricht hadden konnen nemen, hadden sy leerachtich willen syn. Maer het mach syn, dewyl het nyet allemans werck is, datter eenige zijn inden kerckenraedt, die de onreyne leer vut de reyne nyet en konnen onderscheyden: andere gecorrupereert doir een vooroordeel, konnen qualick daer aff scheyden; het soude oyck mogen syn, dat eenige de ooren voirde waerheyte sluyten, dwelck de Heere wille verhoeden. Maer soude de Synode moeten toeu en de nalaten syn ampt te doen, tot dat sulcke alle seeghden hen genoech gedaen te syn, soe en soudet met de kercke Gods nyet wel staen. Maer euenwel hier inne is onnoodich voordert te treden, ouermits de clagers hebben geprotesteert Caspars saecke nyet aen te willen nemen.

XLII. Opt XVIIIe en XIXe articulen is voren genoech geantwoort. Dan daer inne abuseren hen de clagers, dat sy voirworpen het LXII articule vande kerckenordeninge van Middelborch, gemerct de meyninge aldaer is dat gheen kerckenraedt alleen tot eenige excommunicatie sal treden, dan by voirgaende aduys der Classe. Want de Synode, ouer-

mits eenige kerckenraden nyet genoehsaem met bequame mannen beset syn, achtet nyet stichtelick datmen de gewichtige handelinge der excommunicatien op eenen besonderen kerckenraedt alleen sal laten staen, om misbruyck te verhoeden.

XLIII. Maer daerom en is nyet gemeynt noch geordineert, Dat een synode nationael (wanneer de kennisse van saecken hem toecoompt, als in desen, vut redenen bouen geallegeert) nyet en soude mogen doen excommunicatie sonder de Classe daer onder de dienaer ressorteert yerst aen te sien ende haer consent te moeten hebben, soe de clagers schynen te willen sustineren: geenssins, maer veel meer ist te seggen, nadien de Synode vindet, dat een classe mach excommunicatie doen, dat soe veel te meer veel classen, ia veel prouincien mogen tselue doen, gelyck de Synode prouinciael vut veel classen, ende de nationael vut veel prouincien bestaet.

XLIII. Nyetemin de Synode nationael ende prouinciael respectiue en hebben noch Classe noch kercke van leyden vutgesloten, maer veel meer by alle haer handelinge begeert ende toegelaten, ia dat wel te mercken staet, heeft de Synode nationael ter contrarie de classe van leyden mede gedeputeert, neuen de andere drie classen, om tegens Casparum gradatim te procederen, Ende beyde de synoden Nationael ende Prouinciael hebben de Classe van leyden gebeden ende vermaent, datse doch, nyet tegenstaende de voorgebrachte excusatie, by komen wilden, gelyck bouen verhaelt is. De schult is dan nyet der Synoden, maer der Classe van Leyden, datse nyet by gecomen en is, om haer behoorlicke te quyten.

XLV. Mach oyck wel aengemerct worden, Dat Caspar al te voren vyerdalff maent van synen dienst byden Heeren staten afgestelt was, ende daer doir tot de classique vergaderingen geen toeganck meer en hadde, ende tot het ressort [?] van dien niet en behoorde.

XLVI. Soe veel aengaet die XLIII Vrage inde particuliere questien des synode nationaels, en connen de clagers haer daer mede nyet behelpen, Want dië gheeft alleen aduys hoe een kerckenraedt sal handelen met eenen dienaer die inder leer suspect is, ende de vermaninge syns kerckenraets nyet aen en neemt, namelick dat alsdan de kerckenraedt die saecke sal brengen aende classe, Maer daer en wert den Synode nyet geproscribeert, dat wanneer deselue openbare onreynne leer in vutgegeuen boecken geuonden heeft ende de delinquant geen schult wil bekennen noch hem beteren, dat alsdan de synode de saecke de saecke moeten brengen nederwaerts aenden classe. Dit is claer genoech. Maer dewyl de clageren haer met dit articule tegen den Synode behelpen, ende daeromme geen ignorantie konnen pretenderen, soe ware te wenschen dat de clagers dit aduys dwelck hen eygentlick aen ginck, int werck hadden gestelt na behooren.

XLVII. Het XXe, XXIe, XXIIe en behoef oock geen voirder antwoort, Dan dat het de Synode daer voir houdt en hopet dat nv ter tyt nyet alle de predicanten Ouderlingen ende Diakenen tegenwoordich in dienst synde, hen stellen als clagers, maer indien noch voirder moeyssel gedaen soude worden ende de clageren met dese antwoert hen nyet laten genuegen, soe versoect de Synode, dat de kerckenraedt hem sal verclaren oft sy al tsamen de clachten tegen den synode gedaen, gestaen ende voirder veruolgen willen.

XLVIII. Indien de clagers gediffameert worden, soe sy schryuen, dat geschiet nyet doir den Synode, maer doir haer selfs tegensprekinge, dat sy met eene rechtmatige handelinghe hen nyet en laten genuegen.

XLIX. De synode heeft geen sorge, dat het quade consequentien maecken sal tgene by hen in caspaers saecke gedaen is, maer ter contrarien veel goets, ende noch meer goets voortbrengen sal, wanneer hen de clageren te vreden houden met dese onderwysinge. Maer soe de clageren noch persisteren ende blyuen by haer ongefondeert voirnemen, dat mocht quade consequentien maecken ende in hartneckicheyt styuen den ghenen die mede in onreyne leer soude mogen syn beuonden, als Caspar Coelhaes. Dan de Synode hopet, dat geene kerckenraden na deser tyt sullen der clageren exempel volgen, als hen te willen opponeren tegen eenen gantschen Synode sonder eenich fundament.

L. Het XXIIIe en coomt nv oock nyet in consideratie, nadien dese Synode vergadert is, daer doirmen der gecosen arbiters nyet en sal behoeuen. Dan verhaelt wederom de Synode, dat het by haer oft haren gecommiteerde nyet en heeft gestaen, maer byde clagers, dat dese saecke noyt en is gecomen in minlicke onderhandelinghe, die dicwils versocht ende gepresenteert is, gelyck sy oock wel gewenscht hebben, datter een Synode generael oft andere vergaderinge ware gehouden geweest, onder de welcke de clagers hen hadden willen submitteren, om ten eynde te comen.

LI. Dit hebben de gecommiteerde geantwoort opte aenclachten langer als sy wel wilden, om uwe E. eenige openinge vander saecken te doen, doch soe cortelick als sy hebben geconnen, ende hebben genoehsaem bewesen, dat de Synode prouinciael voirsichticheyt gebruyckt, behoorlick geprocedeert, ende nyet tegen de liefde gesondicht heeft, ende daerom tonrechte aengeclaecht wert.

LII. Bidden dat uwe E. belieuen te oordeelen, dat de clachte ouer den Synode prouinciael byde clageren gedaen, onrecht is, ende dat daeromme den clageren beuolen sal worden hen voortaan stille te houden, ende in eenicheyt te vuegen met anderen kercken, arbeydende soe veel meer tot opbouwinge, als dese hare tegensprekinge ende afscheydinge vande gemeene kercken tot afbrekinge oorsaecke geueuen heeft.

LIII. Ende hoe wel secundum ius talionis ende nade mate daer sy den synode prouinciael mede willen gemeten hebben, vanden clageren Honorable amende geheyscht soude mogen worden, nochtans de wyle sulcke nyet kerckelick te syn geacht moet worden, ende de gecommiteerde in name als voor nyet en begeeren de clageren tot beschaminge te brengen (hopende dat emmer een deel meer vut onwetentheyft oft vut een gepreoccupeert hert heeft tegengesproken, als vut quade opset) soe salt hen genoeg syn, te mogen sien, dat de clagers door oordeel van uwe E. tot eenicheyft ende goet genuegen gebracht sullen syn.

LIIII. Alleen geeft de Synode den clageren noch eens in liefde te bedencken, oft het wel voecht, ende recht van hen gedaen is, Honorable amende te versoecken, van een richter, die doir commissie, van eenen meerderen, synen last in goeder conscientie nader beste wysheyft ende wetenschap, die hem God gegeuen heeft, sonder eenigen dolum malum oft quade practycken te gebruycken, tot dienst der gemeene kercken, tot synen grooten coste ende moeite vutgericht heeft. Want de synode achtet, dat sulcke richter behoort bedanct te worden, ende al ware schoon nyet alle voirsichticheyft by hem gebruyct hem geen hooger straffe pleecht noch can opgeleeght worden, dan dat syn oordeel wort getracteert ende verbeterd. Dat de clagers bedencken, oft sy wanneer yemant ouer hare kerckelicke handelinghe clagende ware, wel soe souden gerichtet willen syn. Eyntelick biddet de Synode, dat de clagers doch alle quade affectien, diese tegen hem oft eenigen vanden synen souden mogen by haer plaetse hebben laten nemen, willen afleggen ende dese antwoordt met saechtmoedicheyft gedaen ten besten opnemen lesen ende verstaen, om te comen tot een gewenschten eynde. De Synode wil voirtaen dbeste vande clagers geuoelen ende met hen goeden vrede houden, ter eeren Gods ende ophouwinge der kercken, gelyck de selue synode terstont nade excommunicatie Caspars, doir afgesondene Predicanten den kerckenraedt ende classe van leyden vriendelick hebben doen aanbieden.

God de Vader, een God des vredes, wille tot vrede synen segen geuen ende deser vergaderinge tot een goeden eynde wysheyft verstant discretie ende cloeckmoedicheyft verleen, Amen.

g. „*Credentie voor Christiano vander Wouwer ende P. Hackio, Dienaers tot Leijden inde sake van Casp. Coolhaes 18 Iul. 1586*”, door welke de Kerk van Leyden, volgens de acte van 17 Juli, deze twee gedeputeerden machtigde om aan de Synodale behandeling van de zaak van Coolhaes met volledig stemrecht deel te nemen (O. A., Nr. 1, 3, blz. 489) 1).

1) Van de in dit stuk genoemde acte van 17 Juli is noch het origi-

Wy dyenars ende ouderlinghen der kercke Chr. binnen Leyden, bekennen mits desen, dat wy, achtervolghende de acte vanden 17 Iulii laestleden, inden Synodo nv rechtevoort inden Haech verzamelt zynde gepasseert, Als dat wt onsen kerckenraedt twee persoonen gedeputeert moghen worden om ouer de anstaende handelinghe ten principale, naementlyck om te syen ende texamineren hoedanich Casparus Coelhaes inde lere is, te stemmen ende te ordelen benefens dye vanden Synode, Dat wy, segge ick, achtervolghende dese acte affgeveerdighet ende gesonden hebben wt het midden van ons twee onser mededyenars, als D. Christianum vande Wouwere ende Petrum Hackium, om in ende wt onsen name inden Synodum voors. te verschijnen, tanhoren, voortstellen, ende helpen decideren in ende metten Synodo, alletghene inder zaecke voors. ende nae luydt der acte vooren gehouden zal worden, Godes heylighe Woordt ende allen wel gestelden kercken conform ende gelyckformich. Bidden ende begheren oock, dat den Synodo voors. belyeue toetelaeten (waer toe wy bericht zyn van onsen mede-dyenars voors., dye dye acte voors. ons thuyt gebracht hebben, dat dye Synodus nyet qualijcken gesinnet is) dat noch twee onser medebroeders in deser zaecke als toehorers alleen, ende nyet als stemme hebbende, mochten toegelaten worden als met namen Tymen Iacobsen ende Iorys Andryes, Daarmede ons wt naeme onser kercke gheen cleyne vruntschap, lyeffde ende dyenst zal geschijen. Gedaen tot Leijden desen 18 Iulii 1586.

Wt naeme ende by laste des kerckenraets
tot Leyden,

---

neel noch een afschrift bekend. Maar de hoofdinhoud blijkt toch uit hetgeen van die acte hier wordt aangehaald. Het was door deze acte, en uitsluitend voor de daarin genoemde zaak, dat uit de Leydsche Kerk twee gedeputeerden feitelijk als leden der Synode opraden. Onbekendheid met deze ongewone en zelfs eenigszins zonderlinge, ten behoeve van Leyden gemaakte, schikking heeft W. te Water, C. Hooijer e. a. doen denken (zie boven blzz. 535 vgg.), dat de Haagsche Synode, nevens de vier provinciale gedeputeerden van Zuid-Holland, ook nog twee gewone leden had, die bepaaldelijk uit Leyden waren afgevaardigd; 't geen zeer zeker nog veel ongewoner en zonderlinger zou geweest zijn.

IJSBRANDUS TRABIUS Frisius

Verbi dei minister ss.

PIETER LANDEN [?] AUISSEN [?].

h. „*Minute van het verdrach tusschen den Prouincialen Synodum van Holl. ende de kercke van Leijden*”, d. d. 25 Juli 1586 (O. A., Nr. I, 3, blz. 467) ¹).

Also seker different ende misverstant geresen is geweest, ter oorsake vanden handel van Caspar Coolhaes, tusschen den Synodum Prouinciael van Hollant ter eenre ende de kercke Christi tot Leijden ter andere sijde, waerdoor verscheijden propoosten

1) Het hierboven afgedrukte stuk is eigenlijk een in het net overgeschreven afschrift van de minute, gelijk zij na een aantal wijzigingen geworden is: dat het volkomen nauwkeurig is, blijkt uit de vergelijking met het oorspronkelijke, nog al haastig geschrevene en veelszins gecorrigeerde ontwerp, dat in denzelfden foliant, blz. 545, te vinden is. In hetzelfde deel, op blz. 469, staat nog een ontwerp ter constateering van de herstelde eenheid; misschien de minute van een stuk, dat aan de gedeputeerden van Leyden voor den magistraat aldaar is medegegeven. Het is, na de daarin aangebrachte wijzigingen, van dezen inhoud: „Al hoe wel voor den Sijnode nationael der Nederlantschen kercken inden Hage eenige querelen van den kerckenraedt van Leyden waren gemoeuert tegen den Synodum prouinciael van hollant gehouden te Haerlem vut oorsaecke vande excommunicatie geschiet tegen Caspar Koolhaes; nochtans nadien door getrouwe neersticheyt ende arbeyt deses Synode, de saecke soe verde gebracht is, dat de voorss. Caspar Koolhaes goede onderwysinge aennemende, hem met den voorss. Synode versoent heeft ende tot een lidmaet der kercken christi opgenomen is, Soe ist dat beyde parthyen God den Heere van herten danckende ende haer verblydende dat een gewenschte eynde, daer op sy verclaerden alle beyde gésien te hebben, geuonden is, ende daeromme goetwillichlich tot vrede geneycht synde, all verschil affgesneden, ende tot goede eenicheyt ende vrede der kercken malcanderen de handt gegeven hebben, Belouende oock gesamentlic na den goeden raedt ende vermaninge des Synode, mette heren magistraten van Leyden de handt daer aen te houden, dat aen alle syden tgemeene werck in vrede gevordert worde, ter eeren Gods ende tot opbouwinge der gemeene kercken van hollant, Daer toe sy bidden dat God almechtich syne genade willen gheuen”.

so publijckel. als priuatel. te wedsijden sijn geuallen, ende verscheijden geschriften so int druck als bij geschrifte hinc inde sijn wtgegeuen: So ist dat de principale sake vanden voors. Coolhaes door Godes genade ter nedergeleijt sijnde, de voors. partijen God almachtich daervan gelooft ende gedanckt ende voorts henseluen met den anderen gereconcilieert, versoent, ende tot onderlinge eenicheijt ende broederlicke liefde begeuen hebben. Ten welcken fijne sijluijden oock ter wedsijden te vreden sijn, dat alle tgeen daer hier voren van gementionneert is, in verge-tenisse gestelt, ende met alle de voors. querelen ende verschil-len bij desen voor als nu doot ende begrauen ende als niet ge-schiet sal gehouden werden: Ende dit alles tot Godes eer, rust ende opbouwe sijner kercken ende stichtinge der lidmaten van dien. Actum in Sgrauenhage, desen 25 Iulii 1586, stylo nouo.

4. *Stukken in de zaak van Ds. Henricus Bulckius.*

a. *Authentiek uittreksel uit de Synodale acta van 12 en 31 Juli 1586* 1).

Extract.

Den 12 Iulii.

Sal den drien Classen van Dordrecht, Rotterdam ende Goude

---

1) Het bovengenoemde stuk, door Helmichius zelven geschreven en geteekend, is te vinden in het Oud-Archief d. N. H. K., Nr. I, 7. In den gedrukten Catalogus van het O. A. wordt uit dit gansche deel slechts één stuk genoemd, terwijl voorts (in navolging van het geschreven register) alle stukken tezamen onder drie nummers worden afgedaan, met geene andere aanwijzing, dan dat het „brieven, copiën en kladden” zijn, uit en vooral na 1619, de meeste „van niet veel belang” en velen „van minder of meer aangelegenheid”. Inderdaad echter zijn die stukken niet zóó onbelangrijk, dat zij het catalogiseeren (en dus eigenlijk ook het bewaren) niet zouden waardig zijn; gelijk b.v. reeds eenigszins blijken kan uit onderscheidene stukken die in deze uitgave opgenomen zijn of nog zullen worden; en er kan ook volstrekt niet van gezegd worden, dat zij bijna alle uit of na 1619 dagteekenen. Blijkbaar zijn zij nooit onderzocht; waaruit ook te verklaren is, dat in dit deel alle nummering en pagineering ontbreekt. Bij onderzoek is het aanstonds duidelijk, dat deze foliant de correspondentie bevat van

belast werden in de sake Henrici Bulckii, so die bij hen ouer eenige tijt aengeuangen is, tot finale Conclusie ende affhandelinghe voorts te varen. Ende het Boecksken bij hem wtgegeuen sal bij dese vergaderinge gecensureert, ende deselfde Censure den voors. Classen ouergeschreuen werden.

Den 31 Iulii.

Also Henricus Bulckius eertijts Dienaer des Woorts inden Nieupoort, ende daarna tot Montfoort int Sticht van Vtrecht, ende nu (so men verstaet) sonder Dienst woonende ter Goude, seker Boecksken heeft laten wtgaen, geintituleert, Affmalinge der nieuwen creature in Christo: sijn bij de vergaderinge wtgetekent dese nauolgende punten, als wesende principal. straffelick ende censurabel:

Ten eersten, daer hij seijt, fol. 2. *b.* linea 15 etc.: *Ia sommige Leeraers worden gecapittelt om dat sij geen gemeente op en richten na een wterlicke beschreuen ceremoniael forme:* kan men niet anders affnemen dan dat hij onnodich acht, bij den Predikanten een kercke vergadert, ende van den Secten afgesondert te werden onder een wterl. oeffeninge van Religie ende gebruyck van Sacramenten etc. waerwt, als oock wt tgeene hij elders int selfde Boecksken zegt, fol. 21. *b.* int ende, etc. be-

---

de Synodale Deputaten van Zuid-Holland uit de 16^e en den aanvang der 17^e eeuw: daarvan heeft nr. 1 van den Catalogus 136 stukken (blzz. 1—356), alle uit de 16^e eeuw; en nr. 2 en 3 hebben respectivelijk 17 en 21 stukken (blzz. 357—408 en 409—478), bijna alle uit 1619, over de handelingen met de Remonstranten in Zuid-Holland. — Voor diezelfde Synodale Deputaten was dan ook het hierboven afgedrukte stuk blijkbaar bestemd; en van hen zal wel afkomstig zijn 't geen er buitenop staat: „Handelinghe in de sake Bulkii in de welcke om der sake Hermannii [Herberts] willen vertoeft is”. Het extract is zonder twijfel gevraagd en gegeven in 1592, daar het voorkomt te midden van eenige andere stukken van datzelfde jaar, toen de zaak van Bulckius, die reeds van 1583 af zooveel moeite gegeven had (blijkens andere stukken in ditzelfde deel; zie ook b.v. de brieven van Helmichius aan Cornelii van 26 Juli/5 Aug. en 10/20 Sept. 1583 en 4/14 Jan. 1584, in de Werken der M.-V., Serie III, Dl. IV, blzz. 38—44), weér in kerkelijke behandeling was.

merckt kan werden, dat hij een quaet geoelen heeft van den wterlicken Dienst der kercken. — Ten tweeden, fol. 7. *b.* lin. 22 etc. schrijft hij *Dat een ieghel. menssche noch goet geschapen wort*, twelcke terstont verclarende, seijt daerop, *dat hij noch wert geschapen in den beelde Gods, na Gods gelijckenisse.* Waerinne hij den Leser rechtueerdige oorsake geeft om van hem te geoelen dat hij geen erfsonde en bekent inden kinderen: ten welken respect hem oock laet aensien van hem geschreuen te sijn tgeene fol. 12 *b.* lin. 10. 14. 15. staet, *dat de kleijne kinderen salich ende onnosel geschapen worden.* — Ten derden, fol. 22. *b.* lin. 24 etc. schrijft hij, *Dese* (namel., de nieuwe Creature) *gaet nu buten alle wesen ende begeerte des vleessches, so dat sij Gods geest (van Gods geest gedreuen Rom. 8) alleen in haer laet willen, geoelen, doen ende wesen, houdende den waren Sabbath, Hebr. 4.* etc. Waerinne hij scheidt buten den regel der H. Schrifturen, ende betoont hem te staen in die opinie, als off eenich menssche volkomen ende sonder sonde soude leuen in deser weerelt: waertoe hem oock laet aensien te strecken tgrundt hij schrijft fol. 23. lin. 26.

Om welke onschriffmatige spruecken, als oock meer anderen die geheel impertinent sijn, ende om de verdraeijsinghe der Schrifture wt haren natuerlicken sin (welcke in dit Boecksken beuonden wert, ende met namen fol. 14. *b.* lin. 24. van den Antichrist: item in de handelinghe des spruecks Ioel. 2. fol. 20. *b.* lin. 9. etc.: sonder hier te verhalen tgeene periculus geschreuen is van den vrijen wille, fol. 9. lin. 3. etc.; item fol. 13. lin. 10. 17. 18; item fol. 16. *b.* lin. 1. 2. etc.) ¹⁾,

---

1) In een anderen foliant van het O. A. d. N. H. K. (Nr. I, 3, blz. 499) is, te midden van allerlei stukken die op de Haagsche Synode betrekking hebben, nog een stuk met het opschrift: „Annotatien wth Bulkii boeck getrocken”, zeker ter Synode gemaakt door den daartoe aangewezen gecommitteerde. In dit stuk worden de bezwaren tot 13 punten gebracht, deels dezelve als in de Synodale acta, deels nog andere. Die andere bestaan in het volgende: fol. 2 zegt hij, „datter maer een bestendighe wetenschap is, naemelijck van Godt geleert te sijn ende in Godt te leeuven”; fol. 3 „verhaelt hy van een letterlycke

So oordeelt de Synode, dat het voors. Boecksken niet en behoorde geschreuen, noch wtgegeuen geweest te sijn, ende dat men de geene die tselue in handen krijgen, daervoor schuldich is te waarschuwen. In sonderheijt dat de drie Classes daertoe gedeputeert, doen sullen tot beterschap des Auteurs, ende tot stichtinge der kercken, als sij na kerckenoordeeninge beuinden sullen alderbest ende profijtelickste te sijn.

Geextraheert wt de Originale Acten des Synodi generael gehouden in Sgrauenhage an^o 86. ende is daemedede van woorde tot woorde accorderende.

In kennisse van mij als Scriba des Synodi

WEENERUS HELMICHIVS.

b. „*Minuite des briefs aen de Classe van Rotterdam van H. Bulkio etc. 31 Iulii*”. (O. A., Nr. I, 3, blz. 501).

Mededeeling van de Synodale besluiten van 10 en 31 Juli. Opdracht om daaraan te voldoen, „aengesien wij verstaen dat de voors. Bulckius zijne residentie tegenwoordelic heeft plaetse onder v lieder Classes”. En toezending der Censuren, „ten einde deselue hem van v. l. mitgaders van d'andere uwer Classen (aen de welcke v. l. sullen seinden oock een Copije van dese missiue ende acte) voorgehouden zijnde, hij zijn schuldt daer ouer bekennen mach ende met ware berouwe ende beteringe der Kercke voldoen”.

Schrift, ende een leevende werckende woerd Gods, doer welcke wij herboeren worden”; fol. 5 zegt hij, „dat wij het beginsel des weesens Christi in ons vast behouden”; fol. 8 „verstaet hy by tselve beeldt Gods, nae welcke de mensche geschapen is Christum selven”; fol. 17, b, zegt hij, „dat de christenen het weesen Christi betreffen koenen”; en fol. 18 zegt hij, „dat in den mensche gespuert kan worden een beginsel van Christi wesen”. Met betrekking tot bezwaren, die ook in de Synodale acta genoemd worden, staat in de „Annotatien” iets uitvoeriger: fol. 13 zegt hij, „dat de sonder noch daeghelycx nae synen vall wth den lusthoff getrocken wordt”; en fol. 14 „heeft hij een wonderlycke speculatie op die plaets Pauli 2 Thessal. 2 van den Antichrist, verstaende by den Antichrist die verdorventheyt des mensches”.

5. *Stukken in zake een particulier geschil te Dordrecht.*
- a. „*Copijē aenden Kercken raedt tot Dort*”: *minute van een brief der Synode, d.d. 5 Juli* (O. A., Nr. I, 3, blz. 511).
  - b. „*Copijē aende 4 mannen tot Dordrecht*”: *minute van een brief der Synode, d.d. 5 Juli* (O. A., Nr. I, 3, blz. 511).
  - c. „*Antwoort vanden Kerckenraet van Dordrecht, 6 Iulii 1586, R^a 9 Iulii*” (O. A., Nr. I, 3, blzz. 409 vgg.).
  - d. „*Antwoort vande 4 broederen van Dordrecht 6 Iul. 1586, R^a 9 Iulii*” (O. A., Nr. I, 3, blzz. 413 vgg.).
  - e. „*Copijē aende 4 Mannen tot Dort, Cornelis aertsen, Frants eyberts, Henrick vanden broecke ende Peter Iacobsen*”: *minute van een tweeden brief der Synode, d.d. 10 Juli* (O. A., Nr. I, 3, blz. 509).

Blijkens deze stukken was er een „different” ontstaan tusschen den Kerkeraad van Dordrecht eenerzijds, en de vier genoemde mannen, benevens Henrick van Soest en Iaques de Boot, anderzijds, door „oppositie teghen de verlatinge Christiani vander Wouwe ende aennemingē Ioannis Vossii zn.” (als predikanten); waren hierbij „woorden van iniurie (alsoo sij sustineerden) bij Iacob Frantsen teghen haer ghedaen inden kereckenraedt” (terwijl in het stuk sub *c* gesproken wordt van Balthen Franssen, uit Dordrecht, maar meest in Rotterdam, daar „hy inde admiraliteyt is gedeputeert”, als van den persoon die zou „geinurieert” hebben); en had de Classe uitspraak gedaan, waarvan H. v. S. en I. d. B. zich toen beroepen hadden op de particuliere Zuid-Hollandsche Synode, en van daar op de Nationale. In de stukken zelve vroeg nu de Nationale Synode eenige inlichting aan den Kerkeraad; verzekerde zij zich, dat de vier andere oorspronkelijke klagers niet mede appelleerden; en zond zij aan de laatstgenoemden eene dringende vermaning, „niet alleen in woorden maer oock in der daet te bewijzen”, dat zij wilden „alle beroerte des gemoets met ewighe vergetenheijt laten varen ende begraven”, en voorts „den handt des vreden in eenicheyt des gheloofs” metterdaad te onderhouden. Daar van dit geschil niet geheel ten onrechte in het stuk sub *c* gezegd wordt: „wy syn seer verwondert dat de onrustighe personen hen noch niet te vreden houden, maer uwe E. met hoogere ende gewichtiger saecken beladen, moeylick vallen, wy en ontsien ons met de saecke tot uwe E. kennisse te laten comen, maer bedrouft ons, dat uwe E. trouwe aerbeijt, ende de goede tyt met soo cleyne saecken, daer inne de clageren nyet vercortet en syn, misbruyct wort”, wordt er niet veel aan gemist, wanneer de nog al uitvoerige stukken hier niet in hun geheel worden afgedrukt.

6. *Stukken in de zaak der beroeping van Ds. Peter Jacobsz Taurinus van Schiedam naar Deventer.*

a. „*Brieff vanden Kerckenraet van Schiedam*”, d.d. 25 Juli, „*R. den 26 Iulii*” (O. A., Nr. I, 3, blz. 539).

Ghenade vrede van God onsen hemelschen vader ende Heere Iesu Christo Amen.

Zeer Eerweerdighe wyse Godsalighe heeren ende broederen inden Heere Iesu Christo, aenghemerct dat wy schuldich zyn volghende onse beroepinghe de oneenicheit onser kercke so haest alst ons moghelijk is wech te nemen, ende wy ten deele verhyndert zyn om zulkes te doene, vut oorsake dat wy uwe sententie die uwer E. aengaende de handel onser kercke van Schiedam ghegheuen hebt, niet en hebben een acte van die, noch oock den broederen ons noch niet ghesonden hebben de briefuen die uwer E. besloten hebt te senden, so an onse Eerbare Magistraet, so an den kercken Raet strecken altsamen om de vrede te voorderen, die den broederen wel wilden, datse alreede getroffen waere, So eyst dat wy dese onse zeer lieuen broederen namelijk Ian Willems ende Diercyck aertsen tot uwer E. ghesonden hebben om uwer E. vriendelick onse begeerte voor te draghen, ende oock te kennen te gheuen de stant onser kercke, bidden derhalfuen dat ghy de selue niet alleene ghehoor wilt gheuen, maer oock haer aengheuen ghelouen wilt, in het gene datse uwer E. anghueuen sullen, euen als oft wy altsamen teghenwoordich waeren.

Eersame lieue Godsalighe broederen in den Heere hiermede willen v den almoghenden God beuelen ende hem bidden dat hy de vergaderinghe wil bescencken met zynen heylighen Geest, op dat de selue in alles mach handelen ende besluiten dat tot zyner eere ende stichtinghe der ghemeynthe Godes mach dienen ende door Iesum Christum Amen. Actum vut Schiedam desen 25 Iulii 1586.

PIETER DE CARPENTIER Diener des woorts
vut name onses Kercken Raets.

b. „*Brieff vanden Magistraet van Schiedam aen den Synodum in Sgrauen Hage 1586*”, d.d. 25 Juli, „*R. den 26 Iulii*” (O. A., Nr. I, 3, blz. 541).

Geheel gelijkluidend met den gelijktijdigen brief van den Kerckeraad, behalve dat de woorden: „so an onse Eerbare Magistraet, so an den kercken Raet” (regel 10) veranderd zijn in: „zoe wy ende den Kercken Raet”; en dat hier de onderteekening is: „Die al uwe E. goede gunstighe ende geaffectioneerde vrunden die Borgmrs ende Regierders der Stede Schiedam”.

c. „Copie vande brieven aenden Magistraet ende kerckenraet van Schiedam, den [opene ruimte] Iulii 1586”: de minute van den brief der Synode aan den Magistaat (O. A., Nr. I, 3, blz. 495).

Erntueste eersame voorsienige wijze heeren, Wij en kunnen v. E. niet voorethouden mits desen, hoodat ons aenghedient is, die vorlatinge van Peter Iacobsen Taurinus V. E. dienaer inden worde Gods, van zynen dienst, om eene beroepinge die op hem ghedaen was bij die Stadt ende Ghemeijnte van Deunter aenteuaerden ende bij v. E. ende des Kerckenraedts voorweeten ende bewillinge, als oock by het aduijs des Classis naetekomen, Soo ist dat de vergaderinge deses Nationalen Synodi wel op de sake ghelet, ende verstaen heeft bij V. E. niet anders dan achteruolgende de ordinancie der Kercken duslange gheobserueert in deser sake ghedaen te zijn, in twelck voortaan te continueeren wij v. E. willen dienstelicken ghebeden hebben, Maer alsoo wij verstaen hebben door sommige, als mede wt het rapport van zekere dienaren wt deser vergaderinge daertoe besonder wtghesonden aen V. E. ende om vorder nae deser sake te uerneemen, hoo dattet geschapen was, dat, door de dimissie van Peter Iacobsen voorss., onder der Ghemeijnte ende borgerije in v. E. Stadt, groote alteratie onrust ende scheuringe lichtelick soude mogen verrijsen, indien hij van daer voor desen tijt soude vertrecken, hierom heeft dese vergaderinge des Nationalen Synodi raedtsam ende goet beuonden, dat de voorss. Peter Iacobsen bij v. E. ende der Ghemeynte tot Schiedam, noch blijuen soude sonder op desen van daer teuertrecken. Ende want v. E. als oock den Kerckenraet bij aduijs des Classis inde dimissie van Peter Iacobsen voorss., als ons te kennen gegheuen is, ho wel niet gherne, nochtans door ernstich ende gestadich aenhouden van die van Deunter, der welcke noodt om eenen Dienar des woordts te hebben groot is veroorzaect zynde, geconsenteert hebben, heeft oock dese Synode wt haeren name, ende om hierinne v. E. autoriteit ende reputatie voortestaen, geschreuen aenden Magistraet ende Kercke tot Deunter, verclarende dat, alhowel tuoorss. consent bij v. E. gegheuen was, nochtans raedtsam beuonden te zijn bij dese vergaderinge, om vrede ruste ende welstandt der Kercke Gods aen allen sijden, dat die onderlinge handelinghe van de voorss. beroepinge op Peter Iacobs voorss. niet soude int werck gestelt worden ende noch effect sorteren, verhopende ende betrouwende dat V. E. hier mede sal te vreden zijn. Wij hebben oock v. E. mits desen dienstlick willen bidden om des besten ende vredes wille der Kercke Gods, ghelyck tot noch toe bij v. E. gheschiedt is, aende ruste ende welstandt der Kercken Gods tot vorderinghe der seluen te willen hanthouden, daeraen Christo

Iesu groothen dienst, ende ons sonderlinge vriendschap van v. E. geschieden sal. Ernueste eersame etc. wij bidden Godt den Heere dat hy v. E. gheue een lanckduirende salich leuen ende een voorspoedich regiment. Gegheuen wt desen nationalen Synode in Sgrauen haghe desen [open ruimte] Iulii anno 1586.

d. „Copie” enz., als bij c: *de minute van den brief der Synode aan den Kerckeraad* (O. A., Nr. I, 3, blz. 496).

Met dezelfde mededeeling als in den gelijktijdigen brief aan den Magistraat, hoewel korter geformuleerd; waarop dan volgt: „Nochtans verclaren wij v. E. recht ende wel ghedaen te hebben obseruerende inde voors. sake de ordeninge der Kercke duslange ghebruickt, hebben oock hieromme geschreuen aenden Magistraet ende Kercke van Deunter wt onsen name haer E. verclarende tgeuoelen ende meijninge deses Synodi voor desen, ten eijnde v. E. bij haer buiten allen achterdencken van onordentlick gehandelt te hebben in deser sake souden moghen blijuen, Ende vermanen v. E. vriendtlick by desen dat v. E. den raedt ende aduijse van dese vergaderinge willen ten besten op nemen, ende in allet v. E. doenlick ende mogelijk soo bij de Magistraet als bij der Ghemeynte den vrede ende ruste der Kercke Gods te willen voorstaen, hanthouden ende vorderen, alsoo wij v. E. gantschlick zijn toebetrouwende”.

e. *Minute van den brief der Synode aan den Kerckeraad van Deventer, d.d. 1 Aug.; eerste gedeelte* (O. A., Nr. I, 3, blzz. 525 vgg.).

Eersamen weerde seer lieue broeders, Wij kunnen v. l. niet verbergen, hoe dat alhier in dese vergaderinge eenige borgeren van Schiedam gecompareert sijn wt den name vande Gemeente aldaer, versoeckende dat P. Taurinus, haren Dienaer van v. l. beroepen, hant soude mogen werden gelaten, verclarende dat in sijn vertreck ende verlatinge, die sij klaechden sonder voorweten der Gemeente geconsenteert te sijn, de ganssche Gemeente seere gealtereert ende ontrust was: Ende also wij na neerstich ondersoek van de gelegenheit vande sake door onse Ge-deputeerde derwaerts expressel. affgesonden ende na verscheijden verhoringe der partijen, alle omstanden wel ouerwogen ende ingesien hebbende, niet raedtsaem beuonden hebben dat de voors. Taurinus van daer voor dese tijt soude scheijden, wt oorsake dat, indien sulcks geschiede de ruste ende eendracht der voors. stadt pericliteren soude, dewijle daer alreede een groot vier ontsteken ende een schadelicke scheuringe geschapen was te rijzen, So ist dat wij niet hebben kunnen nalaten v. l. sulcks te veraduerteren, vrundel. begeerende dat v. l.

hierin de patientie met ons willen nemen, die wij wel geerne gesien hadden dat v. l. hiertoe hadde mogen voorsien worden indien tselfde sonder afbrueck ofte verstooringe van een ander hadde kunnen geschieden: gelijk oock ende de magistraet ende kerckenraet van Schiedam selue (wesende mede [?] Taurino willich om te volgen) sulcks niet heeft ontbroken, aen de welcke als oock aen dese vergaderinge v. l. Dienaer Bernherus ende Ouderling, haer wterste neersticheijt met aenhouden hebben gedaen: verhopende dat v. l. bij haerseluen wel sal weten te bedencken, hoe veele daeraen gelegen sij dat goede eendracht ende ruste gehouden werde, daerse is, besonder in materie van kerkendienst ende van Religie: ende dat lichtel. wert geschuert ende verstoort tgeen met grote moeijte daarna niet geheelt ofte gestilt kan werden: . . . . [?] om nochtans te betonen onse affectie tot v. l. ende sorge voor v. l. kercke so veel ons mogel. is, hebben wel willen bij desen v. l. aenwijsinge doen, opdat middeler tijt v. l. niet gansch ongehopen sinnen, dat v. l. sullen mogen versoeken tot leeninge voor den tijt van eenige maenden, D. Ioh. Damium D. tot Haerlem, v. l. bekende medeborger, ofte iemant van de kercke van Delft, of D. Corputium ofte Ierem. Bast[ingium] van Dordrecht (daervan eenige van ons alhier vermaent sijnde, haer tot sulcks niet weijgerich sullen laten vinden, voor so veele in hun is) ter tijt toe v. l. met eenige ander bequaem persoon sullen mogen voorsien worden.

7. *Stukken in de zaak van drie predikers, die te Deventer, met behulp van de Overheid en tegen het goedvinden van den Kerkeraad, in kerkdienst hadden willen komen.*

a. „Copie van den brieff aen den Raedt van Deventer 4 Iulii 86”: de minute van een brief der Synode (O. A., Nr. I, 3, blz. 527).

Copije.

Erntueste, hochgheleerde wyse voorsienige heeren ende goede vrienden, alzoo zyn Excell. komende in dese nederlanden wt besonderen last van hare Maiesteyt niet hoeghers ten herten ghenomen en heeft dan de beuorderinge vande Christelicke Religie ende voorstant der Kercke Godes om wt haer wech te nemen, alle schoeringe twiste ende oneenicheden, in der leere ende anderssins ten eynde van dien heeft wtgeschreuen ende beropen een Nationalen Synode der Dienaren ende ouderlingen der Kercken der gheunieerde Prouincien als een middel tot wechninge vande voorn. ende andere swaricheden altyt ghebruickt ende dieselue Synode inden haghe in hollandt nu in teghenwordicheijt vande gedeputeerde van zyn Excell., alsoo dat zyn Excell. alle daghe verwacht op desen gehouden wert ende wij verstaen hebben dat bij v. E. zekere

personen onlanx haer souden onderstaen hebben teghen ordeninge der Kercke ende den danck des kerckenraedts ende ghe woonlicken ghebruick eenighe nieuwicheden aenterichten ende haer inden dienst des woordts intedringhen v. E. autoriteit daertoe misbruickende haer onderstaen hebben, om welcke misusen welcke wij verstaen in Synodo particular inden quartiere aldaer aen v. E. geschreuen te hebben om alsulcke personen tot desen Synode Nationael te remitteren ende dat wt name van v. E. in de vergaderinge vande Staten aldaer eenighe communicatie soude gheuallen zyn, die voorss. ten ghemeynen kosten des landts herwaerts tot desen Synode te senden, ende dese vergaderinge euenwel vande aenkomste der vorss. op desen Synode noch niet ghebleken en is, ende nochtans alsulcke nieuwicheden ende swaricheden besonder in dese tyden, inden Steden voordien viant liggende zeer periculoes ende beswaerlick ziju, ende zyn Excell. gantschlick van meijninge is alsulcke inconuenienten wt den kercken ende volgens alsoo wt den ghemeynten ende borgeryen wechtenemen, ende hebben wij niet konnen noch willen naelathen v. E. ten besten ende dienste tot ruste ende welstandt der Kercke Godes, soueel in ons is in de vreesse des Heeren daertoe te arbeijden ende alle nersticheyt aenwenden, dat hierin soude moghen gheremedieert werden ende versoecken ende begheren hieromme aen v. E. mitsdesen dat v. E. ghelieue sonder lange vertreck ofte ophouden Carolum Gallum, Nicolaum Halterum ende Theodorum Siliginum, den welcken men verstaet teghen eenighe voorgaende afhandelinghe hen tebeuorderen noch in den dienst des woordts Godes tot onruste die wt sulx lichtelicken ontstaet in te steken, herwaerts te senden als voorss. is om tghene sij sullen hebben voor dese vergaderinge teuerclaren in vaster hope dat niet anders dan in alle billickeijit na Godes woordt, ende goede kercklicke ordeninge in de vreesse des Heeren met hen sal gehandelt worden, Wy willen oock middelertijt v. E. bij desen vriendtlick ghebeden hebben indien den kerckenraedt bij v. E. ijset hadde dienende tot afhandelinghe van desen verschil ende saken dat v. E. ghelieue denseluen den weete te doen om sulx aen dese vergaderinge ouer te schrijuen of daerinne te doen nae dat haeren goeden raedt sal gedragen ten eynde dat nae Godes woordt ende den ouden gebruick der eerste Apostolische Kercke tot goeden vrede ende welstandt der Kercke Godes ende borgerije bij v. E. in dese sake mochte versien ende gehandelt werden. Wy en twyffelen niet of v. E. sullen in desen haer deuoer ende neersticheyt aenwenden desen onsen versoeck ende christelick begheren naegekomen te worden ende mede vorsien ende versorgen dat alle twist ende oneenicheijit mochte voorghelkomen ende geslichtet worden, daertoe wy v. E. onsen dienst aanbieden als bouen.

Eerntueste hochgeleerde wyse heeren Wy beuelen v. E. hiermede

Godt almachtig ende bidden hem dat hy v. E. gheue een lange duirende leuen ende voorspoedige vreedtsame regeringe tot onderhoudinge ende bewaringe zyner Kercke ende onses alghemeynen Vaderlandts. Gegheuen in Sgrauenhaghe in hollandt den 4 Iulii stylo nouo anno 1586. Wt last ende name der presidenten gedeputeerden van zyne Excell. ende der gantsche vergaderinge deses Nationalen Synodi v. E. gonstige ende dienstwillige

Adolf van Meetkercken.

Adrianus vander Milen.

Iacobus Kimedontius D. Synodi electus preses.

Opschrift. — Erntueste, hochgheleerde wyse ende voorsienige heeren, Borgm^{en} Schepenen ende Raedt der Stadt van Deuenter onsen gonstighen heren ende vrienden.

b. *Minute van den brief der Synode aan den Kerckeraad van Deuenter, d.d. 1 Aug.; tweede gedeelte* (O. A., Nr. I, 3, blzz. 525 vgg.).

[Na het gedeelte, in deze Bijlage sub 6, e reeds opgenomen, volgt:] Aengaende voorts de questien ende swaricheijden van wegen sekere drie personen respectiue in v. l. kercke geresen, souden wij deselfde geerne alhier beslist hebben indien de voors. personen volgens het schrijuen van dese vergaderinge herwaerts gekomen waren, maer sulcks nu niet geschiet sijnde, is de affhandeling vanden gerefereert tot den particulieren Synoden van Ouerijssel, gelijk wij oock tselfde aen de Raedt der stad Deuenter verwittiget, ende daerbeneffens aen de drie personen voors. sekere vermaninge geschreuen hebben als na gelegentheit van een iegel. van hant. behoorlick ende gevoechlick beuonden is geweest. Latende daerentusschen v. l. weten particulierl. aengaende Nicolaum Halterum, die een iong man ende (so wij verstaen) van goeder hope is, dat wij wel goet vinden souden, indient mogelick is, dat deselue noch voor een tijt bij prouisie in de oeffeninge des dienstes bij v. l. getolereert mocht worden: ende dat v. l. tgeene daerin hij hem door sijne ionchheit bij faute van eruarentheit, ende mogelick van elders opgemaectt [?] sijnde, mach hebben misgrepen, int goede nemende, met hem beleefdel. willen handelen, gelijk v. l. na hare discretie wel sullen weten te doen, om hem niet den moet te benemen in het goede voornemen daer hij in getreden is, opdat hij teeniger tijt tot dienste der kercken Godes voorder gepromouert soude mogen worden, indien hij hem anders modestel. draecht ende hem van v. l. ten besten laet raden, gelijk hij daertoe van ons vermaent is: gedragende ons voorts tot tgeene Bernherus v. l. dienaer, v. l. sal weten te ver-

claren. Hiermede, Eersame seer lieue broeders, blijft den Heere beuolen ende twoort sijner genade. Gegeuen in Sgrauenhage, desen 1 Augusti, 1586.

c. *De brief der Synode aan den Magistraat van Deventer, d.d. 2 Aug.*

Deze brief, waarvan de minute in het Oud-Archief d. N. H. K. niet aanwezig is, is bijna geheel afgedrukt bij L. A. Nijhoff, Bijdragen voor vaderl. geschied. en oudheidk., Dl. VI (Ed. 1848), blzz. 153 vg. ¹⁾.

d. *„Responsum ad literas Caroli Galli apud Dauentrienses“: de minute van den brief der Synode, d.d. 1 Aug. (O. A., Nr. I, 3, blz. 521).*

Deze brief is in zijn geheel afgedrukt, behoudens eenige kleine onnauwkeurigheden, in de bovengenoemde „Bijdragen“, t. a. p., blzz. 154 vg.; naar het origineel, dat „Nomine Synodi“ was geteekend door „Iacobus Kimedontius, Syn. Praeses electus“.

e. *„Antwoorde aen Theodorum Siligineum“: de minute van den brief der Synode, d.d. 1 Aug. (O. A., Nr. I, 3, blz. 529).*

Eersame beminde broeder Theodore, wy laten v. l. weten wel ontfangen te hebben alsulcke twee brieuven als ghy an de synode alhier Sgrauen Hagen gheschreuen hebt, mits ook twee requesten van v ende wt vwen naem ghestelt an de magistraet van Deunter. Wy hadden lieuer gesien dat ghy in persoon selue ghecompareert waert, op dat wy vwe sake hadden mugen afhandelen ende ten goeden einde brengen, dewelck niet en heeft connen gheschieden alleen op sulcke missiue ende requesten, ouermits de brieuven niet en argueren somen gemeinlick seit, so dat wij deshaluen verorsakt zyn gheworden vwe sake te refereren aen de particuliere Synode der Kercken van Ouerysel, daer

---

1) De genoemde „Bijdragen“ geven t. a. p. (blzz. 125—161) eene verhandeling van P. C. Molhuysen over Carolus Gallus (Karel de Haan), een der drie bedoelde predikers. In die verhandeling, voor welke o. a. het Deventersche archief gebruikt is, wordt ook bericht, na de vermelding van den hierboven sub a bedoelden brief der Synode aan den Magistraat van 4 Juli: „De regering zond hierop zekere requesten en beslotene missiven van deze personen over, alzo zij zelve, bij gebrek van teergeld, niet konden komen, met verzoek, om in de oneenigheid onder de kerkedienaars te voorzien“ (a. w. blz. 153).

v. l. dieselue sult mugen veruolgen, so ghy breeder daerin begeert ghedaen te hebben. Doch de voors. vwe missiuen ende requesten onder ons gelesen zynde, en hebben wy niet willen laten v mitsdesen ons geuoelen daervan ouer te schryuen ende te verwittigen tot vwen besten, als namelick dat ghy niet en behoordet also gheschreuen te hebben met sulcke passie ende verbitteringhe als vwe brieuen metbrengen, ende het behoorde v wel ghenoech gheweest te hebben v eigen sake modestelick ende behoorlick te verantwoorden, sonder so oopenbaerlick te criminieren den persoon van vwen metbroeder Bernero, dwelck niet en betamt voor de Christenen, in sonderheit in sodanige publike solennele vergaderinghen. Aengaende tgene hy van vwen persoon te kennen gegeuen heeft alhier om v daerop te ontbieden tot verantwoordinghe te doen, wij sien wel dat ghy tselue al te hoog zyt nemende ende wegende doch en is tselue anders niet gheweest in effecte, dan tgene wt v eigen schriften af te nemen is. Ten anderen so en hebben wy wt v eigen schriften ende andersins wt de extracten van de acten wt den consistorieboeck aldaer, noch onlancks vanden kerckenraedt aldaer aen ons ghesonden, anders niet konnen afnemen ende verstaen, dan dat ghy daer, van vwen dienst gheorloft zynde, selfs met approbatie van die vanden magistraet, ende met v eigen handtteikinghe ende bewillinghe, nochtans niet te min ghearbeidt hebt om tegen v eigen conuentie ende onderteekeninghe weder in den dienst te komen of daerin te continueren, ende dat alles tegen den danck ende wille van den kerckenraedt, vwen toevlucht nemende tot die vande kerspel ende andersins, dwelck wy niet en konnen verstaen recht van v ghedaen te zijn, maer dat ghy veel meer schuldich waert tbesluit eenmael ghenomen ende met v eigen onderschryuinghe beuesticht, getrauwelick na te komen sonder iet daertegen te attenteren tot onruste van der ghemeinte ende tegen ordeninghe. Daerom willen wy v. l. vermaent hebben daervan af te staen ende lieuer te arbeiden om elders een plaetse te crygen, ende wel toe te sien dat ghy niet door onvoorsichtigen handel vwen persoon ende dienst de ghemeinten niet onaenghenaem maect, dwelck lichtelick gheschieden soude. Denckt aen de vermaninghe vanden wysen man, dattet beter is een handt vol met ruste, dan een huise vol met onruste, ende dat wy veel moeten doen ende verdragen om den vrede van ons ende van anderen, in sonderheit van der ghemeinte Christi. Wilt dit dan besorgen ende nakomen, ende en sorgt so seer niet voor v eigen als het wel schynt dat ghy doet. Wy moeten op Godt ende op zyn ghemeinte sien, ende Christo dienen niet om des loones wille, maer als van reiner herten, ende moeten voorts onse sorge op hem werpen, want hy voor ons sorgt. Dit en hebben wij lieue broeder niet willen laten v ten besten te schryuen ende te vermanen. Ende dese tot geenem anderen einde dienende, blyft

hiermede den Heere beuolen. Datum in Sgrauen Haghe den 1 Augusti, stylo nouo ter synodale vergaderinghe, 1586.

f. „*Responsum ad Nicolaum Halterum Dauentriensem*”: *de minute van den brief der Synode, d.d. 2 Aug.* (O. A., Nr. I, 3, blz. 523).

Vermaning tot zedigheid, vredelievendheid en geduld, vooral met het oog op zijn jeugdigen leeftijd; opwekking om nu nog niet af te zien van den kerkedienst; en aandrang om dien te zoeken langs den ordelijken weg.

8. „*Minuite des briefs uan recommandatie uan die uan Vlaardinghen aen de Staten uan Hollant, 25 [?] Iulii 86*” (O. A., Nr. I, 3, blz. 503).

Voorstelling van den treurigen toestand te Vlaardinghen, waar de afgebrande kerk niet verder herbouwd was dan de opbrengst der ge-collecteerde gelden toeliet, en waar men zich nu reeds langen tijd had moeten behelpen met eene zeer onbruikbare loods, terwijl ook de predikant nog geene vaste woning had; met verzoek aan de Staten, om door hunne autoriteit bij de Overheid van Vlaardinghen de kerk aldaar in dat een en ander te willen helpen.

9. „*Credentie voor Damium, ende Modetum, inde sake van Vianen*”: *de [blijkbaar in Augustus] gecorrigeerde minute van het Synodale stuk, d.d. 11 Juli* (O. A., Nr. I, 3, blz. 413).

Ghemerckt alle dyngen in de Gemeente des Heeren ordentlick ende stichtelick behooren toe te gaen ende daer en teghen de Synode vernomen heeft eenige disordre voorhenen sich toegedragen te hebben in den lande van Vianen gelijk oock noch tegenwoordich de predikanten van denselfden Lande hun van de naestgeseten Dienaren affgesondert houden: dwelckes om te remedieeren met bequaeme middelen, So ist dat de Synode lettende op de eere Gods ende stichtinghe syner Gemeente, gecommitteert heeft, ende midts dese committeert die Eersame D. Hermannum Modet ende D. Ioannem Damium dienaers des goddelycken woordts tot Wtrecht ende Haerlem respectiueelyck, te samen ende int besonder, om met de doorluchtige Churfurstelicke Gnade van dese saecke te communicieeren op dat de Predicanten met autoriteyt van haere Churf. G. daertoe gebracht mogen worden, om haer te conformieeren met andere welgestelde Kercken naer wtwijsen van de gemeene kerckenordeninge wt Godes woordt daervan gestelt ende by syne Excell.

geapprobeert. Biddende daerom datmen dese voerss. personen tsamen ende besonder volcomen gelooff wille geuen in alles, wat sy des aengaende by haere Churfl. G. ende haren Raeden sullen proponereen, nyet min als off wy altsamen present ende tegenwoordich waren. Actum in onse Synodale vergaderinge desen 11 Iulii 1586.

10. „*Brieuven vande Kercke van Bergen op tZoom aenden Synodum van den 15 Iunii ende den 2 Iulii 1586*”¹⁾.

a. *De brief van den Kerkeraad aan de Synode, d.d. 15 Juni, met voorstellen over de kerkenordering* (O. A., Nr. I, 3, blzz. 533 vg.).

Eerweerde, gheleerde ende Godtvruchtighe mannen; Alsoo wy verstaen hebben, dat den xxien Iunii 1586 een generael Synodus gehouden wordt inden Haech, ende dat alle de Dienaeren des Woerds ende KeerckenRaden gehouden zyn, die de waere Religie lief hebben ende beminnen, mondelick ofte schriftelick ouer te seynden tghene zy noodich achten aldaer verhandelt te wesen; Soo ist dat wy in onse arme verdrietelicke stadt, Berghen opten Zoom, maer eenen Dienaer hebben [*lees*: hebbende], die wy sonder schade qualick een huere ofte twee zouden connen derfuen, het ghene ons noodich geacht heeft, schriftelick hier senden; Ten eersten dat wy noodich achten dat het plaetaet vande policie van Zeelandt gansch onderhouden zal worden, met verbeteringhe van tweedde artyckel onse meenighe [*sic*] ghestelt: Item zoo worden by desen verboden alle onbehoorlicke vergaderynghen, ende hoement verbeteren zal, hebben wy hier neffens t'artyckel onse meyninghe ghestelt: Item soo wordt by desen verboden alle onbehoorlicke vergaderinghen by daghe ende by nachte, heymelick als openbaer, die onder t'decxsel van eenighe Religie gheschieden, ofte anderssins binnen de steden ofte ten platten lande, te weten dat niemant wie hy zy, mans ofte vrouwen personen, en vervoordere alsulcke vergaderinghe te houden ofte frequenteren, op de pene van zes Carolus guldens voor elcken persooene te verbuerene, die daer beuonden zullen worden, ende den weert vanden huijse schuere ofte plaetse daer de zelue vergaderinghe gheschiet vyffentwintich Carolus guldens, ende dit alles voor de eerste reyse, Ende voer de tweedde reyse, soo wel voor de voerss. personen die inde ver-

---

1) Buitenop, aan de zijde van het (gedeeltelijk afgescheurde) adres, staat, behalve dit opschrift, ook nog: „R^a et lecta 11 Iulii”. Uit den inhoud blijkt, wat de oorzaak was, dat deze twee brieven gelijktijdig, en dan eerst den 11 Juli, ter kennisse van de Synode gekomen zijn.

gaderinghe commen, als den huijsweerd, dubbel, ende voort op arbitrale correctie. Voort dat wy achten dat daer by gheuoecht dient de straffe der schandelicker eedsweerders, ghelyck Carolus de vijfde louelicker memorie ghedaen heeft;

Nopende die Keercken ordeninghe int generael Synodus begrepen tot Middelborch gehouden, behaecht ons gansch wel, maer ons dynckt (onder correctie gheseyt) datmen behoort een Corpus discipline te maecken, dat van alle Nederlandsche Keercken onderhouden zal wezen, daer doer veel schandalen ende arghernissen sullen geweert wesen, ofte datmen aenneemt t'ghene by Martino micronio saligher ghedachte in drucke naeghelaeten is; Aengaende de orden opde schoelmeesters ende schoelvrouwen te houden, vinden wy seer bequaeme, t'placaet ofte ordonnantie byde Staten van Zeelandt daerop ghemaect; Ten laetsten houden wy voor gantsch noodich, dat alle Diaconen ofte Dienaers der aernen zoo wel als de Ouderlinghen van ende vuyt de Lidmaten der gereformeerder ghemeynten sullen vercoren wesen, ende alle die godderen der armen deur heur behoorden vuytghedeelt te worden; Dit gheresolveert ende volbracht wesende doer de hooghe Ouericheijt, daer toe de macht haer van Godt ghegheuen is, en twyffelen wy niet ofte dese boose weerelt sal haer aengesicht moeten veranderen, ende doer Godes genade, veel oprecht bekeert wesen, Hier mede . . . [volgen de heilbeden] . . . Met haesten vuyt Berghen opten Zoom desen xvten Junii a^o 1586 Vuyt onsen Keerckenraedt der voorn. stadt, by ons, Iacob baselis, Cornelis heyndrixssen, Hans van Caster, Marcus mertenssen, Paschier hambrechtssen,

IAN VAN CASTER.

b. *De brief van den Kerkeraad aan de Synode, d.d. 2 Juli, in antwoord op de brieven der Synode, hoofdzakelijk over het geschil dat de Leydsche Kerk en Classe had met Ds. Jacobus Baselius* (O. A., Nr. I, 3, blz. 535).

Wy hebben v. E. brieuen ontfanghen den eersten Iuly, Ende den tweedden der seluer maent desen cleyne antwoerde ghesonden, De vergaderinghe bedanckende dat zy onser met schryuen ghedencken, Te meer dat wy geen brieuen aengaende tverdachtvaerden tot den Synodum voer dees tyt van niemant ontfanghen en hebben. Desen brief voors. aen het Synodum ghesonden zynde, is vanden viandt ghenomen, doen looris Adriaenssen vuyt den Haech, gheuanghen was, Daerom wy andermael aen den Synodum onse meyninghe zenden, ende zeer vriendelick de vergaderinghe bidden, datmen ons niet qualick wil afnemen, dat wy gheen Ouderlinck mede seynden, de oorsaecke is, dat wy nu aerbeyden om middel te cryghen tot onderhoudinghe van den dienst

des woerds ende tot reparatie van onse keercke, ende wanneer wy de saecke een weynich bereyt hebben, zoo sullen wy binnen eenen dach vyff ofte zesse, eenen onser Ouderlinghen senden; Ende in geualle datter niemant en quaeme doer eenich beletsel (de wyle men hier den viandt verwacht) Soo versoecken wy aen de vergaderynghe, dattet de mannen belieuen ons een Copie Authentijcq van de handelynghe des Synody te seynden op onse costen, Opdat wy onsen keercken handel daer naer moghen reguleren; Nopende de zaecke onses Dienaers, tuschen die Leydensche keercke ende Classe, ende zyns persoons, hy onderwerpt hem midts desen, het oordeel des generalen Synodi, ende latet by zyne verantwoordinghe blyuen, Niet twyffelende de Mannen zullen onpartydich op alle zaecken ryepelick letten, Hier mede . . . [volgen de heilbeden] . . . Met haesten vuyt Berghen opten zoom desen IIen Iulii 1586.

Vuyt onsen KeerckenRaedt der voors. stadt by ons

JACOB BASELIS Sone van Ioris d'oude.

IAN VAN CASTER.

MARRIK MERTENS.

CORNELUS HENRICXZ.

11. *Stukken in de zaak der Kerk van Utrecht* ¹⁾.

a. „*Minute des briefs aende Kercke van Vtrecht, 16 Iulii*”;

---

1) In de beide hierboven afgedrukte stukken zijn, ter plaatse waar van de Kerkenordering gesproken wordt, de vijf woorden: „ende alreede bij zijne Excell. geaprobeert”, op den kant bijgevoegd, met dezelfde hand (die van Arnoldus Cornelii) als waarmede de stukken zelven geschreven zijn; en voorts heeft de brief aan den Magistraat wel aan de buitenzijde de dagteekening van 16 Juli, maar in den brief zelven is daarna 6 Augustus ingevuld. Deze brief heeft ook de eigenhandige onderteekeningen van den praeses en den scriba der Synode. Blijkbaar zijn dus deze brieven reeds den 16 Juli opgesteld; die aan den Magistraat is toen ook in het net geschreven en geteekend; maar daarna zijn zij blijven liggen tot 6 Augustus, toen de approbatie der Kerkenordering door Leicester er kon worden bijgevoegd; en de reeds gereed zijnde brief aan den Magistraat, die wegens die bijvoeging toch moest worden overgeschreven, is toen als minute bewaard bij de minute van den brief aan den Kerkeraad. — Als dagteekening van het Utrechtsche accoord van vereeniging staat in beide stukken duidelijk „25 April”. Bij P. Bor Cz. (Hist. der Nederl. Oorlogen, Boek XXI, blz. 111 v.g.; in de uitgave van 1680, Dl. II, blz. 838) en bij J. Trigland (Kerckel.

eerst verzonden, met kleine wijziging, den 6 Aug. (O. A., Nr. I, 3, blz. 507).

Genade ende ureden door I. Christum.

Eersame, voorsienige, lieue broeders inden Heere, Wij connen v. l. niet bergen hoe dat de gedeputeerde op dese Sijnode van wegen der kercken des Stichts van Vtrecht, uwe mededienaers, ons hebben verhaelt in welcker voege de swaricheit inder Gemeente tot Vtrecht aldaer ouer lange geweest, door Godes genade wechgenomen is: hebben ons oock lecture gedaen vande artijckelen des Accoorts den 25 Aprilis laestleden stylo ueteri bijde kercke aldaer aengenomen ende gepasseert, waerinne de Sijnode seer is verblijt geweest, in aenmerckinge dat van dese goddelicke vereeninge niet min goets ende profijts te verwachten is in toecomende tijden voor de Religie ende Republijcke, als hun vande tweedrachticheit ende scheuringe quaets ende schade voor henen ouer-gecomen is. Alsoo nu de voorss. gedeputeerde wijder verclaert hebben dat de voorss. artijckelen gestelt waren om onderhouden te werden tot desen Sijnode toe, ende zij mitsdien van ons versocht hebben verclaringe op wat maniere ghijlieden dienaengaende v. l. voorder sult hebben te dragen: Soo ist dat hen bij ons geantwoort is dat ghij v. l. voort aen met allen den kercken deser geünieerden Prouincien, volgens de algemeene kerckenordeninge alhier bij den Sijnode ouersien ende gestelt ende alreede bij zijne Excell. geapprobeert eendrachtich op eenen voet sult hebben te conformeeren ende te dragen, cesserende ende ophoudende hier mede de artijckelen des voorss. Accoorts voor soo vele als die vande voorss. kerckenordeninge souden mogen verschillen ofte daermede niet accorderen. Vant welcke wij goet gevonden hebben v. l. (als oock den E. Magistraet aldaer) te aduerteeren bij desen: v. l. vermanende den opgerichten vrede getrouwelick ende onverbrekelick te onderhouden ende gants neerstelick toe te sien, dat door behoorlicke stilheit ende ruste de wonde ende scheuringe volcomelick mach toegroeijen ende geheelet werden. Sult oock insonderheit arbeiden in alles te onderhouden soodanige gemeene Ordonnantie als bij anderen kercken is aengenomen ende gebruijct wordt, ten einde uwe gemeente niet alleen in reinicheit der leere maer oock in goede gelijkformicheit

---

Geschiedd., blz. 343) wordt als dagteekening van het accoord (dat bij Bor ook in zijn geheel is afgedrukt) de 26 April genoemd, 't geen ook de dagteekening is van de onderteekening door den Utrechtschen Magistraet. Denkelyk zal dus 25 April (o. s. = 5 Mei n. s.) de dag geweest zijn, waarop het accoord door de predikanten geteekend is.

staende met alle gereformeerde kercken deses lants geluckelick mach toenemen tot Godes eere ende veler menschen salicheit. Ende dit v. l. toebetrouwende, . . . [volgen de heilbeden] . . . Gegeuen in Sgrauehage desen 16 Iulii [is geworden 6 Aug.] stylo nouo 1586.

v. l. goetwillige de gedeputeerde van zijner Excell. ende Dienaren des woorts ende Ouderlingen der Kercken vande geunieerden Prouincien Synodaliike vergadert Ende in aller naem.

b. „*Minuite des briefs aenden Magistraet van Vtrecht, 16 Iulii*”, in het stuk zelf veranderd in „6 Augusti” (O. A., Nr. I, 3, blz. 505).

Edele, achtbare, wijze, voorsienige heeren, Wij connen uwen E. niet niet bergen hoe dat de gedeputeerde op dese Sijnode van wegen der kercken des Stichts van Vtrecht ons hebben verhaelt in welcker voege de scheuringe inde Christelicke Gemeente van uwen E. stat ouer lange geschiet, door Godes genade geheelt is, hebben ons oock lecture gedaen vande artijckelen des Accoorts den 25 Aprilis laestleden bij de kercke aldaer aengenomen ende gepasseert, waerinne de Sijnode seer is verblijt geweest, in aenmerckinge dat de eendrachticheit inder kercke Christi niet min noodich is tot onderhoudinge der Religie, als de Religie selue tot behoudenisse des Lants. Alsoo nu de voors. gedeputeerde wijder verclaert hebben, dat de voors. artijckelen waren gestelt om geobserueert te werden tot desen Sijnode toe, ende zij mitsdien versocht hebben bij ons verclaringe gedaen te werden op wat maniere de Dienaers der kercke aldaer tot Vtrecht haer dienangaende voorder sullen hebben te dragen: Soo ist dat hen bij ons geantwoort ende belastet is datse hun voort aen met alle andere kercken deser geunieerden Prouincien, volgens de algemeene kerckenordeninge alhier bij de Sijnode uijt Godes woort ende daerinne gefondeerde reden gestelt ende alreede bij zijne Excell. geaprobeert, eendrachtich op eenen voet sullen conformeren ende dragen, cesserende ende ophoudende hier mede de artijckelen der voors. accordts voor soo vele als die vande voors. kerckenordeninge soudon mogen verschillen ofte daarmede niet accorderen. Van twelck wij goet gevonden hebben uwen E. (gelijck oock de kercke selue) te aduerteren, uwen E. mits desen biddende de goede hant te willen houden aen den opgerichten vrede, ende met uwen E. autoriteit te doen onderhouden soodanige Ordonnantie, als bij anderen kercken is aengenomen ende geuseert wordt, ten einde daer door de Christelicke Gemeente van uwen E. stat in goede eenicheijt staende met alle gereformeerde Gemeenten deses lants, geluckelick mach toenemen ende bloeijen ter eeren Gods, tot voortbreidinge des Coninckrijx I. Christi, oock mede tot rust ende

bewaringe van uwe E. Republijcke Ende dese tot geen ander einde dienende willen wij v. E. . . . [volgen de heilbeden] . . . Gegeuen in onse Synodale vergaderinge in Sgrauenhage den 6 Augusti anno 1586.

uwer E. goet ende dienstwillige de gedeputeerden zijner Excell., ende Dienaren des Woorts ende Ouderlingen vande kercken der geunieerden provincien ende in aller naem

IACOBUS KIMEDONCIUS Synodi praeses electus.
WERNERUS HELMICHIVS, electus Synodi scriba.

12. *Stukken in zake de bewerking eener nieuwe Bijbelvertaling en de invoering der Psalmberijming van Marnix.*

a. „*Supplicatie aenden Synode in sgrauenhage 1586 in Junio voir Ian Canin*” (O. A., Nr. I, 7, blzz. 1—3) ¹⁾.

Aen mynen genadigen heere, Heere Robbrecht van Dudley, Graue van Leycester, etc. Gouverneur ende lieutenant-generael ouer de gevnieerde provincien, metgaders den heeren Presidenten, by excell. gecommiteert ende den gantschen generalen Synode der gevnieerden provincien.

Remonstreert uwer P. Excell. ende den gantschen Christelicken Synode, in aller ootmoet uwe onderdanige gehoorsame Ian Canin boeckdrucker, alsoe eenen yegelicken inden spraecken verstandich ende inder Heyligen schriftuere eenichsins belesen genoechaem bekend is, Dat de Hoochduytsche Lutersche ouersettinge der Heyligen bibel, na dewelcke onse nederlantsche geconformeert is, nyet geheel ouer een en coomt met de Hebreussche ende griexsche waerhey, ia sulcx, dat besondere in Iob, den Psalmen ende propheten, de sin des Heyligen geests nyet getroffen en is, Dat hy suppl. daer doir dicwils van veelen kerckendienaren (welcke claechden, dat de commentarien ouer de boecken der bibel mett onse ouersettinge nyet ouer een en quamen, ende dat sy daeromme haer daer mede nyet konden behelpen) ende van veelen anderen hooge

---

1) Het stuk, waaraan ter Synode dit opschrift gegeven is, heeft geene onderteekening, en heeft voorts op onderscheidene plaatsen correcties en redactiewijzigingen van de hand des schrijvers zelve. Toch is het zeker niet de minute van een in het net geschreven brief, daar deze wel niet bij de Synode zou zijn ingezonden. Denkelyk is het stuk, gelijk het geschreven en gecorrigeerd was, ter bezorging en behartiging toevertrouwd aan een lid der Synode; zoodat het dus in eigenlyken zin „voir Ian Canin” zal zijn ingediend.

ende leege besondere oyck van eenige raden hooch loffelicker gedachtenisse des Pr. van Aurangen is aengesproken ende vermaent geweest, oft nyet eenmael een correcte ouersettinge te crygen soude syn in onser spraecken (soe wel, als inde latynsche, francoysche, Engelsche, Italiaensche, spaensche, zuricxe ende andere spraecken, die in haren deel haer neerstiger hebben bewesen als wy), besondere Daer op aenhoudende, doen de nyeuwe latynsche ouersettinge des bibels doir D. Emanuëlem Tremellium ende Franciscum Iunio op costen des doorluchtigen mogenden Heeren Fredericks des derden Palsgraue byden Rhijn Keurvorsts etc. int licht gegeuen was. Waer doir hij supplt. eyntelick is bewogen worden der saecken na te dencken, ende heeft voir eerst doir adres ende hulpe van goede heeren ende vrienden vercregen priuilegie van sekere iaren ouer den druck des bibels, sonder dwelck hem geenssins te raden soude syn, eenige moeyte oft costen aen te wenden. Daer na, dewyl dit een werck is, dwelck de gantsche kercke deser landen aengaet ende te proffyt soude geschieden, ende daeromme de ouersettinge correct ende loffelick behoort gemaect te worden, soe heeft hy aengehouden eerst aenden suythollanschen Synode particulier te Rotterdam gehouden, ende daer na aenden generalen Synode ter stont daer na te middelborch in Iunio a^o LXXXI, ten eynde hem eenige Predicanten toegeveucht ende verordineert mochten worden die de voirss. ouersettinge souden doen, ende is den last opgeleyt vyer kercken, Delft, Antwerpen, Gendt, ende Vtrecht, dewelck elck vut haren middel eenige souden deputeren, om een deel des wercx in handen te nemen ende vut te vuren; Waer op de supplt. neerstelick aengehouden heft ende doen aenhouden, soe ondertusschen priuatim nu aende eene, dan aende andere kercke, soe opentlick ende generalick tot haerlem inden synode Prouinciael in martio a^o LXXXII, ende in sgraenhage inden particulieren suythollantschen Synode a^o LXXXIII gehouden. Maar doir verscheyden occurrentien inden voirss. kercken voirgeuallen, ende dat nyemant dwerck (soe velen beuolen) ernsthaftich heeft voirgenomen, en is tot noch toe geen vutrichtinge, ia schier geen beginne des wercx gemaect, tot grooten nadeele der kercken, tot groot onberieff der predicanten, ende tot grooter schande deser landen, dat hier minder neersticheyt te wercke geleeht wort, om een correcte loffelicke ouersettinge te hebben inde gemeene spraecke, dan in andere landen, Behaluen, dat hy supplt. van een goet voirnemen tot dienst der kercken te rugge gehouden, ende oyck in syn particulier beschadicht wort, ouermits hy int weruen vande preuilegien, in reysen ende anderssins alreede excessiue costen gedaen heeft gehad. Ten heeft nochtans aen hem supplt. nyet ontbroken, hy en is alty^t willich geweest, hem eerlick te dragen, ende te contenteren de ghene, die den arbeyt van ouersettinge souden doen na behooren. Tis wel waer,

Datter veele priuate personen syn geweest, die hen wel representeert hebben dit werck vut te voeren, ia die alreede seeghden, een deel der ouersettinge veerdich te hebben. Maer de supplt. heeft veel lieuer gehadt, dat het by bequame Predicanten, ende met aduys, voirweten ende approbatie vande Synode deser landen soude toegaen, ouermits het is een saecke van grooter consequentie, de welcke soese nyet onbedachtelick oft lichtueerdelick behoort te worden verricht, alsoe oyck nyet en can oft en behoort lichtelick verandert oft hervattet te worden. Nadien dan inder saecken noch nyet sunderlinge en is gedaen tot noch toe, ende God genade geeft, Dat de generale Synode nu weder te samen gecomen is doir autoriteyt ende beuel van uwe P. Excell., Soe en heeft de Supplt. nyet konnen nalaten, wederomme aenthouden, ende op dat het nyet achterblyue voir te stellen syn bedencken tot vutvoeringe sulckes loffelicken wercx, Te weten, dat het proffytelick ende nootwendich sal syn, Dat gecommiteert worden twee oft drie bequame Predicanten met eenen notario, in latynsche ende onse nederlantsche spraecke wel ervaren, de welcke ouersettinge vande bibel Tremellii voirnemen ende gans haer werck daer aff maecken, sonder ophouden, ter tyt toe dwercke vutgeuert sal syn, Dwelcke alsoe in corter tyt autentyckelick ende loffelick sal mogen geschien, ende nyet meer costen en sal, als dat den Predicanten ende notario voirgenoeypde hare ordinare besoldinge euenwel mochten volgen, als oft sy die tyt ouer haer predigampt waren bedienende, gelyck sonder twyffel dit enen soe nootwendige arbeyt is, ende der gantsche gemeente euen soe seer te nut komen sal als oft sy int predigampt arbeeyden; Ende dat denseluen daer na eene vereeringe voir haer trouwe ende neersticheyt toegeleyt werde, Hy supplt. sal altyt willich syn mede daer toe te contribuieren, ende te betalen wat behoorlick ende redelick is. — Soe bidt dan de supplt. uwe P. Excellen., ende den gantschen Synode seer onderdanichlick, dit goede loffelicke werck, op de voirss. maniere (de welcke hy supplt. onder correctie voirgeslagen heeft) oft op 'een andere betere, na uwe discretie, vut te doen voeren, opt aller spoedichste, op dat veele, die lang daer na gehaect hebben, eenmael getroostet ende de gantsche kercke met een getrouwe ouersettinge gedienet mach worden, oyck dat hem supplt. syn preuilege, doir raedt hulpe adres ende gonste als voir met groote costen gecregen, nyet illusoor gemaect werde; ende op dat nyet mogelijk ergens eene geuonden werde, die de ouersettinge op syn eygen handt, sonder voirweten, raedt, oft aduys vanden Synode doe, oft doe doen, tot grooter schade der kercken, Dwelck al wel lang geschiet soude syn, ten ware hy supplt. doir syn preuilege sulcx verhindert hadde. Wat meer hiertoe behoort te bewegen, stelt de supplt. tot discretie der vergaderinge, Deselue versekert houdende. Dat dit werck nyet alleenlick tot Gods eere ende dienst der kercken strecken

sal, maer dat het oyck als een loffelicke daet by alle nacommelingen, ter eeren van uwe P. Excellen. ende des gantschen Synode geroemt sal worden, ende hy supplt. wil met synen ootmoedigen gebeden tot God, voir uwe Pr. Excellen. ende den gantschen Synode ende welstandt der kercken, syne danckbaerheyt bewysen.

b. *De minute van den brief der Synode aan Marnix, d.d. 12 Juli 1586: met de officieele opdracht van het werk der Bijbelvertaling, en naar aanleiding daarvan ook over de eventueele invoering zijner Psalmberijming* (O. A., Nr. I, 8, 1).

Dit stuk is reeds in 1777 uitgegeven door J. van Iperen, in zijne Kerkel. Historie van het Psalmgezang, Dl. I, in de Bijlage, blzz. 490 vgg. ¹⁾

c. *Authentiek afschrift van het besluit der Synode over de kerkelijke invoering van de Psalmberijming van Marnix* ²⁾.

Extract uyt d'Acten des Nationalen Synodi gehouden in Sgravenhage den 20^{en} Junii, etc. 1586, van den 21 Julii.

Op d'invoeringe vande Psalmen Aldegondii, besloten hierboven den x Julii, zijn genomen dese navolgende punten end artcyckelen. In den eersten sal den voorsz. heere van St. Aldegonde versocht worden in de aengevangen correctie ende versoetinge [sic] sijner Psalmen tot den einde te willen voorts varen. Ten anderen, dat met goet believen van den Autheur den naem desseluen in den druck der Psalmen verswegen worde. Ten III^{den} sal oock met een Voorrede uyt den naem des Synodi de voorsz. verbeteringe gerecommandeert ende den volcke aengepresen worden. Ten III^{den}, de Psalmen alsoo gedruickt sijnde, sullen hyde Dienaers des Woorts met de Ouderlingen ende Diaconen ende andere voornaemste personen privatelick gerecommandeert worden. Ten V^{den}, dese voorbereidinghe alsoo gedaen, sal daer na te gelegener tijdt de voorsz.

1) Het antwoord van Marnix aan de Synode, waarvan hijzelf melding maakt in zijn brief aan A. van der Myle, d.d. 19 Juli 1586 (Oeuvres de Ph. d. M., Vol. VIII, Correspondance etc., Ed. 1860, p. 329), en waarvan de hoofdinhoud, volgens een bericht van Bogerman en Baudart, met een paar woorden medegedeeld is door N. Hinlopen (Hist. v. d. Nederl. overzettinge des Bijbels, Ed. 1777, blz. 18), schijnt niet te zijn bewaard gebleven.

2) Dit stuk (uit het Kerkeraadsarchief van Delft) wordt hier afgedrukt naar de uitgave van J. J. van Toorenebergen, in het Archief voor Nederl. Kerkgesch., Dl. I, blzz. 133 vg.

verbeteringe vanden predickstoel den volcke aengepresen worden, met aenwijsinge van de nutticheyt van dien, sonder nochtans de vorige Psalmen, te weten Datheni, tot noch toe gebruyckt, preciselick te verwerpen, maer latende evenwel inder Gemeente vrijheit die te behouden ende te singen. Ten Visten, men sal oock mogen den Schoolmeesters aenseggen, datse de kinderen dese Psalmen inder schole leeren ende daer toe gewinnen. Eindelick sal aen sijne Excell. bestelt worden, dat de druck deser Psalmen allen druckers vrij blyve, sonder yemant daervan eenige privilegie te verleenen, latende voorts in de discretie van de Kerckeraden van elcke plaetse hierinne alsulcke voorder middelen te gebruycken, als sy na gelegentheit harer Gemeente oirbaer ende bequaem sullen achten.

Geextraheert als boven, in kennisse van my

WERNERUS HELMICHIVS, Synodi Scriba.

13. *Stukken over de voorziening in den dienst des Woords bij de Gereformeerde Kerk van Dantzig.*

a. *De brief van den Kerkeraad van Amsterdam aan de Synode, d.d. 10 Juli 1586 (O. A., Nr. I, 1, 7).*

Genade ende vrede door Iesum Christum onsen einigen salichmaker. Ersame Welgelerde Vorsenige ende seer Discrete Broders in den Herre. Also die Gemeinte van Danswick voor veel Maenden hertelick van ons begeert heeft om in haren nham te beropen einen getrawen Dienar des wordtz die gequalificieret ware in die plaetze *Iosua Lagi* die Gemeinte aldair in beiden talen te weten Deutsche en Fransse te stichten, So ist dat wi op hair christelick versoick lettende onse wterste deuoir dair inne gedain hebben, Ende insonderheit onder anderen gehandelt hebben met onsen seer lieuen ende werden medebroeder in den Herre D. *Liberto Fraxino* nu ter tiet Dienar des wordtz sinde ins Grauenhage, den welcken wi tott dit christelicke werck bequaem geordeelt hebben, Gemerckt hi in beiden spraken ende anderen wel erfahren, Dairenbouen een Man allein is sonder Willf ende Kinderen, nair einen welcken die Gemeinte haket, ouermits die noch teeder ende ahn getale klein is, den welcke het schwair soude vallen wt hair eigen burse einen Man met ein groet familie te onderhouden, Insonderheit doch dat hi bequaem is den vianden des waarheitz als Doperen, Libertinen ende Martinisten te ontnoden, ende met bequame redenen den mond te stoppen, Mair hebben tot noch to door ons veeluoudich bidden ende schriuen als oock door anderen niet meer konnen gekrigen dan dat hi dit ons versoick gantzelick affgeschlagen heeft. Dewile doch die Broders van Danswick niet ophouden ons door haer Brieffen te bidden hebben wi stichtelick beuonden noch einnal howel dickwils

affgeschlagen sinde ons nett in den nname des Herren wttewerpen ende om hem des te meer te bewegen, Belanget ahu E. Er. ende die gantze vergaderinge onsen seer lieuen ende werden Broderen in den Herre ende Mede Dienaren onsen vrindelicke bede, die willen onbeschwaert zijn, den voirss. D. *Libertum Fraxinum* in vwe heilige vergaderinge te beropen, hem in ousen ende deren van Danswick nname te bidden oock met redenen induceren om die beropinge der Kercken van Danswick te anuerden, Insonderheit dewile dair gein kleine hope is eines groten wasdoms als si mair einen bequamen Man hebben mogen. Ende ons hieruan sin endelicke Antwordt met den allerersten ouerteschriuen. . . . [volgen de heilbeden] . . . Beschreuen in Ambsterdam den 10 Iulii A° 86 stilo nouo.

E. Er. Dienstwillige Broder in Christo
 IOANNES HALLIUS Dienar des wordtz in
 Ambsterdam wt last des Kerckenraedts.

Ersamen Welgelerden Godsaligen ende seer Discreten Dienaren ende Ouderlingen nu tict in den Hage in *Synodo generali* vergadert onsen seer werden Broderen.

Ra et Acta 12 Iulii.

b. „*Minute vanden briefff aen de kerckenraet van Amsterdam aengaende de beroepinge Fraxini, na Danssick, 15 Iulii 86*” (O. A., Nr. I, 1, 7).

* Eersame godtsalige welgheleerde mannen ende broederen, ons is aenghedient door onsen lieuen ende weerden broeder Philippum Cornelii V. Er. brief, ende het christelicke versoeck ende begheeren vande vroomme ende der religie toeghedaene tot Danswick in Oostlandt ten eijnde dat sij aldaer mochten hebben een Dienar des woordts Gods om haer in de christelicke leere te onderwysen, ende dat V. E. van die van Danswijken geautoriseert sijnde begheert ende versocht hebben onsen zeer lieuen broeder *Libertum Fraxinum* Dienar des woordts Gods ieghenwordlich in Sgrauen haghe, Soo ist dat dese vergaderinge welghesinnet is tot het versoeck ende begheerte van V. E. ende welgheneijgt soude zijn den seluen vorderlick te zijn ende in haeren begheeren te helpen, ende heeft hierom met den voorss. onsen broeder *Liberto Fraxino* gesproken om hem te persuaderen alsulcke vocatie aentenemen, maer om redenen van hem in dese vergaderinge verhaelt, heeft hij hem beswaert daerin te consenteren. Wij en hebben nochtans niet willen naelathen onse deuoore in deser sake tot vorderinge der vroomen tot Danswick (die welcke suchten ende verlangen nae den worde Godes) te doen, om haer met een goeden Dienar des woordts teuorsorghen,

ende hebben daeromme goet geuonden tot een voorslach ende middel, V. E. te laten weten mitsdesen eenighe bequame Dienaren hier ende daer vacerende als Ioannes Bollius op desen tot Franckendael, Andries de Meestere nu tot Franckfort, Iodocus van Laren int gasthuys tot Armuijden dienende, Philips Lansbergen nu tot Leijden. Item dat de kercke van Delft ende Middelborch wel versien zijn met Dienaren ende souden een konnen deruen etc.: tot de welcke wy V. E. hebben willen aenwijsinge doen om onder V. E. te beraedtslagen ende ouersien welcke onder dese tot de voors. beroepinge . . . . . [?] soude mogen werden, Waerinne V. E. haer deuoer doende, sullen V. E. (verhopen wij) een getrouwen ende bequamen Dienar mogen vinden, tot welcken eijnde de Dienaren deser vergaderinge mede sullen anhooren ende vernemen om V. E. indien hen eenighe andere voorkomen hieruan te laten weeten. Hiermede Eersame, godtsalige ende welgheleerde broederen beuelen wy V. E. den Heere ende t woordt zijner ghenade. Gegheuen wt onse vergaderinge des Nationalen Synodi in Sgrauen haghe desen 15^{en} Iulii a^o 1586.

V. Ee goetwillige

14. *Stukken in de zaak van Ds. T. Spranckhusen.*

a. „*Epistola Thomae Spranckhusen Ministri Grauiensis; R^{ta} 4 Iulii*” (O. A., Nr. I, 3, blz. 537).

In dezen Latijnschen brief, gedateerd uit Utrecht den 22 Juni (zonder twijfel o. s., en dus 2 Juli n. s.), bericht de schrijver met groote blijdschap en dankbaarheid, dat hijzelf, en ook zijne vrouw met vijf (weldra zes) kinderen, op wonderbare wijze uit Grave gered zijn, zij het ook met verlies van al zijne have; en als „minister ecclesiae profligatae, quae fuit Grauiæ”, biedt hij thans zijnen dienst aan de ter Synode vergaderde Kerken aan.

b. „*Copije ad Thomam Spranckhusium*” (O. A., Nr. I, 3, blz. 517).

Deze minute van het antwoord der Synode (ook in het Latijn, en zonder dagteekening) geeft aan S. de verzekering harer deelneming, met uitzicht op hulp; en bevat voorts de uitnoodiging om op kosten der Synode naar den Haag te komen, daar persoonlijke kennismaking en samenspreking met degenen die hem willen en kunnen helpen noodzakelijk is.

15. *Stukken in de zaak van Dathenus.*

a. „*Copije vande Credentz Missyue ad Dathenum, 3 Iulii 1586*” (O. A., Nr. I, 3, blz. 513).

Eersame welgheleerde discretee broeder ende vriendt D. Petre

Dathene, nadien dat zijn Excell. den Graef van Leijcester, Gouverneur ende capiteijn generael deser gheunieerde nederlantsche prouincien onsen ghenadigsten heere, een Nationale Synode teghen den 20^{en} Iunii in Sgrauenhaghe, der kerckendienaren onder zijn Excell. Gouuernemente beschreuen hadde, ende onder andere vooruallende saken, oock vermaent is worden, als of v. E. eenighe veranderinge ende veruallinge des ghemoets tot schadelicke opinie soude gheleden hebben, twelck ons groothelix, indien dat desen alsoo ware, bedroeuwen soude, verhoplen nochtans van v. E. alle goet ende des besten, Ende wat ¹⁾ desen alsoo is, zeer weerde ende lieue brooder, hebben wij v. E. ten besten ende tot ontlastinge van onse consciencien onsen lieuen ende weerden brooder D. Ioannem Gerobulum met zijnen teghenwordigen mede ghesante aen v. E. bij desen willen senden om in alle vrientdschap met v. E. te spreken ende het gheuolen ende begheeren van dese vergaderinge v. E. te kennen te gheuen, hem vollen last wt onser aller name gheuende met v. E. te handelen ende te spreken in al tghene dat dese sake tusschen den Synode ende v. E. betreffende sal mogen aengaen, tot gerusticheijt van v. E. consciencie ende tot stichtinge der Kercke Godes vande welcke v. E. nu veel voorgaende iaren met ons een dienaer niet sonder vruchte gheweest zijt ende wij dese hope van V. E. hebben dat alle het voorgaende bij V. E. ghedaen niet en sal teurgheefs zijn, Ende begheren daerom dat V. E. ghelieue, die thoonders ende brengeren van desen in alles volkomen ghelooue als onsseluen te gheuen, Biddende Godt almachtig dat hij V. E. wille verstercken met zijnen heyligen gheest ende met ons altesamen in zijne bekende waerheijt ghenadelicken onderhouden ende bewaren, Gegheuen wt onsen nationalen Synode in Sgravenhaghe desen 3 Iulii anno 1586.

b. „*Copije vanden brieff aen D. Pezelium*”, d.d. 7 Juli 1586 (O. A., Nr. I, 3, blz. 515) ²⁾.

S.P. Reuerende Vir, Clarissime Doctor, et frater in Christo

1) Voor dit woord heeft in de minute eerst gestaan: „ho wel”.

2) Deze minute (van de hand van Bastingius) is blijkbaar eerst be-

obseruande: Placuit Illustrissimo Principi Roberto Dudlaeo Comiti Lycestriae etc. Legato Serenissimae Reginae Angliae, vt primum Maiestatis illius iussu admotus est ad gubernacula harum Provinciarum Vnitarum hanc suam gubernationem exemplo piïssimorum Regum et Principum incipere a promotione gloriae Dei et regni Filii ipsius ¹⁾ Domini et Seruatoris nostri Iesu Christi. Quod ipsum ut felicius dexteriusque executioni mandaret intellecto praesente statu Ecclesiarum Belgii et morbis qui in iis, optimè se facturum iudicauit si Synodo nationali indicta dispiceret de iis quae ad certum ordinem eumque stabilem ad Ministerii conseruationem facere: ac deinde quae ad coërcendos ἀράκτους et eos qui ab Ecclesia essent defecturi, nisi maturè admonerentur, in uiam reuocandos spectare uiderentur. Inter eos ipsos vnus occurrit Petrus Dathenus, vir cuius nomen in Ecclesia et per totum Belgium et Germaniae quoque partem non incelebre, de quo quum non suspiciones tantum, sed et documenta manifesta extarent partim vitae ipsius minus Euangelio dignae: partim infaustae à puriori doctrina declinationis: Visum fuit Synodo nationali Hagae-comitis ad mandatum Celsitudinis suae congregatae statuere quidpiam quod pertineret ad Viri illius salutem protegendam et offendicula ab ipsius persona, si deficeret parata Ecclesiis praecauenda ratione officii nostri et charitatis quam Christus à pastoribus flagitat et delegare doctissimum virum D. Iohannem Gerobulum ad Dathenum quaerendum, adeundum, docendum, admonendumque de iis quae ad emendationem ipsius necessaria.

Coeterum quum ad hanc rem et maiori cum auctoritate peragendam, et ut ex ore duorum de veritate liquidius constaret, nostro iudicio vnus non sufficiat, obnixè rogant T. D. fratres huius Synodi, atque adeo ipsi magnifici Domini coetui huic ut testes et moderatores ab Illustrissimo Principe praefecti ut si

---

stemd geweest om als het authentieke stuk aan Gerobulus naar Bremen te worden medegegeven, want zij is voorzien van vier eigenhandige onderteekeningen.

1) Van de bij het opstellen hier nog bijgevoegde uitdrukking „externi” is de eerste lettergreep, aan het einde van een regel staande, doorsgeschrapt, terwijl op den volgenden regel de andere twee, zeker bij vergissing, zijn blijven staan.

Ecclesiae uestrae ratio patiatur et rerum tuarum ipsemet hanc Legationem tua praesentia adimplere digneris: sin minus efficias vt D. Vossius vel D. Doctor Mullerus vel quispiam alius ad hoc idoneus tua commendatione id oneris suscipere non grauetur, idque sumptibus ad eum finem à Synodo suppeditandis. Id ipsum si consequamur debbit tibi Synodus hoc nomine quamplurimum, praeterquam quod Deo facturus es rem longè gratisimam et ipsi Datheno, ut Dei benignitate confidimus, maximè salutarem.

Quod superest, Reuerende Vir agunt tibi fratres omnes et singuli quantas possunt gratias pro doctissimis lucubrationibus tuis quarum fructus Ecclesiae quotidiè copiosè percipiunt, atque vt hoc benè merendi studium continues ad Reip. Christianae aedificationem, et identidem cum nostratibus Ecclesiis per litteras communices, uehementer rogant: Orabimus interea Deum Opt. Max. ut te Doctor clarissime Ecclesiis et Scholis quam diutissimè conseruet. Amen. Datum loco vt supra Anno reparatae salutis MDLXXXVI Nonis Iuliis.

T. D. Addictissimi fratres in Synodo congregati
 IEREMIAS BASTINGIUS D.
 IACOBUS KIMEDONCIUS D. electus
 Synodi huius praeses.
 WERNERUS HELMICHIVS Scriba
 Synodi.
 ARNOLDUS CORNELII Praesidi As-
 sessor.

c. „*Minute vanden Requeste S. Excell. vande kosten van de reijse van Gerobulus*” (O. A., Nr. 1, 3, blz. 497).

Aen zijne Excellentie.

Vertonen met aller ootmoet ende reuerentie de dienaers des godtlicken woorts vergadert tot Sgraueuhaghe door bevel van V. E. hoe dat zy niet genoechsamlicken konnen den Heere dancken voor dat hij V. E. daertoe bewoocht heeft om de zaken zyner ghemeynte ter herten te nemen tot opbauwinghe der selue ende weeringhe aller onordeninghe ende onstichtinghe: Daer-

neffens oock dat zy dancken V. E. voor deese besondere sorchuuldicheyt ende yuer tot haer: Daeromme alsoo sij supplianten met aduijss van mijnen Eerw. Heeren de gedeputeerden wt name V. E. raetsam ghevonden hebben seekere personen wttenden tot een sake angaende de ghemeynte ende de glorie Godes ende daer toe van noden geacht tot oncosten ten minsten te behooren 25 ~~fl~~ ¹⁾ eens Bidden sij Voorss. seer ootmoedelicken V. E. ten eynde dat haer belieue te ordonneren den ontfangher generael Ioris de Bie ²⁾ de ghenomineerde somme wt de generale middelen tot haerder versouck wttereeken, dwelck doende etc.

d. *De brief van Petrus Dathenus aan de Synode, d.d. 22 Juli 1586* (Kerkeradsarchief van Delft).

Deze Latijnsche brief is in 1872 reeds uitgegeven door H. Q. Janssen, in zijn geschrift „Petrus Dathenus”, blzz. 143 vg.

e. *De brief van Christophorus Pezelius aan de Synode, uit Bremen, d.d. 4 Aug. 1586.*

Deze brief, waarvan een afschrift bewaard is in de koninklijke bibliotheek te Brussel en in het Kerkeradsarchief van Delft, is in 1858 reeds uitgegeven, naar het Brusselsche handschrift, door H. Q. Janssen, in de Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis, inzonderh. v. Zeeuwsch-Vlaanderen, Dl. III, blzz. 73—82.

---

1) In de minute heeft hiervoor eerst gestaan: „hondert daelders.”

2) In de minute heeft voor deze zes woorden eerst gestaan: „den ontfangher van Myne Eer. Heeren den Staten van Hollandt”.

F. *Stukken in zake de uitvoering der Synodale besluiten door de Overheid en door de Kerken zelve.*

1. *Afschrift van een uittreksel uit de Synodale acten van de laatste zitting* (Boek van Cabeljau, blz. 375).

Op den 1^{en} Aughustus 1586.

Sijn excell. veradverteert sijnde door de Heeren Presidenten, Adolff van Meetkercken, Adriaan van der Mijle, ende Doctor Iemeus, van de saacken des Synodi, datt de selfde nuu affghedaan waaren, ende versocht hebbende 't advijs van sijn Excell. op de Kercken-ordeninge voorss., hebben gherelateert aan de Synoode, datt sijn Excell. een ghoedt behaaghen hadde aan de selve, ende begheerde die te communicceeren mett den Heeren Staaten, ende volghens, die te laten drucken, mitsgaaders de formulieren daar bij, ende de XXVII [*lees*: XXXVII] Artijkelen, t'en eijnde die ooverall onderhouden werden: begheerende meede de selve ghedruckte exemplaaren haare Maiëtt van Engelandt eenighe oover te seijnden, mits datt oock de Synoode eenen brieff aan haare Maiëtt soude schrijven, verhoopende dattet haare Maiëtt well behaaghen soude. Ende oovermits datt de Dienaaren, de saacken des Synodi ghedaan sijnde, mosten elcks weederomm naa huus reijsen, belast sijn Excell. de Synoode, eenighe uut hunn te deputeeren, omm de resteerende saacken voort te effectueeren, ende hebben de Presidenten voorss., ende de Synoode, Ghodt met malkanderen ghedanckt, ende de een aan den anderen een vriendtl. adieu ende afscheijdt ghenoomen.

2. „*Minuite uanden brief aen alle Classes, dienende tot*

onderhoudinge der kerckenordeninge etc. 1 Augusti” (O. A., Nr. I, 3, blz. 493) ¹⁾.

Genade ende uredede door I. Christum.

Eersame lieue broeders inden Heere: Alsoo de kercke Christi, gelijk v. l. weten, sonder ordene niet en can bestaen, ende het te vergeefs is goede ordonnantien te maken, ten zij datse onderhouden werden: Soo ist dat wij op de beschrijuinge onses genadigen Heeren des Gouverneurs des Grauen van Leycester Synodallyc alhier vergadert geweest zijnde, om den welstant der Christelicken Gemeenten in dese geunieerden Prouincien te bevoorderen, niet hebben connen laten int scheiden aende kercken alomme te schrijuen dat tgene bij ons tot den einde voorss. goet gevonden is een ijgelick beter naercomme, gelijk wij ooc niet en twifelen of tselue sal bij zijne Excell. volcommelick gesancieert ende bevesticht werden volgende tgene deselue ons alrede heeft doen verclaren. Soo willen wij dan v. l. mits desen vermaent hebben de Kerckenordeninge bij ons alsnu van nieuws ouersien ende gestelt (daer van de gedeputeerde van v lieder particuliere Sijnode v. l. sullen doen hebben Copije) niet alleen in v lieder vergaderinge te lesen t'aenhooren ende uijt te geuen: maer oock deselue in allen haren stucken onverbrekelick te onderhouden, ten einde alle confusien geweert ende goede gelijkformicheit alomme gepleecht mach worden. Ende aengesien onder anderen inde voorseide Kerckenordeninge goet gevonden is dat inde ordinaris Classicale vergaderingen de Dienaers bij gebeurte een Propositie sullen doen van eenich punt des goddelicken woorts, om malcanderen in de handelinghe der Schriftuere te oeffenen ende die leere in hare suiuerheit dies te beter te onderhouden: Soo sullen v. l. vermaent zijn ande oeffeninghe voorss. neerstelick de handt te houden, sonder die door eenige versuimenisse achter wegen te laten, gelijk wij hooren dat in sommigen plaetsen geschiet: Voor allen sullen v. l. goede achtinge daerop nemen,

---

1) Deze minute is geschreven met de kennelijke hand van Arnoldus Cornelii, die dus blijkbaar de ontwerper was van deze circulaire, tot wier uitvaardiging de Synode in hare laatste zitting het besluit nam.

dat een ijgelyck Dienaer onder v lieden die tselue tot noch toe niet gedaen en soude mogen hebben de Bekentenisse des geloofs der Nederlantschen kercken vervatet in 37 artijkelen, ende anno 82 herdruyct onderschryue tot een teecken der eendrachticheit met allen wel gevoelenden kercken inde leere der Waerheit: als oock een ijder predicant hem mits desen verbonden sal houden de bouengemelle kerckenordeninge met gelijcke onderschryuinge te approberen. Om welcke ende diergelijcke andere punten dies te beter gevoordert ende aengedreuen te werden (hoewel ons vertrouwen is dat v. l. hier inne niet suymachtich en sullen zijn) de Sijnode genomineert ende last gegeuen heeft als zij ooc doet met desen onder v. lieden N. ende N. dewelcke uijt den naem desselue tot volcominge vant voorgaende sullen aenhouden ende hier van aen de naestcomende particuliere Sijnodale vergaderinge mondelick of schriftelick rapport sullen hebben te doen: met namen oock sorge dragende dat d'Inspectie ofte visitatie inden 40 artijckel goet gevonden, int werck gestelt werde. Eindelijk, nadien tot noch toe met rechte van velen gewünscht werdt een Historie der geschiedenissen in dese Nederlanden, belangende de Religie ende Republijcke, hen opgedragen inde verleden iaren, ende om tselue bequamelick gedaen te mogen werden, inden laetsten nationalen Synode verordent was dat de Classes ofte kercken elx inden haren goede schriftelicke memorie souden houden vande gedenckweerdige (bijsonder kerkelicke) saecken, die bij ofte onder hen geschiet zijn: Soo willen wij v. l. van nienus geaduerteert hebben, t'beste hier inne te doen in den uwen, ten einde de Memorien tot zijner tijdt aen den persoon, die de hooge Ouericheit daer toe mocht ordonneren, gesonden mogen werden ende wij mitgaders onse naercomers tot grootmakinge Gods ende stichtinge der menschen, een warachtich verhael eens mogen sien vande groote daden des Heeren onder ons geschiet. Ende dese nergens toe anders dienende, bevelen wij v. l. geliefde broeders in Godes genade, dewelcke v. l. verciere ende stercke met zijnen Geest, op dat door v. l. getrouwen arbeit ende toesicht de Gemeente Gods die onder v lieden is toeneme in menichte ende godtvreesentheit, oock beschermt werde tegen alle acnstoot der bloetdorstigen vianden: Waer toe

alsoo het den Heere gelieft het herte der Coninghinne van Engellant te verwecken, soo sullen v. l. niet laten deselue mitgaders mijn Heere den Gouverneur van wegen hare Maiesteit ouer ons gestelt met name te gedencken inden openbaren gebeden. Datum in den Hage desen 1 Augusti 1586.

v. l. goetgunstige vrunden ende dienstwillige medebroeders de gecommiteerde zijner Excell., Dienaren des Woorts ende Ouderlingen vergadert inden Sijnode Nationael ende etc.

3. *De provisioneele approbatie van de Kerckenordening door Leycester, d.d. 6 Aug. 1586* 1).

Naer dat wy Robert Grave van Leycester, Baenderheere van Denbich, etc. Lieutenant van de Coninghinne van Enghelant, Gouverneur ende Capiteyn Generael van de vereenighde Nederlandtsche Provincien, hadden gedaen t'samen convoceren de voorschreven Synode, die de voorschreven Kercken-ordeninge gedecreteert heeft in der maniere als vooren, ende ons over ghegeven, om die te sien, examineren ende autoriseren: Soo hebben wy de selve Kercken-ordeninghe al vooren ghesonden aen den Ghe-

---

1) Dit stuk is het eerst uitgegeven in „de Kercken-Ordeninghen der Gheref. Nederl. Kercken” (1612), blzz. 81 vg. Het is daarna dikwijls herdrukt; b.v. in de volgende uitgaven van dat boekje (dus ook, met de 5e uitgave, achter het „Compendium d. Kerkel. Wetten v. Vriesland”, Ed. 1771); in de onderscheidene drukken van het „Kerkelyk Handboekje” (1732 enz.); bij P. Bor Cz., in zijne „Hist. d. Nederl. Oorlogen”, Boek XXI, blz. 79 (in de uitgave van 1680, Dl. II, blz. 790); bij J. Wtenbogaert, in zijne „Kerckel. Historie”, 3e Dl., blzz. 54 vg.; in het „Kerkel. Placaat-Boek, Dl. III, blz. 540; bij Ypey en Dermout, in hunne „Geschied. der Nederl. Herv. Kerk”, Dl. I (Ed. 1819), blzz. 346 vg.; bij C. Hooijer, in zijne „Oude Kerkordeningen”, blzz. 256 vg. (naar het afschrift, dat bewaard is in het Boek van Cabeljau, blz. 376); enz. En in alle deze uitgaven is het, behoudens de spelling en enkele drukfouten (waarvan de belangrijkste is, dat bij Bor de dagteekening verkeerdelyk op 16 Aug. gesteld wordt), volkomen gelijkkluidend. Het is hier overgenomen uit de allereerste uitgave, met verbetering van een paar notoire drukfouten.

deputeerden van mijn Heeren den Generalen Staten deser vereenighder Nederlandtscher Provincien, om die oock te oversien, de welcke die hebben doen senden aen haer lieder respective Provincien. Daer nae wy wel ende rijpelijk op alles ghelet hebbende, ende vindende dat de selve Kercken-ordeninghe gheen langher uytstel en can verdraghen, hebben goet ghevonden de selve te approberen, ratificeren ende autoriseren, vinden goet, approberen, ratificeren ende autoriseren by desen, ordonnerende ende bevelende wel expresselijk allen Gouverneurs, Baillius, Schouten, Wethouderen, Officieren, Iusticieren, Dienaren des Godlijcken Woorts, Kercken-Raden, ende alle andere van wat qualiteyt ofte conditie die zijn, hen naer de selve Ordonnantie te reguleren. Alles by maniere van provisie, ende tot dat daer op anders gheordonneert zy. Aldus ghedaen in s' Graven-Haghe den 6 Augusti xv^c ses ende tachtich. Ende was gheparafeert: *Ad. Meetkercken*. Onder stont: *R. Leycester*. Noch lagher stont: Ter ordonnantie van zijn Excelentie, ende was onderteyckent: *Gilpijn*.

4. „*Remonstrance a son Exce den Graue van Leycester 1586*”: *minute van een request van de Synodale gedeputeerden, ten behoeve van de approbatie der Kerkenordening door de Staten-Generaal, en van de verbetering der predikantstracementen* (O. A., Nr. I, 1, 8) ¹⁾.

A son Excell.

Remonstrent en toute reuerence a vottre Excell. les Ministres

---

1) Van het hierboven afgedrukte stuk staat in denzelfden foliant van O. A. (Nr. I, 1), onder nr. 6, nog een concept, dat blijkbaar de „cladde” of het eerste ontwerp is van deze minute, als zoodanig kennelijk door zijne onvolledigheid en door de daarin aangebrachte correcties. De tijd, waarop deze Remonstrantie is ingediend, wordt niet vermeld. Misschien kort vóór den 12 November 1586; op welken dag Leycester eene conferentie had met gedeputeerden uit de Staten van Holland, Zeeland en Friesland, waaromtrent in het uitvoerig bericht van P. Bor Cz. (Hist. d. Ned. Oorl., Boek XXI, blz. 63; Ed. 1680, Deel II, blz. 767) o. a. voorkomt: „Sijn Excellentie heeft henluyden in 't beginsel van dese

de la parole de Dieu deputez du Synode Nationnal tenu dernièrement icy a la Haye par ordonnance de vottre Excell., que audit Synode par commun aduis des Ministres a esté proiettee et arrestee vne generale Ordonnance Ecclesiastique, laquelle aussy a esté approuee par vottre Excell. et establie prouisionement, pour estre obseruee es Eglises de ces Prouinces Vnies. Or est-il qu'ayant pleu a vottre Excell. d'enuoyer ladite Ordonnance ecclesiastique aux Deputez des Estats generaux, les Copies d'icelle ont esté enuoyees par leur Seigneurie aux Estats de leur Prouinces et Villes respectiuement. Et d'autant que lesdits Remonstrants iusques au present n'ont peu apperceuoir que lesdits Estats ayent prins quelque resolution, et que toutesfois la necessité des toutes les Eglises (et principalement de celles de la Prouince de Hollande) requiert grandement vne bonne ordonnance bien autorisee afin que selon le commandement du Sr elles puissent estre administrees en bonne paix et vnion, Ils supplient treshumblement vottre Excell qu'il lui plaise par dessus toutes choses recomander la susdite Ordonnance audits Estats grlx. presentement assemblez icy a la Haye et ne permettre qu'icelle soit plus outre delayee au grand desauantage des Eglises. Et d'autant qu'il est plus que raisonnable que ceux qui seruent a l'Euangile viuent de l'Euangile et que les Ministres subiets a ladite Ordonnance et tenus de s'employer entierement a la charge de leur vocation soyent honnestement entretenus avec leur famille, et que neantmoins tout au contraire ils se treuuent surchargez . . . [volgt een tiental regels, geheel gelijkloidend met punt 9 van de hierachter sub 6 volgende Remonstrantie] . . . Aussy que

---

communicatie vermaent, dat hy dese sake aengenomen hadde principalijk tot vorderinge van Gods woord, en dat hare Majesteyt hem het selve sonderlinge gerecommandeert hadde: En so de Kerkelike ordonnanctie onlanks gemaekt, noch niet eenpaerlijk worde ge-executeert, versochte dat daer op soude worden geresolveert"; 't geen bevestigd wordt door de Resolutien der Staten van Holland, van 14 Nov. 1586 (fol. 503), inhoudende (volgens C. M. van der Kemp, De eere der N. H. K. gehandh., Dl. I, blz. 318), „dat gerapporteerd is bij den Advocaat van den lande, dat Z. Exc. verzocht heeft, dat bij de provincien eindelijk zou worden geresolveerd op 't stuk van de kerkenordening”.

leurs vesues et orphelins ne soyent pas oubliez. Et d'autant qu' en ceste dispersion des Eglises, il ij a plusieurs assemblees Walones parmi les villes de ces pais lesquelles n'ont moyens d'entretenir leurs Ministres, qu'il plaise a vottre Excell. d'y mettre ordre a ce qu'ils soyent prouueus ex publico. Quoy faisant etc.

5. *De provisioneele en gelimiteerde approbatie der Kerken-ordening door de Staten van Holland* 1).

De Staten van Holland hebben in hare vergaderinge gehouden

1) Het hierboven afgedrukte besluit van de Staten van Holland, dat tusschen 5 en 9 Dec. 1586 moet genomen zijn, is te vinden o. a. in de meeste der hiervoren (blz. 622, in de noot) genoemde geschriften: bij Bor, t. a. p., blz. 81 of 794; bij Wtenbogaert, t. a. p., blz. 58; in de onderscheidene uitgaven van het Kerkel. Handboekje; in het Kerkel. Placaatb., t. a. p., blz. 540 vg.; bij Hooijer, a. w., blz. 257; en ook bij C. M. van der Kemp, t. a. p., blz. 328 vg. Het is hier overgenomen uit de eerste uitgave (die van Bor; waarmede trouwens alle andere, wat den inhoud betreft, geheel overeenstemmen), met verbetering van enkele notoire drukfouten.

In de Resolutien van Holland, waar dit besluit onder de dagteekening van 26 Nov.—9 Dec. (fol. 405 vg.) voorkomt, staat (volgens v. d. Kemp, t. a. p., blz. 317 vgg.) ten aanzien van hetgeen aan de bedoelde approbatie voorafging het volgende genotuleerd:

22 Juli—9 Aug. (fol. 319): „dat er brieven van de Staten Generaal ontvangen waren met dubbeld van de kerkelijke ordonnantie en last om dezelve te visiteren, en Z. Exc. van het advies van de Staten op 't arrestement derzelve te adviseren op den eersten September eerstkomende; waarop bij de Edelen en steden rapport genomen is van hare principalen"; en een weinig verder (fol. 322 vg.): „Op den requeste van de vier kerkendienaars van de Synode van Zuid-Holland, gebesogneerd hebbende ter beschrijving en ordonnantie van Z. Exc. op de vergadering van de Synode nationaal in den Hage den tijd van 7 weken, is geacordeerd, dat denzelve bij Coolwijk zal worden betaald 240 ponden, mits dat zij hare namen zullen bekend maken, en dat andere uit de Noord-Hollandsche Synode van U. L. zullen worden getracteerd”.

Uit de punten van afscheid genomen ter vergadering der Staten Generaal, geteekend 10 Augustus (Nr. 23): „En nadien Z. Exc. beliefd heeft den Staten Generaal te communiceren door de H.H. Meetkerken,

in December 1586 na voorgaende beschrijvinge op 't aennemen van de voorsz. kerkelijke ordinantie, geresolveert, dat, by provisie, de selve ordinantie sal worden achtervolcht: Behoudelijk dat niemant in de selve gehouden sal wesen, dan die hem onder de Gereformeerde Gemeente heeft begeven, of namaels begeven sal: ende dat de Heeren Staten van Holland, Edelen, Magistraten van de steden ende andere sullen blijven by haer recht ende gebruyck, nopende het aennemen ende afstellen van de Kerckendienaren ende Schoolmeesteren, mits dat geen Kerckendienaren

van der Myle en Doctor James de kerkenorde in de Nationale Synode laatstmaal in den Hage bij de Dienaars en Ouderlingen eenzamentlijk gearresteerd, zoo zullen de voorsz. Gedeputeerden elks in hare provincie daarvan rapport doen, om de meening en intentie van hare principalen daarop te verstaan".

26 Aug.—11 Oct. (fol. 364): „dat de Gedeputeerden verklaren zullen, dat alsnog dezen aangaande niet eindelijk is geresolveerd, maar dat zijluiden daarop resolutie zijn verwachtende"; en 3 Oct. (fol. 435): „Op 't punt van verschrijving aangaande de kerkelijke ordonnantie is bij de Edelen en steden niet gedisponeerd, in aanziening de ordonnantie, bij die van de kerk gemaakt ten overstaan van den President van der Myle en anderen van wege het gemeene land, is generaal, specterende over de geunieerde provincien, en daarom die van de kerk in Holland geen contentement zouden nemen met de ordonnantie, die in Holland gedresseerd zou mogen worden, en is daarop de zake uitgesteld en in nader bedenken genomen".

Daarop volgt, 14 Nov. (fol. 503), het reeds hierboven (blz. 624, in de noot) vermelde. En den 5 Dec. (fol. 524) „werd er op 't punt van de beschrijving aangaande de kerkenordering geresolveerd, dat een concept gemaakt zou worden van de approbatie van de voorn. kerkenordering met zulke limitatien en restrictien, daarmede den Edelen en steden van Holland contentement gegeven mocht worden, zonder offensie van die van de kerk en de andere provincien".

Met betrekking tot *Zeeland* wordt door J. W. te Water (Kort verhaal der Ref. v. Zeeland, blzz. 447 vg.) medegedeeld, dat het zoo even (drie alinea's vroeger) vermelde punt van afscheid genomen ter vergadering der Staten Generaal, met geheel dezelfde woorden ook voorkomt in de notulen van de Staten van Zeeland van 23 Sept. 1586, en dat daarbij op den kant staat: „Die kerken ordeninge wort by die van Zeeland goetgehouden ende geapprobeert".

en sullen worden aengenomen sonder alvoren op haer leere ende leven behoorlijcken geexamineert, ende daer in suyver ende reyn bevonden te zijn: ende dat goede discretie gebruyckt sal worden, dat de Professoren ende Schoolmeesteren van de principale publijcke scholen, die voortaan gestelt sullen worden, sullen wesen van de Gereformeerde Religie, of ten minsten de selve toegedaen: dat voorts de Heeren Staten, de Edelen, Magistraten van de steden ende andere door de voorsz. ordonnantie niet en sullen wesen geprejudicieert van haer recht ende autoriteyt, henlyuden in hare heerlijkheden in alle politijcke saken ende 't gene daer aen vast is, competeerende: ende dat de Kercken-dienaren Ouderlingen ende Diaconen, de selve sullen wesen subject, als andere poorteren ende inwoonderen van de steden ende dorpen: dat mede de selve ordinantie niet en sal worden verandert, dan by voorgaende wettelijk consent van de Staten

Die van Dordrecht hebben verklaert, dat sy-luyden aengaende de kerkelijke ordeninge hen contenteren met de verklaringe van zijnder Excellentie, niet te min mogen lijden dat de Heeren, Edelen ende Steden daer op sulke resolutie nemen als 't hun goetdunckt, ende conformeren hun voorts nopende de vordere poincten met het advijs van de Edelen.

6. *Remonstrantie aan Leycester, over een aantal punten, waarop, naar het oordeel der Synode, door de Overheid orde moest gesteld worden* 1).

Certains points, pour estre remonstrez a son Excell. au nom du Synode National tenu a la Haye, afin que sur iceux il plaise a son Excell. mettre bon ordre.

1. Veu que iournallement plusieurs abus se commettent par placet.

---

1) Het stuk, dat onder dit nummer in den tekst wordt afgedrukt, is te vinden in het Oud-Archief d. N. H. K., Nr. I, 1, 6. In dien zelfden foliant is het onmiddellijk voorafgaande nummer (Nr. I, 1, 5) het eerste ontwerp van deze Remonstrantie, als zoodanig kennelijk door een aantal correcties, door onvolledigheid en door minder geregelde volgorde van de punten. Het hier afgedrukte stuk geeft dus de eind-

l'imprimerie, au desavantage de la religion et de la polittie, on requiert tres humblement son Excell., que par moyens conue-

redactie. En dan kan er wel geen twijfel zijn, of dit stuk is de minute van de aan Leycester over te geven „instructie” of „algemeene instructie” of „artyckelen”, waarvan zoo herhaaldelijk sprake is in de brieven van den scriba der Synode aan haren assessor, met name die van 30 Aug./9 Sept., 6/16 Sept. en 22 Oct./1 Nov. 1586 (Werken d. Marnix-Vereen., Serie III, Deel IV, blzz. 52 vg., 54 vg. en 59); welke brieven voorts over deze Remonstrantie nog veel belangrijks mededeelen. Zoo b.v. kan uit die brieven worden opgemaakt, dat niet alleen de Remonstrantie zelve door de gedeputeerden der Synode is opgesteld, maar dat zij ook hielpen aan het gareedmaken van de Placcaten en Brieven, die natuurlijk zouden moeten uitgevaardigd worden, wanneer op de onderscheidene punten van de Remonstrantie de goedkeuring en de medewerking van Leycester verkregen werd; waaruit dan weêr te verklaren is, dat een paar voorloopige concepten van zulke Placcaten, hoewel onvolledig en in vollen zin „cladden”, nog aanwezig zijn onder de papieren der Synode van 1586 (O. A., in den foliant Nr. 1, 3). Dat die goedkeuring en medewerking van Leycester, nog in 1586, op verre de meeste punten reeds verleend of wel toegezegd was, blijkt uit de kantteekeningen („placet”, „fiat”, enz.), die in het stuk zelf, denkelijk door de Synodale gedeputeerden of door Meetkercken, bij punt 1—14 geplaatst zijn; waarmede allerlei andere berichten (b.v. in de bovengenoemde brieven van Helmichius; bij Bor, t. a. p., blzz. 117 vg. of 841 vg.; enz.) geheel in overeenstemming zijn.

In den foliant van het O. A., die gecatalogiseerd is als Nr. 1, 3, is een soortgelijk stuk (blzz. 443—447), dat tot opschrift heeft: „Aen zijn Excell., den hooghgebooren Graef ende heere, Robert Graue van Leijcester, heere van Dembijg ende Gouverneur ende capiteijn generael van weghen haere Maiesteit van Engelandt ouer dese gheunieerde Nederlantsche prouincien, onsen ghenadigsten heere”. Dit is in het Hollandsch, en het bevat slechts 4 van de 17 punten die in het Fransche stuk gevonden worden, maar die vier in eene veel uitvoeriger redactie. Op den kant zijn zij gemerkt als B, C, D en E; blijkbaar ter aanwijzing, dat zij als nr. 2, 3, 4 en 5 moesten beschouwd worden; 't geen ook inderdaad hunne nummering is in het Fransche stuk. Misschien waren de gedeputeerden der Synode eerst van meening, alle punten zoo uitvoerig te behandelen, en ze dan in dien vorm aan Leycester aan te bieden, natuurlijk na ze eerst ten zijnen behoeve in het Fransch vertaald te hebben; maar heeft men daarna geoordeeld, dat

nables on pouruoije a ce que personne ne s'auance d'imprimer ou vendre quelques liures, chansons, modets, sans estre preallablement veuz et approuuez de ceux qui auront charge de ce faire, comme il a desia en partie esté ordonné par le placart des Estatz de Hollande.

2. D'autant que le St. nom du Seigneur est par tout griesue-^{placet.} ment mesprisé, tant par blasphemés manifestes contre la vraye religion receüe en ces païs, comme aussij par execrations abominables et iuremens horribles, mocquerie et refus du serment deu, est besoin d'y mettre ordre, afin que l'ire du Sr. ne soit de plus en plus espandue sur ces païs ¹⁾.

voor die aanbieding eene kortere redactie beter was. Intusschen is de meer omstandige uiteenzetting uit den aard der zaak belangrijker, en ook voorts in menig opzicht eigenaardig; om welke reden zij dus, bij de punten waarover zij loopt, in de noten zal worden opgenomen. En eveneens zal bij punten, waarover nog andere stukken voorhanden zijn, hiervan in de noten, voor zooveel noodig, worden melding gemaakt.

1) In het Hollandsche stuk luidt dit punt: „B. Aenghesien dat Godt de Heere hem schricklicken vertoornt ouer den misbruijck zijns naems ende andere dergelijcken sonden ende gedreijgt heeft dat hij straffen wil den ghenen die zijnen name ijdelicken ghebruijcken sal, Soo ist dat de Synode Nationale zijn Excell. bij desen dienstlicken is remonstrerende, hoe dat hier ende daer inden lande onder den Gouvernement van zijn Excell. grootelix den name des Heeren misbruijct wert, als dat de Wederdooperen egheenen eedt en doen, dan sweerende bij hunne mannen waerheijt, haere vrouwens bij de vrucht die sij draghen, haere handt op haeren buijck leggende, achtende dat de vruchte die sij draghen niet en sij haere maer haers mans nae haerluijder opinie, andere doen eedt bij het stuck van hunne officien, andere lasteren ende misbruijcken den name des Heeren met lichtuaerdich sweeren ende vloecken bij Gode, het lijden ende wonden Christi ende bijden Sacramenten ende bespotten ende lasteren de Religie ende alle die de selue voorstaen ofte belijden met verhatete namen van Consistorieboeuen etc. Het werden oock getolereert die Spelen der Rhetorizijnen, diewelcke den meestendeel luiden zijnde van een roeckeloos leuen door haere Battement spelen bespotten Godes Woordt, de Religie, de Ouerheden, Kerckendienaren ende andere vroomme luijden. Ende want vast dese ende dergelijcken misbruijcken strijdende teghen het derde ende het negende ghebodt Gods in swange gaen, versoect ende bidt de

placet. 3. Semblablement en tant qu'il sera possible qu'on tasche d'empescher les grands et diuers abus du dimenche et iours de ieusne qui se commettent a boutiques ouuertes, marchez publiques, beueries et yuroignies par les tauernes, mesme durant le presche, puis par les escoles au danses, aux escrimes, ieuz de paulme, grandes crieries et tintammars des faitneans a l'entour des temples. Item que les iours des ieusnes generaux ne se tiennent egualement, par faute qu'ils ne se publient par tout ou bien pas assez de bonne heur ¹).

Synode Nationael V. Excell. te ghelieuen, te interdiceren allen lasteraren ende bespotters der Religie, so wel onder den Secten die niet anders dan alle quaet bij haers ghelijcken ende bij den simpelen eenuoudigen herten vande Religie zijn sprekende ende daerdoor de luijden afwendich makende vande Religie veel onruste causeeren, als oock onder den Wereltschen menschen, haer wel te wachten ende voortesien voor allen vloecken, lichtuaerdich sweeren, ende Godes woordt ende de christelicke religie te bespotten ende int openbaer lasterlick daeruan te spreken, Ordonerende ende stellende voorts een zekere forme van Eedt te doen conform den worde Godes ende den ciuijle rechten, welcke forme des Eedts oueral inde gheunierde prouincien onderhouden worde, last gheuende den officieren egheenen anderen eedt den luijden aftenemen, op dat alsoo den eedt ghedaen worde, niet bedrieglicken bij den creatuiren, ende den menschen of haeren officien, maer dat Godt den Heere den hertenkenner zijn eere gegheuen werde".

1) In het Hollandsche stuk luidt dit punt: „C. Vorder remonstreert oock de Synode Nationael aen V. Excell. hoo dat groote misbruijcken des Sondags, der Feestdaghen, der Vast ende bidtdagen beuonden werden strijdende teghen dat vierde ghebodt, als dat op die Sondaghen, Feestdaghen Vast ende bidtdagen in veel plaetsen in Steden ende Dorpen veel winckels open ghehouden, ende openbare merctdaghen onder de predicacie gheuseert worden, alsoo dat een ieglick bijnae zijuen handel ende neeringe waerneemt, sonder op de voorss. daghen ende den Godsdienst te respecteeren, daer door het geschiedt dat de luijden de eene om des anderen wille om zijn neeringe waertenemen moet t'huis blijuen, ende werden alsoo de een door den anderen wt den gehoore des Wordts Godts gehouden ende afgetrocken, het werden oock op den voorss. daghen onder den predicacien gehouden Kinder-schoelen om de kinderen te leeren, desghelijcken Dansschoelen daermen de ionge luijden op den Sonnedach dautsen leert, Verbodene

4. On ne trouue aussy moindre prophanation es temples, placet. desquels on abuse a faire escuijries; et grands abus quant aux

speelen, Schermmeesters met den trommel ende trompetten slach, Groote dronckenschappen oock op den Vast ende bidtdaghen, ende des Sondags onder de predicacie bij den brandewijn ende in tauernen bij wijn ofte bieren. De luijden gaen oock wandelen op den mercten ende straten, anderen besonder den ionge luijden tot een quaet exempel op alsulcke tijden als men ter Kercken gaen soude ende Gods Woordt hooren. De Dijckgrauen, Schouwten, heemraden ende andere officieren, besonder ten platten landen, item die Gerichten, Guldens, oock inden steden, vergaderen op alsulcke daghen ende tijden onder den Kercken-dienste, haere politijcke saken teuerhandelen ende Raedt te houden. Item die Rijcke luijden ende andere verhuijren ende verpachten alsdan haere landen, manen haere schulden ende zijn besich met allerlei werlicke saken. De huijsluijden ende andere houden haere Kaetzspelen alsdan omtrent der Kercke als men predict, maken groot gheroop ende ghetijer opden Kerckhouen ende omtrent den Kercken, of sij blijuen staen voor den Kerckdeuren, ende op den dijcken met malcandren clappende sonder in de Kercke te komen, ia verbinden hen op peenen niet in de Kercke te komen. Die Schoolmeesters hebben luttel achtinge op haere kinderen om die ter Kercke te brengen, maer laten die loopen op der straten ende achter de haghcn om te boouen ende te speelen. De Doopers ende andere Sectische menschen waschen ende arbeijden veel lieuer op den Sondach ende Feestdagen, dan op andere daghen. Andere ten platten lande ende in steden gaen eer tot haeren arbeit opt velt met wagens ende peerden, dan tot het gehoor des heijligen Euangelii. De Vast ende bidtdaghen werden onghelijck onderhouden bij ghebreke van het wtschrijuen derselue, ende diese ghebidden anderen te onderhouden en komen selfs niet tot denseluen. Die crijgsluijden en hebben oock onder haer gheen predicanten die hen Gods woordt leeren, hier toe gheuen de officieren mennichmael selfs oorzake door haere dissimulatie ende negligentie, of dat de officieren selfs herberge ende tauernen ophouden ende selfs selden of nemmer meer tot den gehoor des woordts Gods komen. Item dat sij niet alleen vijandt zijn mennichmael der Religie, maer oock dat sij haer laten wtkopen van hoereerders, ouerspelders, dronckarts, ende onder de predicacie in tauernen droncken te drincken. Verder dat sij als men predict haer in den tauernen laten vinden om compositien ende accoorden te maken met den luijden. Om welke veeluoudige misbruicken gheweert te worden remonstrceert ende bidt de Synode Nationael aen

maisons des Ministres et Maistres d'escoles, qui demeurent sans estre reparees, pour l'admendement dequoy il sera necessaire d'eniindre au Magistrats et Margueilliers ou maistres des fabriques, tant des villes que villages, qui ont l'administration des biens ecclesiastiques, qu'ilz facent reparer lesdits temples et maisons, aussy de constituer a telles charges hommes craignans Dieu et gens de bien ¹).

zijn Excell. dat zijn Excell. belieuen wille ernstelicken te ghebieden den heijligen gebruijck der Sondagen, Feestdaghen, vast ende bidtdaghen achteruolgende Godes wet, ende dat tot desen eijnde alle misbruijcken verboden worden met zekere peene van straffe, wel scherpelick belastende den officieren sonder dissimulatie ende negligentie executie te doen, oock selfs haeren onderdanen voor te lichten in den gehooore des Wordts Gods, ghebruijck der Sacramenten kan het geschieden ordentelick, ende inder godtsalicheijt, verbiedende den officieren gheen tauern optehouden, of ten minsten tot alsulcken tijden daeruan te cesserem, ende sal gheen twijffel zijn als de officieren vroom zijn ende nerstich, of alle misbruicken sullen konnen geremedieert worden, maer waer de hoofden godloos zijn ende verkeert, hoo kan het met het lijcham ende alle den leden wel gaen?"

1) In het Hollandsche stuk luidt dit punt: „D. Niet minder profanatie beuindt men oock inden tempels of den kercken, ende huijsen der predicanten ende Schoolmeesteren, alsoo dat dieselfde ongerepareert blijven liggen tot grooten naedeel der Ghemeijnte ende der ionge ieugt, ouermits hier door de Dienaren des wordts Gods niet en konnen bij haere ghemeijnten woonen, ende de Schoolmeesters gheen wooninge en hebben om te woonen of Schoole te houden. In veel plaetsen werden de tempels misbruickt tot peerdestallen, werckplaetsen, timmerhuijsen, men dorscht daerinne, ende bereijdet altghene dat tot den vischerijen als netten ende dergheelijcken is behoorende oock onder den predicacien ende ghebeden met groot ghedruijsch ende rumoor tot verstooringe des kerckendienstes. De oorzake is de ongeregeltheit der menschen, die onachtsamheijt der officieren ende kerckmeesteren, omdat sij egheenen lust en hebben tot de Religie. Die administratoers der kercken ende tempelen goeden doen selden rekeninge stellen daerop teerkosten ghelegen ende dergheelijcken daer door te beduchten is, dat veel kerckelicke goederen hier ende daer verduijstert werden, hieromme noodich zijn sal dat V. Excell. belaste den Wethouderen in Steden ende dorpen metgaders den Kerckmeesteren ende den ghenen die administratie heb-

5. Item d'empescher les insolences des festes des Dedicaces, ^{placet.} farces, nopces a dons immoderez, banquetts excessifs qui se font par le plat pais au baptesme des petits enfans ¹⁾).

6. Comme les sectes s'accroissent et multiplient de iour a ^{placet.} autre par lesquelles le cours de l'euangile et la tranquillité des Republicques sont empeschez, est besoin d'auiser a des moyens conuenables pour y obuier, à quoy (soubz correction) ceux-cij ou autres semblables pourroient seruir,

---

ben vande kercken goeden, dat sij vande selue goeden goede rekeninge opentlicken doen ende de kercken goeden nemen om de tempelen ende huijsen der predicanten ende Schoolmeesteren te repareren. Dat oock oueral vroomen ende godtsaligen mannen tot de administratie vande tempelen ende haere goeden mochten ghenomen worden. Sal mede zijn Excell. belieuen teuerbieden alle profanation der tempelen voors., sonder daerinne werlicke handelinge, besonder als men sal Gods woordt verkondigen ende den Heere bidden inden seluen toe te lathen, Dat oock het kaetsen ende spelen inden tempelen niet en werde getolereert".

1) In het Hollandsche stuk luidt dit punt: „E. Het en worden oock niet alleen tot grooten naedeel ende schandale vanden lande gheuseert onbehoorlicke Kermisfeesten, Bacchusfeesten, ouermatighe geltbruijloften, S. Ians daghen etc. daertoe zeer veel persoonen komen om veel tonnen biers wt te drincken, waeruijt groothe ongeschichtheden volgen met beswaringe vanden ghemeijnen man, dewijle niemant de minste zijn en wil, het worden oock noch onderhouden die brooderschappen ende Gildens met grooten onkosten, desghelijcken die bijeenkomsten van den guldens, dienende alleenlick om dronckenschappen te oeffenen, ende tghene dat de guldens eertijts tot haere missen ende altaren geheuen hebben te verquisten ende onnuttelick doortebrengen, ende de superstition des Pausdoms inde gedachtenisse der menschen te onderhouden, ende versoeckt daerom oodtinoedelic de Synode Nationale voors., alsulcken kermis ende Bacchusfeesten teuerbieden ende afte-doen, mits latende den Steden ende andere plaetsen haere vrijheden van hunne iaermercten. Dat oock ordre mochte gestelt worden op de Bruijloften dat gheen excessijue getal van persoonen daertoe beroepen, ende gheen ouerdaet gebruijct en worden, Ghelijck oock noodich sal zijn goede opsichte ghenomen te worden op de excessijue maeltijden die ten platten landen nae den Doope der kinderen ghebruijct werden om in desen ende dergelijcken goede ordeninge gestelt ende onderhouden te worden, Daeromme dese vergaderinge v. Excell. met alle behoorlicke reuerentie is biddende etc.”

ascauoir, Qu'on face defence de blasphemer la religion et sacremens, — qu'on defende aux sectes leurs exercices et conuenticules, — qu'on appelle les Anabaptistes a dispute publique par le commandement du Magistrat souuerain. Item qu'ils soyent tenus a faire la garde et porter autres charges ciuiles comme les autres inhabitans du païs et gens de bien, veu qu'ilz font leur trafiques et tirent leur commoditez comme les autres manans du païs. Et finalement que bon ordre soit mis sur la reception de ceux qui viennent d'ailleurs, qu'ilz apportent tesmoignage, et qu'ilz ne soyent autrement admis au droict de bourgeoisie qu'aucc serment acoustumé et promesses de fidelité, comme les autres bons inhabitans ¹⁾.

placet. 7. Semblablement il sera necessaire de mettre bon ordre a ce que diuerses superstitions pelerinages autels demeures et semblabes soyent ostees, et d'autant plus que beaucoup de Prestres Moynes Nonnains sont encores alimentez, nonobstant qu'ils retiennent leur superstitions papistiques, et ce a la seduction des simples. Item que les Cloistres, Chapitres fondations puissent cesser, lesquels s'entretiennent encor en quelques lieux.

fiat. 8. Et a cause qu'on entend que ceux de Woerden (qui au fait de la religion sont iusques au present d'vne autre confession, que les Eglises de ces Prouinces Vnies) seroient d'aduis d'appeller pour leur Ministre vn Ioannem Ligarium, qui est assez cogneu d'estre homme fort partial, d'vn esprit remuant et fort dangereux; on prie qu'il plaise a son Excell. pour plus grande tranquillité de ces païs d'empescher vne telle vocation, par vne missiue a ceux de Woerden ou autrement.

Soit traité avec les Estats des Prouinces et lettres escrites. 9. D'autant que les Ministres de la parole de Dieu se treuuent surchargez en leur famille et mesnage a cause de leur petit traictement ou stipendium et qu'ilz sont mal payez de leurs

1) In het O. A. d. N. H. K. (Nr. I, 3, blz. 491) is een Hollandsch stuk, dat, onder het opschrift: „Sekere middelen in bedencken gestelt om de Secten te weeren”, na de daarin aangebrachte correcties woord voor woord overeenkomt met deze geheele alinea. Bij dit punt is de vertaling en de eindredactie dus geheel gebleven, gelijk het Hollandsche concept door de Synode of door hare gedeputeerden was gemaakt.

gages en plusieurs lieux, dout souuentefois ilz sont constrains de s'endebter durant leur vie, et venans a mourir delaisent communement pauures vesues et orphelins, et nommement es villes d'Ouerysel ou ilz n'ont que 50 ff, et par le plat país de Hollande ou ilz ne tirent que 40 ff. Les Ministres en general supplient treshumblement enuers son Excell. qu'il lui plaise faire escrire par tout lettres en leur faveur aux Estats et Magistrats, afin que des biens destinez ad pios vsus ilz en soyent mieulx entretenus, comme le Sr mesme la ordonné, vt qui Euangelio seruit, de euangelio viuat. Aussy que leurs vesues et orphelins ne soyent pas oubliez. Et singulierement qu'on aye souenance de l'Eglise de l'Escluse, laquelle d'ores en auant n'a moyen d'entretenir son Ministre. Item des Eglises Walones esparses par ces país, que leurs Ministres ayent aussy leur gages ex publico 1).

1) De inhoud van dit punt (ook voorkomende in het stuk dat hier-voren sub 4, blz. 624, is opgenomen) is nader uitgewerkt in een stuk, waarvan de minute te vinden is in het O. A. d. N. H. K., Nr. I, 35, I (blz. 77—79), aan de buitenzijde voorzien van het opschrift: »Aeng-aende d'onderhout van den predikanten" enz. Het luidt aldus:

„Also tot vorderinghe vande christelicke ghereformeerde religie niet alleen noodich is, dat de kerkelicke ordonancie worde onderhouden achteruolghende de goede gheliefte van zyne Excellentie, ende dat deselue hyde Magistraten worde aenghenomen Om alle onverstandt ende oneenicheyt inde ware christelicke religie te verhoeden ende niet tot bedwanck der conscientie, maer dat wt danckaerheyt, ende om te verhoeden alle scandale afkeere ende verloop inder sake vande religie voorn. goede sorghe ende toesicht hyde voors. magistraten ghedraghen werde ende oock metter daet daerinne voorsien, dat de Dienaers des Woorts ende H. Euangelii alomme binnen den ghevnerden Prouincien so wel inden steden als ten platten lande alsulke iaerlix loon ende stipendium mach toegeleyt worden ende oock volghen, daermede sy hyden hen eerlicken naer haren aupt ende beroepinghen mueghen onderhouden met haerluyder huysgesinne sonder te verlopen in groote schulden ende achterwesen ende daertoe eenighe subsidie te moghen versoeken ende haerl. armoede te moeten openbaren tot grooter scandale vander kerke Dat behoirlicke ordre mach gestelt worden opt onderhouden vanden weduwen vande ouerleden Predicanten, nair dat

Idem. 10. Il conuendra aussy es susdits lettres aux Magistrats faire mention qu'ilz ottroyent aux Eglises respectiuelement quelque

deselue met kinderen blyuen beswaert ende dat oock deselue kinderen moghen opghetoghen worden nair behoiren, Soude onder correctie goet zyn dat de autoriteit van zyne Exc. werde daerinne gheinterponeert, alsomen beuonden heeft dat tot noch toe byden Staten daerin diesaengaende egheene behoirlicke ordre en is gestelt, nochte oock sonder d'autoriteyt van zyne Exc. en sal gestelt worden ouermits de sobere affectie die veele daertoe hebben.

Dat daeromme zyne Excell. belieue ouermits den costelicken tyt te ordonneren dat alle Predicanten binnen der steden tsy deselue met kinderen zyn belast ofte niet Elx iaerlix ghenieten sullen vier hondert ponden van XL gr^{en}, ende dat daerenbouen de Magistraten binnen den steden elken Predicant van bequame huysinghe sullen voorsien twelk sy luyden gheduerende hueren dienst bewonen sullen Welke IIIIC £ . . . . [?] sullen betaelt worden wt d'incompsten vanden goederen ghecommen vanden Pastorien beneficien vicarien ende andere alreede tot behoeue vanden Predicanten ghedestineert door handen vanden ghenen die tot d'onfang ende administratie der voors. goederen sal wesen ghecommitteert.

Dat de Dienaers ten platten lande elx iaerlix ghenieten sullen drie hondert ponden van XL gr^{en} tsy deselue met kinders belast zyn ofte niet Ende dat daerenbouen binnen elken dorpe d'ambachtbewaerders ofte ghesworens ghehouden sullen zyn den Dienaers van een bequame huysinghe te voirsien ten plaetze aldaer gheene huysinghe daertoe en is ghedestincert ende dat binnen een maent nair d'insinuatie Mitz dat die vanden Classes alomme goede opsicht nemen sullen dat bequame personen alomme tot Predicanten worden gestelt.

Ende ten eynde sekere ende bequame incompsten tot onderhout vanden Predicanten ten platten lande als vooren moghen worden gheordonneert dat voor alle de goederen van Pastorien beneficien ende vicarien daertoe ghedestineert in elken quartier by bequame personen ende gheaffectionneerde totte religie sullen worden gheadministreert die op generale ordonnancie vande Staten vande respectiue Prouincie ofte haerl. ghecommitteerde Raiden te verleenen op de beroepingen vande selue Predicanten, betalinghe doen sal [Zees: sullen] alle vierdendeel iaers nae de noot van sake mitz doende rekeninghe vande selue ontfanck ende betalinghe.

Ende also de voors. incompsten daertoe niet ghenoechsaem zyn, dat tot behouff ende onderhout vande seluen Predicanten mede sullen

somme annuelle pour subuenir aux frais, qu'il fault faire pour les affaires ecclesiastiques.

worden gheeiighent alle de goederen vande Cappittularen Abdyen Cloosteren Conuerten, tzy deselue binnen de voorss. Prouincien syn gestift ofte dat deselue angetast zyn by Confiscatie, die alreede niet en sullen wesen vercocht, weluerstaende dat de Capitularen ende Conuentualen al voiren daer wt haerl. toevoech ende onderhout sal betaelt worden so langhe deselue hen draghen nae behoiren ende oock tgunt sylieden souden moghen ten achteren wesen.

Ende ten eynde voor t'eerste ende gheduerende d'oorloghe volcomentlick op t'voorss. onderhout vanden Predicanten mach versien worden tot dat d'incompsten vanden Cappittularen Abdyen etc. naer het afsteruen vanden voorss. lasten moghen worden verstreckt ende Godt de Heere d'incompsten ende middelen tot der oorloghe ghestineert int verpachten ende employeren mach seghenen ende doen strecken nair behoiren, dat alomme binnen de ghevnierde Prouincien (als alreede binnen Hollant wort ghedaen) staende d'oorloghe int verpachten vanden voorss. ghemeyne middelen neffens t'ransoen dienende voor d'oncosten vande verpachtinghe ende den armen van de plaetse, den haluen stouer van elken gulden, daer vooren de voorss. middelen sullen worden ghepacht, by den pachter promptelick betaelt sal worden in handen vanden ontfangher vande goederen tot behouff vanden Predicanten ghestineert, des sal den voorn. ontfangher ghehouden zyn allen Predicanten ten platten landen te assigneeren ter naesten stede op den ontfangher vanden ghemeeene middelen ofte andere Commisen by hem gestelt, aldaer deselue haer betalinghe sullen moghen ontfanghen sonder ierlix aenden ontfangher voorn. met grooten costen ofte versuymen daeromme te moeten trecken ofte veruolghen.

Ofte dair ierlix wt de contributien vanden landen so vele pennin ghen tot behouff vanden Predicanten werden verstreckt als bouen den staet vande voorss. gheestelicke goederen daertoe sullen noodich wesen Twelk het ghemeeen landt niet quetzen sal mitz dat vanden seluen contributien egheene arme huysen nochte Collegien ofte gasthuysen vry sullen ghehouden worden.

Dat zyne Excie belieue aen den Prouincien respectiuelick te schryuen dat sy lieden elck binnen een maent zyne Excie sullen aduerteren wat ordre sy lieden diesaengaende sullen hebben gestelt.

Dat zyne Exe mede ghelieue te schryuen aen de vanden Collegie binnen den noorder quartier dat zyl. ouermitz den noot ende armoede die onder den Predicanten binnen den noorder quartier is gheresen wt

placet. 11. Et singulierement requierent les Eglises de son Excell., que par son autorité soit publiée et autorisée vne bonne ordonnance scholastique, de laquelle on a fait quelque project, veu que le fait des Escoles est de fort grande consequence comme estant le seminarium Reipub. 1).

de ghereeste penninghen vande gheestelicke ende oick de gheconfiskeerde goederen ofte de contributien aldaer den seluen Predicanten van allen haere achterwesen doen betalen ende voirts op hair onderhout doen voorsien.

Ende also voir al noodich is daerinne te doen voorsien dat eenighe longhers als seminaria in Theologie opghetoghen worden, omme metter tyt in dienste des H. Euangelii ende tot voorstandt van Godes H. Woort ghebruyckt te moghen worden teghen de vianden vande kerke Christi dair op seer sobere toesicht ende ordre is ghenomen, dat zyne Ex^e gheleue elken vanden voorn. ghevierde Prouincien te stellen ende repartieren op seker ghetal van bursalen die by hen voortaan in Theologie ter bequamer plaetse geschickt ende opghetoghen sullen werden, Omme tselfde ghetal binnen den steden ende oock onder den Edelen binnen elke Prouincie verdeelt te worden, ende dat bouen t'onderhout dat by eenighe Steden van eenighe andere cleyne longhers ghedaen soude worden dairaff de oncosten int particulier sullen moeten ghedraghen worden. Ende sullen tot deselue bursalen voor al ghecooren ende opghenomen worden die zoonen vande Predicanten tzy deselue afgestoruen zyn ofte noch int leuen souden moghen wesen, so verre die selue daertoe bequaem beuonden worden.

Ende om behoirlick te voorsien opt d'onderhoudt vanden Weduwen vande Predicanten dat wt deselue incompten, daer wt de Predicanten onderhouden worden elke weduwe sonder kinderen veertich ponden, met een ofte twe kinderen tzeftich ofte tseuentich ponden, ende met meer kinderen hondert ponden van XL gren behoiren toegehuoecht te worden tot dat deselue weder heylicken, ten eynde deselue weduwen hen daerop eenichsins onderhouden moghen dewelke middelertyt mede wel van een huysken behoiren voorsien te worden."

1) Het ontwerp, waarvan in dit punt gesproken wordt, is nog bewaard in het O. A. d. N. H. K., Nr. I, 35, I, het 12^e stuk (blz. 67—72), aan de buitenzijde voorzien van het opschrift: „School-ordeninghen van den Graue van Leicester". In een afgekort afschrift van deze minute (in denzelfden foliant, Nr. I, 35, I, het onmiddellijk voorafgaande stuk, blz. 65 v.g.) staan aan het einde, vóór den slotzin, nog de volgende, later doorgehaalde, woorden: „Gegeuen tot Vtrecht den xx^{en} 7bris 1586";

12. Qu'il plaise aussy a son Excell. de prendre bonne esgarde fant litt. sur l'Vniuersité de Leyden, et singulierement que l'estude de

't geen geheel in overeenstemming is met de berichten over de in Utrecht reeds tot stand gekomen reformatie der scholen, te vinden in den brief van Helmichius aan Cornelii, d.d. 22 Oct./1 Nov. 1586 (W. d. M.-V., Serie III, Dl. IV, blzz. 57 vg.); uit welken brief tevens blijkt, dat het model van de Utrechtsche school-instructie, nl. „de gemeene schooloordeninge” (het hieronder volgende stuk, of althans zijn hoofdinhoud) „in Synodo was gestelt”; dus niet (gelijk de meeste dergelijke stukken) na het sluiten der Synode, door hare gedeputeerden, maar nog door de Synode zelve. Natuurlijk is dit concept van school-ordering daardoor des te belangrijker. Het luidt aldus:

„Robert Graue van Leycester etc. Allen den genen etc. Alsoe wy hoochnoodich beuonden hebben tot opbouwinge der kercken ende republicquen, ende welstandt vanden lande, ende op dat de ionge ieucht van kindes been aff wel opgevoet, ende inde kennisse ende vreesse Gods van spraken ende goede konsten onderwesen worden, waertoe van oudts her ende tot allen tyden de scholen zyn ingestelt, de welcke daerom *seminaria Ecclesiae* ende *Reipublicae* zyn genaempt geworden, dat oock ouer de voorss. kercken [*lees*: scholen] by onsen tyde goede acht ende opzicht genomen worde, ten eynde dat de zelue daerse vervallen zyn, weder opgerechtet, ofte daerse vuyt het Pausdom ten deele noch overgebleuen zyn, met de reformatie der kercken, ende in deze claarheit des Euangelii, oock te gelycke gereformeert ende bequamelick ingestelt worden: Soo ist, dat wy daeromme, ende om de verscheyden abusen der scholen in dese vereenichde Nederlandsche Prouintien wesende: by aduis ende deliberatie van onze seer lieue getrouwe de luyden vanden Rade van State neffens ons wezende, deze nauolgende articten opt beleyt vande schooloordeninghe geordineert ende gearresteert hebben, zoo wy de zelue ordineren ende arresteren by dezen, alomme binnen deze geunieerde Prouincien onderhouden te worden.

Inden eersten, sullen de kerckenraden ende classen arbeyden, dat neffens den opentlicken dienst des Goddelicken woorts, oock de Schooldiensten by hen respectiuelick nae gelegentheynt van een yegelicke stadt, plaetze oft Dorpe aengesteld worden, ofte daer de zelue van langen tyden her geweest zyn, neerstich onderhouden, ende daer het noch niet geschiet is, inde navolgende stucken wel gereformeert worden:

Tot bedieninghe van dese schooldiensten zullen alomme ende in allen plaetzen goede Godzalighe welgequalificeerde Schoolmeesteren ofte

Theologie soit redressé, qui au present est du tout souzb les pieds, n'y ayant que cinq ou six estudians, pour lequel toutes-

Schoolvrouwen, nae gelegentheyte der scholen die sy bedienen, vander spraken ende goede kunsten, die sij leeren, verordineert worden.

Niemant sal oprichten eenige scholen by hemzeluen, dan met voorgaende oordeel des kerckenraets oft classis ende met consent der Magistraten vander plaetze.

Ende belangende de qualiteyt ofte bequaemheyte derseluen Schoolmeesteren ofte Schoolvrouwen, sullen de selue altzamen die nu alreede inden dienst zyn, ende volgens oock daertoe aengenomen zullen worden, eerstelick aengaende de suyuerheyte inder leere ende Godsalicheyte des leuens, byden kerckenraete (ofte classe, soo zy ten platten lande dienen sullen) geexamineert worden.

Ende ingevalle eenige inden examine alsovooren onbequaem beuonden worden, zullen de selue datelick van haren dienst ophouden.

Maer soo veel de schoolmeesters aengaet, die in examine geaprobeert worden, al eer zy nochtans in den dienst treden, zullen eerstelick de belydenisse der Nederlandtschen kercken in 37 artickelen begrepen, ofte in plaetze van dien den Catechismus onderteekenen.

Ende wort daeromme mits desen verboden schole te houden allen papen, Monicken, Mennonisten ofte wederdooperen, Nonnen ofte bagijnen, als oock allen anderen die van eenige schadelicke secte zyn, soo lange zy in hare dwalinge blyuen.

Wederomme aengaende de verlatinghe ende affdanckinge der Schoolmeesteren, de selue sal geschieden by denzelfden, van den welcken zy toegelaten ende aengenomen syn.

In allen scholen sal de ionge ieuente nyet alleen in lesen, schryuen, talen ende vrye konsten, maer voornamelick inde Christelicke religie grondelick geleert ende geinstituteert worden.

Ende sullen tot dien eynde de Schoolmeesters by de cleynste kinderen de institutie aenvangen vande hooftartickelen ende stucken der salicheyte, als de thien geboden, de artickelen des Christelicken geloofs, het Vader onzer ofte Gebede des Heeren ende andere gebeden voor ende nae den eten etc., Daerna in den Christelicken Catechismo, om denzeluen van buyten te leeren ende te behouden de selue inder scholen, als oock inder kercke op te seggen, neffens de oeffeninghe int singen der psalmen, op sekere vren des daechs oft inder weke, ende de schoolgebeden ten inkompt inder schole ende int scheidende, Eindelicken oock int lezen van een Euangelium oft zeyntbrief der apostelen, voor de ionge ieuente, die in verstande ende wetenschap heeft toegenomen.

fois la susdite Vniuersité a esté premierement erigée. Dequoy,

Sullen oock de Schoolmeesters neersticheyt doen, datze de kinderen, inzunderheyt des Sondaechs, inde kercke brengen, om de predicatie te hooren, ende van tgene zy sullen gehoort ende onthouden hebben, nae dat het begryp ende verstandt derseluen is, daernae inde schole comende, vlytich ondervragen.

Belangende de boecken daernae de kinderen het lezen, de spraken ofte talen ende de vrye konsten geleert worden, zullen de schoolmeesters geene superstiteuse noch schandeleuse boecken leeren, dan alleene die nut, ende de ionge leucht stichtelick zijn.

Desgelicx soo vele aengaet die *fundamenta et procepta artium Latinae et Graecae linguae in scholis particularibus* te lesen, sal daerop een goede ordre ende Catalogue vande alderbeste ende nutste *authoren* ende boecken gestelt worden, daernae haer de Rectores ende Preceptores inden voorsk. scholen zoo veel mogelick conformeren zullen.

Cortelicken op dat oock de kinderen in goede zeden ende manieren wel onderwesen worden, zullen oock de Rectores de particuliere scholen goede *Leges scholasticas* stellen ende onderhouden, de welcke oock alle andere schoolmeesters by haren schoolkinderen, soo vele een yegelick daarvan aengaet, zullen volgen ende naecomen.

Ende dese institutie alsovooren besonder inde Christelicke religie, sal oock voornamelick byden aermen schoolkinderen ende Clercken die eenige *beneficia* genyeten *in domibus pauperum*, buersen ende soedanige Collegien, neerstich onderhouden worden, stellende ouer de zelfde tot *Curatores* ende *administratores* goede Godzalige mannen vande religie, mits daerby afstellende de geestelicken, hebbende soedanige *curam* tot noch toe aen haer behouden, ten eynde datmen bequame *alumnos* vuyt denseluen *pauperibus* inde vniuersiteyten te senden, ende de *studia* te volbrengen, tot dienst der kercken, ende der Republicken, mach hebben.

Sullen oock iaerlicx sekere *Curatores* vuyt de *Magistraet* ende kerckenraedt gestelt worden, inde steden daer de particuliere Scholen zyn, om goede opsicht te nemen, op al tgene dat tot voorderinghe van de zelue dient.

Alle welcke poincten ende articulen wy by dezen wel expresselicken ordonneren ende beuelen, by allen Magistraten, Iusticieren, Officieren, kerckenraden ende classen, Schoolmeesteren, Schoolvrouwen, vande steden ende dorpen binnen dese vereenichde prouincien, ende allen anderen diet raken ende aengaen mach, onderhouden ende nagevolgt te worden. Ende ten eynde niemant hiervan ignorantie en pretendere, sal deze tegenwoordige binnen alle steden gepubliceert worden ter plaetze daermen gewoonlick is publicatie te doen."

soubz correction, son Excell. pourroit prendre aduis des Professeurs, Sarauia, Donello, Lipsio.

fiant litt. 13. Comme il est fort necessaire pour l'aduancement des estudes qu'on entretienne des biens ecclesiastiques quelques alumnos ou estudians en notable quantité afin que par faute d'hommes doctes le Ministère de l'Eglise avec le temps ne s'en aille en decadence et que pour cest effect on a delibere de presenter requeste aux Estats des païs, principalement de Hollande Zelande et Vtrecht, qu'il plaise a son Excell. de serieusement recommander ceste affaire enuers lesdits Estats respectiuement.

fiant litt. 14. D'autant qu'il se treuue que iusques au present par tout diuerses coustumes es choses matrimoniales ont esté obseruees, et que toutesfois il est fort conuenable qu'on entretienne conformité en cest endroit, on requiert derechef treshumblement son Excell., quil lui plaise d'y pourueoir par vne ordonnance generale. Et veu quil est expedient qu'vne telle ordonnance se face avec l'aduis des Ministres, eò quòd materia matrimonii sit mixti iuris diuini et humani, les personnes suyantes deputees a ceste fin par le Synode au nom des Eglise[s] des Prouinces Vnies, pourront estre mandées par son Excell. en temps oportun. Et nommement pour la Prouince de Hollande meridionale, Henricus Corputius Ministre de l'Eglise de Dordrecht; Pour Hollande septentrionale, Andreas Castrecomius Ministre a Enckhuysen; Pour Zeelande Iacobus Kimedontius ministre a Middelbourg; Pour Vtrecht, Hermannus Moded ministre a Vtrecht; Pour Gueldre Iohannes Fontanus ministre a Arnhem; Pour Ouerysel Hermannus Wefering ministre a Swolle; Pour Frise Sibrandus Luberti Professeur en Theologie a Franecker; Et au nom des Eglises Walonnes, Ioannes Taffinus ministre de l'Eglise Walone a Harlem.

15. Remonstrent en outre ceux du Synode a son Excell., quil seroit fort expedient que les païs gageassent quelques hommes doctes, afin de rediger par escrit et publier les choses memorables aduenues de notre temps en ce païs bas. tant au fait de la religion que de la Police, a quoy (soubz correction) ils denommeront Monsr Knibbium Baillieu de Vlissinghe, Mre Iean vande Wercke resident a la Haye, et Monsr Iustum Lipsium a Leyden.

16. Semblablement le Synode supplie treshumblement son Excell., qu'elle vueille faire escrire au Ducq de Cleue en faueur de ceux de la religion au país dudit S^r, afin qu'ils ne soyent contraints faire contre leur conscience.

17. Finalement, d'autant quil est resolu qu'on fera diligence pour introduire aux chants ecclesiastiques les pseaulmes de Daud mis en rithmes par le Sieur de Mont St. Aldegonde, afin que cela se puisse faire plus commodement, a esté trouué bon par le Synode de prier et aduertir son Excell., qu'il soit permis a chasque Imprimeur de pouuoir imprimer lesdits pseaulmes sans ottroyer a aucun priuilege special, afin que les Imprimeurs n'ayent a se plaindre et que le peuple ne soit rongé.

Le Synode a trouué necessaire de remonstrer ces points precedens a son Excell., suppliant avec toute reuerence subiection et humilité qu'il plaise a son Excell. de disposer sur iceux selon quil sera le plus expedient. En outre, le Synode consyderant le grand et singulier benefice, que les Eglises de ces país ont receu en commun par la conuocation et assemblée de ce Synode, en remercie en premier lieu Dieu toutpuissant, et puis son Excell. de coeur entier, priant le S^r souuerain, qu'il lui plaise de plus en plus la doüer de son St Esprit, et d'vn gouuernement heureux et salutaire a la deliurance de ces pauures país desolez Amen, amen.